

TURUN
YLIOPISTO
UNIVERSITY
OF TURKU

KOLONIALISMIA ILMAN SIIRTOMAITA?

Kulttuurinen kolonialismi ja
"rotu" suomalaisessa lasten- ja
nuortenkirjallisuudessa ja lapsille
suunnatuissa lehdissä, 1900–1960

Raita Merivirta

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

KOLONIALISMIA ILMAN SIIRTOMAITA?

Kulttuurinen kolonialismi ja ”rotu” suomalaisessa
lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ja lapsille
suunnatuissa lehdissä, 1900–1960

Raita Merivirta

Turun yliopisto

Humanistinen tiedekunta
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos
Euroopan ja maailman historia
Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen tohtoriohjelma (Juno)

Työn ohjaajat

Professori Taina Syrjämaa
Turun yliopisto

Professori Hannu Salmi
Turun yliopisto

Professori Leila Koivunen
Turun yliopisto

Tarkastajat

Professori Peter Stadius
Helsingin yliopisto

Tohtori Jaana Pesonen
Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä

Professori Peter Stadius
Helsingin yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

ISBN 978-951-29-9826-5 (Painettu)
ISBN 978-951-29-9827-2 (PDF)
ISSN 0082-6987 (Painettu)
ISSN 2343-3191 (Sähköinen)
Painosalama Oy, Turku, Suomi 2024

Omistettu isoäitini Eine Rousteen (1926–2024) muistolle

TURUN YLIOPISTO

Humanistinen tiedekunta

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Euroopan ja maailman historia

RAITA MERIVIRTA: Kolonialismia ilman siirtomaita? Kulttuurinen kolonialismi ja ”rotu” suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ja lapsille suunnatuissa lehdissä, 1900–1960

Väitöskirja, 233 s.

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen tohtoriohjelma (Juno)

Elokuu 2024

TIIVISTELMÄ

Tässä artikkeliväitöskirjassa tutkitaan kulttuurisen kolonialismin ilmenemistä suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa sekä lapsille suunnatuissa lehdissä 1900-luvun alusta 1960-luvun alkuun. Tutkimus tarkastelee kulttuurisen kolonialismin, kolonialististen puhetapojen sekä ”rodun” kuvausten ja rodullistamisen ilmenemistä valituissa suomenkielisissä lapsille ja nuorille suunnatuissa lehdissä ja romaaneissa. Väitöskirjassa tutkitaan lisäksi suomalaiseen väitettyyn koloniaaliseen poikkeuksellisuuteen ja viattomuuteen liittyviä käsityksiä sekä suomalaisuuden rakentamista valkoiseksi ja eurooppalaiseksi lasten- ja nuortenkirjoissa. Tutkimuksen aineistona on käytetty Anni Swanin lastenlehdessä julkaistua Australiaan sijoittuvaa jatkokertomusta ja tästä myöhemmin tehtyä romaania, *Lasten lähetyslehden* Owamboa koskevia artikkeleita sekä A. E. Ingmanin, Erkki Rekimiehen ja Kirsti Heporaudan Lappiin sijoittuvia nuorisoromaaneita.

Aineiston analyysissä on käytetty jälkikolonialistista tutkimusotetta ja erityisesti diskurssianalyysiiä. Näitä on hyödynnetty paitsi kolonialistisen diskurssin myös tekstintakaisen ilmiön eli suomalaisen kulttuurisen kolonialismin tarkasteluun. Tutkimus sijoittuu historian- ja kirjallisuudentutkimuksen rajapinnalle. Tutkimuksen kohteena on historiallinen ilmiö, jonka esiintymistä tutkitaan kirjallisuuden kautta ja kirjallisuudentutkimuksenkin menetelmin.

Tutkimuksen tulokset osoittavat, että Suomi ei ole ollut ulkopuolinen tai viaton suhteessa eurooppalaiseen kolonialismiin. Vaikka Suomella ei ole ollut siirtomaita, suomalaiset ovat jakaneet muiden eurooppalaisten kanssa kolonialistisen diskurssin rotuhierarkioista, eurooppalaisesta muita maailman kansoja edellä olevasta sivistyksestä ja eurooppalaisten valta-asitiosta. Suomalaiset eivät ole siis olleet poikkeuksellisia suhteessa kolonialismiin, vaan ovat omaksuneet ja tuottaneet kolonialistista tietoa ja puhetapoja sekä levittäneet niitä muun muassa juuri lasten- ja nuortenkirjallisuudessa.

ASIASANAT: Kolonialismi, rotu, rodullistaminen, lastenkirjallisuus, nuortenkirjallisuus, Suomi, 1900-luku, saamelaiset, Lappi, Australia, Owambo, Lasten lähetyslehti, Anni Swan, A.E. Ingman, Erkki Rekimies, Kirsti Heporauta

UNIVERSITY OF TURKU

Faculty of Humanities

School of History, Culture and Arts Studies

Department of European and World History

RAITA MERIVIRTA: Colonialism without Colonies? Cultural Colonialism
and Race in Finnish Children's and Youth Literature and Children's
Periodicals, 1900–1960

Doctoral Dissertation, 233 pp.

Doctoral Programme Juno

August 2024

ABSTRACT

This doctoral dissertation examines cultural colonialism in Finnish children's and juvenile literature and in children's magazines from the beginning of the twentieth century until the early 1960s. The dissertation focuses on cultural colonialism, colonial discourse, representations of race and racialisation in select Finnish children's and youth novels and periodicals. Furthermore, the research explores the concept of exceptionalism and innocence in relation to Finns and colonialism as well as the construction of Finnish whiteness and Europeanness in the said texts. The examined material consists of Anni Swan's children's serial set in the Australia of the 1920s, depictions of Owambo and the Aawambo in a Finnish missionary periodical for children and the portrayal of the Sámi and Lapland in the youth novels of A.E. Ingman, Erkki Rekimies and Kirsti Heporauta.

The research has been implemented by using postcolonial theory and methodology. Discourse analysis has been utilised to not only identify the colonial discourse in Finnish children's texts but to produce knowledge about the phenomenon behind the texts: Finnish colonialism without colonies. The research combines literary analysis and historical research. The object of the research is a historical phenomenon, which is examined through literature and by using literary analysis.

The results of the study show that Finland has not been an outsider or an innocent bystander in European colonialism. Even though Finland did not have any colonies, Finns have shared a common European colonial discourse about racial hierarchies, the superiority of European civilization and the dominant position of Europe and (white) Europeans. Therefore, Finns have not been exceptional in their relation to colonialism; instead, they have adopted and produced colonial knowledge and discourse and circulated these through, among other things, children's and youth literature.

KEYWORDS: Colonialism, race, racialisation, children's literature, juvenile literature, Finland, 20th century, the Sámi, Lapland, Australia, Owambo, Lasten lähetyslehti, Anni Swan, A.E. Ingman, Erkki Rekimies, Kirsti Heporauta

Kiitokset

Tämän väitöskirjan piti käsitellä irlantilaista historiallista elokuvaa. Olin työstänyt aihetta sekä yleisen historian gradussani että lisensiaatintutkimuksessani, joka valmistui vuonna 2009. Tammikuusta 2011 lähtien minulla oli ilo ja kunnia työskennellä professori Hannu Salmen johtamassa Suomen Akatemian rahoittamassa projektissa *Cinematic Cartographies of European History, 1945–2000* yhdessä Kimmo Ahosen, Petteri Halinin, Heta Mularin ja Rami Mähkän kanssa. Kiitän kaikkia projektin jäseniä innostavasta yhteistyöstä, jonka tuloksena syntyi muun muassa ensimmäinen kansainvälinen kirja, jonka toimittamiseen osallistuin. Erityisesti kiitän Hannua mentoroinnista, kannustuksesta ja inspiiraatiosta. Se on ollut tärkeä pohja myöhemmälle tutkijanuralle. Elokuvahankkeessa ei kuitenkaan syntynyt historian väitöskirjaa, mutta sen keskellä syntyi paitsi esikoiseni, myös toisen alan väitöskirja La Trobe yliopistossa Melbournessa, kun saatoin englanninkielisen kirjallisuuden opintoni viimeiseen tutkintoonsa asti. Historian väitöskirja jäi lopulta roikkumaan, kun muut työt veivät mukanaan.

Muutamaa vuotta myöhemmin sain ajatuksen ja innostuksen tutkia suomalaisten suhdetta kolonialismiin. Kävi ilmi, että yleisen historian professori Leila Koivunen oli pyöritellyt samankaltaisia teemoja mielessään ja muitakin kiinnostuneita löytyi oppiaineesta. Yhdessä Leilan, Johanna Skurnikin, Alekski Huhdan ja Essi Huuhkan kanssa aloimme kokoontua kolonialismi-aiheiseen lukupiiriin ja kehrittelemään tutkimussuunnitelmia. Haluan sydämestäni kiittää tätä mahtavaa porukkaa kaikista aiheeseen liittyvistä keskusteluista, suunnitelmista, pohdinnoista, teksteistä, naurusta, hauskanpidosta sekä yhä jatkuvasta yhteistyöstä. Erityisesti kiitän Leilaa paitsi kaikesta yllä mainitusta, myös kiinteästä yhteistyöstä useiden kirjaprojektien parissa. Kiitos myös dosentti Timo Särkälle Jyväskylän yliopistosta Suomi ja kolonialismi –teemojen pyörittelystä yhdessä Leilan ja minun kanssani *Finnish Colonial Encounters* –kirjan parissa. Kirjan tekeminen korona-aikana oli ajoittain raskasta mutta samalla myös antoisaa Leilan ja Timon seurassa.

Lämmin kiitos professori Taina Syrjämaalle, joka on jaksanut mentoroida, tukea ja neuvoa kysymyksissäni ja pulmissani vuosien varrella, vaikka aiheeni ja työpaikkani ovat vaihtuneet välillä vauhdikkaastikin. Suurkiitokset Taina ja Leila, jotka

tuitte minua vaihtaessani aiheeni irlantilaisesta elokuvasta suomalaisen kulttuuriin kolonialismiin jokunen vuosi sitten. Tuellanne ja kannustuksellanne on ollut suuri merkitys.

Kiitän myös Suomen Akatemiaa, jonka rahoitus on mahdollistanut tämän väitöskirjan aiheen työstämisen ja artikkelien julkaisemisen. Ilman tätä rahoitusta työni ei olisi ollut mahdollinen.

Käsikirjoituksen valmistuttua olen saanut arvokasta palautetta työni esitarkastajilta professori Peter Stadiukselta ja tohtori Jaana Pesoselta. Suuret kiitokset paneutumisesta työhöni ja rakentavista kommentteistanne. Niillä on ollut suuri arvo. Kiitos professori Stadiukselle myös vastaväittäjäkseni suostumisesta. Odotan väitöstilaisuutta innolla ja jännityksellä.

Kiitokset Turun yliopiston Euroopan ja maailman historian oppiaineen väelle mukavan yhteisön luomisesta, hyvistä keskusteluista ja ilahduttavista virkistyshetkistä.

Tahdon kiittää myös viime vuosina pyörineen Turun yliopistojen kolonialismin historian lukupiirin osallistujia tärkeän yhteisön ylläpitämisestä, teksteistä ja keskusteluista, jotka ovat avartaneet ja tuoneet perspektiiviä aiheeni kanssa työskentelyyn.

Lopuksi haluan kiittää perhettäni – äitiäni, siskoja ja lapsiani – sekä ystäviäni tuesta ja projektieni sietämisestä. Tiedän, että se ei ole aina ollut helppoa ja tiedän, että työni (eikä pelkkä väitöskirja) on vienyt liian paljon aikaa teiltä, jotka olette kuitenkin ne tärkeimmät. Yritän parantaa tapani nyt, kun väitöskirjakin on vihdoin valmis.

Turussa 20.8.2024

Raita Merivirta

Sisällys

Kiitokset	6
Osajulkaisuluettelo.....	10
1 Johdanto	11
1.1 Lähtökohdat	11
1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset	22
1.3 Tutkimusaineisto	23
2 Käännöksistä omaan lasten- ja nuortenkirjallisuuden tuotantoon.....	29
2.1 Englanninkielisen lasten- ja nuorten-kirjallisuuden imperialismi ja ylijäräinen vaikutus 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa	30
2.2 Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden synty 1800-luvulla ja englannin kielestä käännetyn kirjallisuuden vaikutus.....	31
2.3 Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus 1900-luvun alusta toiseen maailmansotaan	37
2.4 Sarjojen suosio 1900-luvulla	39
2.5 Lastenlehtien valtakausi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä.....	40
2.6 Sotien jälkeinen murros.....	41
2.7 Pohjoiseen sijoittuva lasten- ja nuortenkirjallisuus	43
3 Teoreettinen viitekehys, aiempi tutkimus ja menetelmät....	46
3.1 Siirtomaaton/kulttuurinen kolonialismi ja jälkikoloniaalinen tutkimusote.....	46
3.2 Kolonialistista lastenkirjallisuutta ja suomalaista kolonialismia koskeva aiempi tutkimus	53
3.3 Menetelmät	63
4 Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden kulttuurista kolonialismia lähellä ja kaukana: väitöskirjan artikkelien esittely	66
4.1 Suomalaisen koloniaalisen viattomuuden ja rodullisen eron kuvausta Australian maisemissa	66
4.2 Koloniaalisia piirteitä Owamboja ja aawamboja koskevassa nuorille lukijoille suunnatussa lähetyskirjallisuudessa.....	71

4.3	Suomalaisen poikkeuksellisuuden ja koloniaalisen viattomuuden narratiivi Saamenmaalle sijoittuvissa nuortenromaaneissa.....	74
5	Yhteenvetoa, pohdintaa ja päätelmiä	82
	Lähteet.....	90
	Alkuperäisjulkaisut.....	99

Osajulkaisuluettelo

Väitöskirjan yhteenveto-osa perustuu seuraaviin alkuperäisjulkaisuihin, joihin viitataan tekstissä roomalaisilla numeroilla I–V.

- I Merivirta, Raita. “Colonialism, Race and White Innocence in Finnish Children’s Literature: Anni Swan’s 1920s’ Serial ‘Uutisasukkaana Austraaliassa’.” Teoksessa Merivirta, Raita; Leila Koivunen and Timo Särkkä (eds.): *Finnish Colonial Encounters: From Anti-Imperialism to Cultural Colonialism and Complicity*. Palgrave, 2021, 171–197.
- II Merivirta, Raita. ”Kolonialistinen diskurssi ja rodullistaminen vanhassa suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa: metodologisia pohdintoja.” Teoksessa Vehkalahti, Kaisa; Essi Jouhki, Tiina Kuokkanen, Sanna Lipkin ja Johanna Sitomaniemi-San (toim.): *Matkaopas lapsuuden historian tutkimukseen: Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*. SKS, 2022, 315–339.
- III Merivirta, Raita & Johanna Skurnik. ”Missionary Magazines for Children at the Beginning of the Twentieth Century.” Teoksessa Koivunen, Leila & Raita Merivirta: *Colonial Aspects of Finnish-Namibian Relations, 1870–1990: Cultural Change, Endurance and Resistance*. Studia Fennica Historica 28. Helsinki: SKS, 2024, 107–126.
- IV Kokkola, Lydia & Raita Merivirta. “Colonialism, Finnish Exceptionalism and the Sámi in Early 1960s’ Youth Novels.” *Clio: A Journal of Literature, History, and the Philosophy of History* Summer 2020, Vol. 47 Issue 3, 271–293.
- V Merivirta, Raita. ”Nuortenkirjojen pohjoinen rajaseutu: kansallinen identiteetti, toiseus ja kolonialismi suomalaisissa seikkailuromaaneissa.” Teoksessa Kullaa, Rinna; Janne Lahti ja Sami Lakomäki (toim.): *Suomen rajaseutujen kolonialismi*. Gaudeamus, 2022, 117–138.

Artikkelien käyttöön väitöskirjan osajulkaisuina on saatu kustantajien lupa.

1 Johdanto

1.1 Lähtökohdat

Koska Suomella ei ole ollut varsinaisia (merentakaisia) siirtomaita,¹ käsitys siitä, että kolonialismi ei koske(nut) meidän yhteiskuntaamme elää yhä vahvana. Kolonialismi on perinteisesti ymmärretty toiminnaksi, jossa jotakin merentakaista maantieteellistä aluetta, joka on saatu haltuun valloituksen tai uudisasutuksen keinoin, hallitaan, asutetaan ja hyödynnetään taloudellisesti. Kolonialismi on käsitteenä kuitenkin monimutkainen ja moniulotteinen, eikä sille ole yksinkertaista määritelmää. Viime vuosikymmeninä imperialismiin ja kolonialismiin tutkimus ovat laajentuneet uusiin suuntiin huomioiden poliittisten ja taloudellisten ulottuvuuksien lisäksi myös näiden ilmiöiden kulttuurisia ja ideologisia seurauksia ja vaikutuksia sekä eurooppalaisten siirtomaavaltujen että näiden siirtomaiden yhteiskuntiin ja kulttuureihin.² Kuluksen reilun kymmenen vuoden aikana on alettu tutkia myös yhteiskuntia ja kulttuureita, joiden yhteyttä kolonialismiin on perinteisesti pidetty etäisempänä tai kokonaan olemattomana. Näihin ovat lukeutuneet esimerkiksi Sveitsi ja Skandinavian maat. Suomessakin näkemystä kolonialistisesta viattomuudesta on haastettu 2000-luvulla,³ mikä on herättänyt paikoin vilkastakin julkista keskustelua ja myös kriittisiä ääniä sekä vastustusta.

Monet Suomessa vuosikymmeniä käytössä olleet kulttuurintuotteet, kuvastot ja esitystavat Brunbergin suukkojen ja Fazerin lakritsikääreiden kuvituksesta Afrikan tähti -peliin ja tiernapoikien ”murjaanien kuninkaaseen” ovat herättäneet 2000-luvulla runsasta keskustelua niiden koloniaalisuudesta ja rasistisuudesta. Keskustelu

¹ Maayhteydessä Suomeen ollutta Petsamoa voinee pitää eräänlaisena siirtomaana. Ks. mm. Kullaa, Lahti & Lakomäki (toim.): *Suomen rajaseutujen kolonialismi* (2021).

² Esim. *Studies in Imperialism* -sarja (Manchester University Press), *New Imperial History* -tutkimus.

³ Saamelaisaktivistit alkoivat puhua saamelaisiin kohdistuneesta kolonialismista jo 1960-luvulla. Suomalaisten suhteesta kolonialismiin ks. esim. Kuokkanen 2007; Keskinen, Tuori, Irni & Mulinari (toim.) 2009; Lehtola 2015a; Särkkä 2015; Keskinen 2019; *Historiallisen aikakauskirjan* erikoisnumero *Kolonialismi ja Suomi 4/2020* (toim. Kullaa & Lahti 2020); Kullaa, Lahti & Lakomäki (toim.) 2021; Merivirta, Koivunen & Särkkä (toim.) 2021; Andersson & Lahti (toim.) 2022; Koivunen & Merivirta (toim.) 2024.

on monesti inspiroitunut ulkomaalaisista, usein angloamerikkalaisista malleista. Vaikka kriittisiä ääniä ja muutosvaatimuksia on esiintynyt laajaltikin, ovat toisaalta monet suomalaiset vaikuttaneet hämmästyneiltä väitteistä, että nämä kuvastot ja kulttuurintuotteet ovat rasistisia ja julistaneet välittömästi viattomuuttaan sekä rasismiin että kolonialismiin. Myös n-sanan käyttöä on puolusteltu perustelemalla sen olleen neutraali suomen kielessä⁴ ja ongelmallinen lähinnä Yhdysvalloissa orjuuden perinnön vuoksi. Suomalaiset nähdäänkin yhä usein (ruotsalaisen ja venäläisen) kolonialismin uhreina eikä niinkään koloniaalisina toimijoina. Tämä itse julistettu viat-

⁴ Ks. esim. Rastas 2007. 1990-luvulla n-sanan käytöstä käytiin keskustelua muun muassa *Helsingin Sanomissa*. Lehden päätoimittaja Simopekka Nortamo kirjoitti huhtikuussa 1992 pääkirjoituksessaan otsikolla ”Supisuomalainen neekeriongelma”. Hän aloitti tekstinsä siteeraamalla arvostetun lastenkirjailija Arvid Lydeckenin tunnettua lastenrunoa ”Pepe oli musta kuin musta on musta, herättäisi meissä vain kummastusta, olihan hän syntynyt neekeriksi, ja tullut niin mustaksi juuri siksi...” ja totesi, että Lydecken ei sitä kirjoittaessaan ymmärtänyt aiheeseen liittyvää ”sanamagiaa”. Nortamo ihmetytti runon kutsuminen ”ihan tosissaan rassistiseksi” ja erään kustantajan kieltäytyminen ottaa teksti mukaan uuteen lastenrunojen kokoelmaan. Nortamo esitti, että ”kuitenkin kertomus Pepestä on myös sanavalinnoiltaan aivan kunnollinen ja korrekti.” Hän kiisti, että n-sanalla olisi halventava merkitys, sillä ”sadat tuhannet suomalaiset – varsinkin vähän vanhemmat sukupolvet – käyttävät neekeri-sanaa täysin neutraalisti, ilman vähintäkään rasistista vivahdetta edes alitajuisesti.” Lokakuussa 1997 yksi lehden pääkirjoituksista oli otsikoitu ”Neekeri ja virkakieli”. Pääkirjoituksessa todettiin, että vaikka eduskunnan oikeusasiamiehen mukaan n-sanaa ”ei voi pitää asianmukaisena poliisin virkakielenä,” on n-sana ”hyvä suomenkielinen sana, johon ei aina välttämättä sisälly halventavaa sävyä.” Pääkirjoituksen mukaan kyse on tulkinnasta ja tulkinta taas riippuu käyttäjästä ja kuulijasta, sillä ”melkein mikä tahansa ihmistä luonnehtiva sana voi asiayhteydestä riippuen saada halventavia piirteitä. Neekeriä on käytetty kuvailevana sanana lastenkirjoissa, lauluissa ja monessa muussa yhteydessä ilman kielteistä merkitystä.” (*Helsingin Sanomat* 16.10.1997). N-sanan käyttöä on siis kovasti yritetty puolustella ja perustella vielä 1990-luvulla valtamediassa. Merkittävää on myös se, että lastenkirjat mainitaan ensimmäisenä tahona, jossa n-sanaa on käytetty väitetysti ”ilman kielteistä merkitystä”. Vastineeksi pääkirjoitukseen Yhteiset lapset ry:n, Interpedia rf:n, Suomen Pakolaisapu ry:n, Pelastakaa Lapset ry:n ja Mi Casita ry:n johtajat kirjoittivat viikkoa myöhemmin *Helsingin Sanomien* mielipidesivulle otsikolla ”Neekeri-sana on loukkaava”. Kirjoittajat totesivat, että on totta, että n-sanaa on Suomessa käytetty ”kuvailevana sanana lastenkirjoissa, lauluissa ja monessa muussa yhteydessä ihan hyvässä merkityksessä.” He jatkavat toteamalla, että näin on ollut aiemmin, jolloin Suomessa ei ole ollut ”tummia ulkomaalaisia” eikä ”sanalla ole ollut mitään yhteyttä käytännön arkielämään”, mutta että tilanne on muuttunut maahanmuuttajien myötä ja n-sanasta on tullut haukkumasana. Niinpä n-sanaa ei käytetty enää uusissa lastenkirjoissa. Kirjoittajat esittivät, että Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielitoimiston pitäisi tarkistaa kantansa sanan loukkaavuudesta, jos sitä ei kerran vielä sellaisena pidetty, kuten *Helsingin Sanomien* aiempi pääkirjoitus väitti. (*Helsingin Sanomat* 24.10.1997). Tämä väitöskirja osoittaa, että n-sanaa on, toisin kuin Suomessa usein väitetään, säännöllisesti käytetty kielteisessä merkityksessä ja osoittaa, kuinka keskeinen väylä lastenkirjat ovat itse asiassa olleet näiden kielteisten merkitysten levittäjänä, toisin sanoen kolonialistisen, rodullistavan ja rasismin ajattelun välittäjänä.

tomuus kolonialismiin toimii kaksiteräisen miekan tavoin, sillä se pitää ”syyttömyyden” lisäksi sisällään myös ”tietämättömyyden” ja ”haluttomuuden tietää”, jotka tunnettu kulttuuriantropologi Gloria Wekker (2016) on nähnyt ilmauksina valkoisesta ”etuoikeudesta, oikeutuksesta ja väkivallasta”, jotka valkoiset kuitenkin vahvasti kiistävät. Viattomuutta käytetään Wekkerin mukaan usein myös verukkeena rasistisille kommenteille, joiden yleensä kielletään olevan rasistisiksi tarkoitettuja.⁵ Näin tapahtuu myös Suomessa.⁶

Viattomuus ja poikkeuksellisuus (*exceptionalism*) ovatkin keskeisiä käsitteitä diskurssissa, joka on pyrkinyt torjumaan ajatuksen suomalaisesta osallistumisesta eurooppalaiseen kolonialismiin. Kuten kulttuurintutkija, sosiaaliantropologi Anna Rastas on todennut, ajatus suomalaisten poikkeuksellisuudesta suhteessa eurooppalaiseen kolonialismiin nojaa suurelta osin ajatukseen koloniaalisesta viattomuudesta. Tähän poikkeuksellisuuden diskurssiin kuuluu säikeenä ajatus moraalisesta ylemmydestä ja Rastas on havainnut tämän säikeen nousevan pintaan keskusteluissa monikulttuurisesta Suomesta tai varhemmista toiseuden kohtaamisista Suomessa.⁷ Ekseptionalismien käsitteen käyttö ei kuitenkaan ole mitenkään ainutlaatuisen suomalaista, vaan sitä esiintyy myös esimerkiksi muissa Pohjoismaissa, Sveitsissä ja Puolassa.⁸ Kristín Loftsdóttir and Lars Jensen ovat määritelleet pohjoismaisen ekseptionalismien ominaisuuksiksi sekä ajatuksen periferisestä asemasta suhteessa eurooppalaiseen kolonialismiin että pohjoismaisen muista Euroopan maista poikkeavan kansallisen itsemäärittelyn, joka rakentaa Pohjoismaista kuvaa rauhaa rakastavina ja rakentavina, oikeudenmukaisina ja pohjoismaalaisista hyvinä maailmankansalaisina.⁹ Patricia Purtschert ja Harald Fischer-Tiné puolestaan ovat tuoneet esiin Sveitsin idealistisen imagon pienenä ja rauhallisena maana, joka on pysyttäytynyt isojen konfliktien ulkopuolella neutraaliuden ja vahvan humanitaarisen perinteen avustamana. Sveitsiläisten maastaan ylläpitämä kuva ”poikkeustapauksena” peittää Purtschertin ja Fischer-Tinén mukaan Sveitsin vahvat sidokset ja riippuvuudet monikansallisiin yrityksiin, ylikansallisiin instituutioihin sekä globaaleihin valtioiden verkostoihin.¹⁰

Useat tutkijat ovat viime vuosina osoittaneet, että suomalaiset eivät ole olleet poikkeuksellisia vaan laajasti osallisina eurooppalaisissa koloniaalisen tiedon, kulutuksen ja vallan verkostoissa. Myös Suomessa on vastaanotettu, kierrätetty ja tuotettu rodullistavaa ja koloniaalista kuvastoa ja tietoa samoin kuin muissakin Euroopan maissa, olivat ne siirtomaavaltaja tai eivät. Yhdessä Leila Koivusen ja Timo

⁵ Wekker 2016.

⁶ Rastas 2009.

⁷ Rastas 2012, 89–90.

⁸ Ks. Koivunen & Rastas 2020, 429; Jensen 2018, 9–33.

⁹ Loftsdóttir & Jensen 2012, 2.

¹⁰ Purtschert & Fischer-Tiné 2015, 4.

Särkän kanssa toimittamani kokoomateoksen *Finnish Colonial Encounters* johdannossa kirjoitin ”kulttuurisesta kolonialismista”, käsitteestä, jota käytimme kuvatesamme kolonialistisen tiedon, ajattelun ja kuvastojen luomista, kierrättämistä ja kulutusta Suomessa.¹¹ Kolonianismin käsitteen laajennuttua käsittämään kulttuurisia ilmiöitä suoran hallinnollisen, sotilaallisen ja taloudellisen vallan käytön lisäksi on tarpeen tarkastella kolonialismin transnationaalisia vaikutuksia siirtomaiden ja näitä hallinneiden siirtomaavaltojen lisäksi myös yhteiskunnissa, jotka sijoittuivat eurooppalaisen kolonialismin marginaaliin joko pienillä siirtomaanomistuksilla kuten Ruotsi tai siirtomaattomina kuten Puola, Sveitsi ja Suomi. Kolonialistista ja rotuhierarkioita ylläpitävää ajattelua, tietoa ja kuvastoa kierrätettiin tekstien, tutkimuksen, kuvien, esineiden, musiikin, näytelmien ja muiden kulttuurin tuotteiden välityksellä kaikkialla Euroopassa. Kulttuurista kolonialismia hyödynnettiin myös kansallisen identiteetin, eurooppalaisuuden ja valkoisuuden rakentamisessa luotaessa ajatuksia ”meistä” ja ”muista”.¹² Rotuhierarkkiset ja rasistiset ajatukset olivat keskeisiä kolonialismin tiedolliselle projektille ja vallankäytön oikeutukselle ja kuten Barbara Lüthi, Francisca Falk ja Patricia Purschert ovat esittäneet, myös siirtomaattomien Euroopan maiden kansat osallistuivat ”rasistisen epäinhimillistävän maailmankuvan toistamiseen” ja osallistuivat näin eräaseen tehokkaimmista kolonialistisen vallankäytön muodoista.¹³

Tätä kolonialistista eurosentriseen perspektiiviin perustuvaa vallankäyttöä on dekoloniaalisessa teoriassa kutsuttu myös koloniaalisuudeksi (espanjaksi *colonialidad*, englanniksi *coloniality*). Koloniaalisuus-käsitteen juuret ovat latinalais-amerikkalaisessa dekoloniaalisessa tutkimuksessa. Käsitteellä tarkoitetaan 1500-luvulta – eurooppalaisten Amerikkoihin purjehtimisesta – jatkunutta eurooppalaista näkökulmaa maailmanjärjestykseen, jonka eurooppalaiset nostivat universaaliksi malliksi. Koloniaalisen käsityksen mukaan eurooppalaiset olivat sivistyneitä ja rationaalisia, kirjoittivat käyttäen aakkosellista järjestelmää ja omasivat historian, jonka myös tunsivat. Näin he olivat tämän ajattelun mukaan ylemmällä tasolla verrattuna Väli- ja Etelä-Amerikassa – ja myöhemmin muualla – kohtaamiinsa kansoihin, joiden katsottiin olevan lähemmin sidoksissa luontoon ja perinteisiin ja siten alemmalla tasolla. Tästä näkökulmasta asian korjaamiseksi nähtiin tarvittavan eurooppalaisten opastusta usein kolonialismin muodossa. Dekoloniaalisuutta teoretisoinut Walter D. Mignolo on esittänyt, että koloniaalisuus oli kiinteästi yhteydessä modernin syntyyn, itse asiassa keskeinen elementti modernin rakentumisessa, ja näin koloniaalisuuden tutkimus on aina samalla myös modernin tarkastelua. Koloniaalisuus on modernin pimeämpi puoli eikä koloniaalisuuden vaikutus ole päättynyt,

¹¹ Merivirta, Koivunen & Särkkä 2021, 11.

¹² Merivirta, Koivunen & Särkkä 2021, 1–12.

¹³ Lüthi, Falk & Purschert 2016, 2.

vaikka perinteisemmin määritellyn kolonialismin aikakausi suureksi osaksi onkin.¹⁴ Koloniaalisuuteen on liittynyt kiinteästi rodun käsite, biologiseksi väitetty ominaisuus, jolla voitiin merkitä ja luokitella valloittajien ja valloitetujen välistä eroa ja rakentaa hierarkioita. ”Rotua” alettiin käyttää ihmisten luokittelun välineenä ja eurooppalaisen ekspansioon edetessä kolonialistisia suhteita eurooppalaisten ja ei-eurooppalaisten välillä alettiin oikeuttaa ja myös luonnollistaa/”biologisoida”, rotuteorioilla ja eurosentrisen tiedontuotannon avulla. ”Rodun” oletettiin pitkään olevan ”tieteellinen” tai ”objektiivinen” kategoria eurosentrisessä kolonialistisessa diskursuksessa.¹⁵ Modernin/koloniaalisuuden myötä syntyneen (länsi)eurooppalaisen historia-käsityksen mukaan Eurooppa sijoittui kehityksen kärkeen, kun taas muiden alueiden ja kulttuurien katsottiin tulevan jäljessä.¹⁶

Dekoloniaalisuuden teoreetikko Aníbal Quijano kutsuu Euroopan valta-asemaan perustuvaa kulttuurista eurooppalaistamista *kulttuuriseksi koloniaalisuudeksi*. Hän tarkoittaa tällä ei-eurooppalaisten alueiden kolonisoimista ja eurooppalaisen kulttuurin asettamista universaaliksi kulttuuriseksi malliksi. Alkuperäisten kulttuurien tukahduttaminen sekä eurooppalaisen kulttuurin nostaminen universaaliksi ja tavoiteltavaksi johtivat Euroopan kulttuuriseen valta-asemaan sekä toisinaan myös kolonisoitujen yhteisöjen omaksumaan kulttuuriseen huonommuuden tunteeseen.¹⁷ Kulttuurinen koloniaalisuus tarkoittaa siis eurooppalaisen kulttuurin dominoivaa asemaa maailman eri kulttuurien joukossa. Tässä työssä käytän puolestaan käsitettä *kulttuurinen kolonialismi*, jolla tarkoitan läheistä mutta hieman eri asiaa. Kulttuurinen kolonialismi perustuu koloniaalisuuteen, koloniaalisiin ajattelu- ja toimintamalleihin, ja saa käyttövoimansa eurosentrisestä maailmankatsomuksesta ja eurooppalaisista rotuhierarkioista. Sen käytännön ilmenemismuoto on hyväksyvä suhde kolonialismiin ja kolonialistinen ja rodullistava diskurssi kulttuurissa, esimerkiksi ei-eurooppalaisten kansojen ja kulttuurien esittäminen koloniaalisesti eurooppalaisissa kulttuurintuotteissa, tieteissä ja koulutuksessa. Kyse on siis yllä mainitusta kolonialistisen tiedon, ajattelun ja kuvastojen luomisesta, kierrättämisestä ja kulutuksesta eurooppalaisissa kulttuureissa – myös siirtomaattomien Euroopan maiden kulttuureissa. Tarkoitan kulttuurisella kolonialismilla siis (länsi)eurooppalaisen kolonialistisen diskurssin ja koloniaalisen ajattelun omaksumista ja siihen kontribuomista kulttuurin välityksellä.

Esitän tässä väitöskirjassa, että 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen lasten- ja nuortenkirjallisuus sekä lapsille ja nuorille suunnatut lehdet ovat useasti olleet

¹⁴ Mignolo xii-xiii. Ks. myös Quijano 2000, 547–548.

¹⁵ Quijano 2000; Quijano 2007.

¹⁶ Quijano 2000. Ks. myös esim. Prakash 1990, 384–385; Chakrabarty 2000.

¹⁷ Ks. Quijano 2007.

eräs kulttuurisen kolonialismin, tässä tapauksessa kolonialistisen ja rodullistavan tiedon tuotannon ja levittämisen välineistä Suomessa. Alkuun tämä tarkoitti etenkin käännettyä lasten- ja nuorten (seikkailu)kirjallisuutta mutta 1900-luvun edetessä myös suomalaista tuotantoa. Sekä käännöskirjallisuutta että alun perin suomeksi kirjoitettua lasten- ja nuorten (seikkailu)kirjallisuutta julkaistiin myös sellaisten lastenlehtien kuin *Pääskynen* ja *Sirkka* sivuilla jatkokertomuksina, mistä syystä nämä lehdet ovat keskeistä aineistoa omassa tutkimuksessani. Tarkoitukseni ei ole kuitenkaan esittää, että kaikki esimerkiksi kaukomaille tai Saamenmaalle sijoittuva lasten- ja nuortenkirjallisuus Suomessa olisi ollut koloniaalista tai rodullistavaa, vaan että Suomessa on julkaistu myös koloniaalista ja rodullistavaa lasten- ja nuortenkirjallisuutta eikä se ole edes ollut harvinaista. Tutkin tässä väitöskirjassa eräitä esimerkkejä tällaisesta kirjallisuudesta, sillä jaan lastenkirjallisuuden tutkija Clare Bradfordin ajatuksen lastenkirjallisuuden tavasta välittää kolonialistista ja rodullistavaa diskurssia. Bradford on todennut:

Ottaen huomioon, että lasten tekstit sekä heijastavat että tukevat kulttuurisia arvoja ja käytäntöjä, on väistämätöntä, että ne paljastavat rotua, etnisyyttä, kolonialismia ja jälkikolonialismia koskevia käsitteitä ja asenteita vastatessaan niitä tuottaneiden yhteiskuntien diskursseihin ja käytäntöihin.¹⁸

Esitän, että suomalainen vanhempi lasten- ja nuortenkirjallisuus sekä lapsille ja nuorille suunnatut aikakauslehdet voivat paljastaa paljon suomalaisen yhteiskunnan arvoista ja suhtautumisesta kolonialismiin ja ”rotuun” omana aikanaan.

Käytän väitöskirjassani rodullistamisen ohella sanaa ”rotu”, mutta käytän sitä lainausmerkeissä, koska tätä termiä on vältelty suomen kielessä siitä syystä, että se kytkeytyy rasistiseen tapaan luokitella ihmisiä.¹⁹ Englanninkielisessä jälkikoloniaalisessa ja kriittisessä rodun tutkimuksessa sanaa käytetään yleisesti. ”Rotua” ei tällöin eikä tässä tutkimuksessa, kuten yleensäkin kriittisessä rodun ja valkoisuuden tutkimuksessa, ymmärretä biologiseksi ominaisuudeksi tai biologiaan perustuvaksi kategoriaksi, vaan ”sosiaalisesti tuotetuksi luokittelujärjestelmäksi, joka perustuu ihmisen fyysisiin piirteisiin ja kulttuurisiin tekijöihin”.²⁰ Suomessa rotu-sanaa on tutkimuksessa ja muissakin keskusteluissa usein korvattu sanalla etnisyys tai ”rodun ajatus”. Toisinaan sana korvataan termillä rodullistaminen, joka varsinaisesti viittaa prosessiin, ”niihin erilaisiin tapoihin ja käytäntöihin, joiden avulla ajatukset rodusta ja siihen sisältyvistä hierarkkisista asetelmista rakentuvat osaksi yhteiskunnallista todellisuutta”.²¹ Tässä

¹⁸ Bradford 2010, 39.

¹⁹ Keskinen, Mkwesha & Seikkula 2021, 51.

²⁰ Keskinen, Mkwesha & Seikkula 2021, 51.

²¹ Keskinen, Mkwesha & Seikkula 2021, 51.

väitöstutkimuksessa olen kuitenkin päätenyt käyttämään termiä ”rotu”, koska tutkimustani on anglistinen ja koska ”rotu” tuntuu tässä tutkimuksessa paikoin tavoitettavan paremmin sen, mitä tarkoitan, kuin käsite rodullistaminen.

Käytän ”rodun” määrittelyyn Michael Omin ja Howard Winantin määritelmää: ”Rotu on käsite, joka merkitsee ja symboloi sosiaalisia konflikteja ja intressejä viittaamalla erityyppisiin ihmiskehoihin.”²² Tässä työssä käyttämäni rodun käsitteeseen liittyy myös se ajatus, että visuaalisten kehon merkkien lisäksi eri ”rotuihin” on liitetty sisäisiä ominaisuuksia ja piirteitä älykkyydestä temperamenttiin ja seksuaalisuuteen. Sekä ne ulkoiset piirteet että sisäiset ominaisuudet, jotka eri ”rotuihin” on liitetty, siis ”rodun” sosiaalinen konstruktio, ovat vaihdelleet ajassa ja paikassa. Tähän ovat vaikuttaneet erilaiset ideologiset ja poliittiset tarpeet.²³ ”Rotua” on konstruoitu myös lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ja kirjallisuudentutkija Philip Nel onkin esittänyt, että rasistiset ideologiat säilyvät lastenkirjallisuudessa ja -kulttuurissa, usein tavalla, jota emme tietoisella tasolla huomaakaan. Nel muistuttaa, että ”rotu” voi olla läsnä erityisesti silloin kun se näyttää poissaolevalta. Rakenteellinen rasismi jää useimmiten huomaamatta niiltä, jotka ovat tottuneet suurella varmuudella näkemään rodullisesti itsensä kaltaiset esitettävän positiivisesti kulttuurin tuotteissa, kuten kirjallisuudessa ja elokuvissa.²⁴ Tässä tutkimuksessa tehdään vanhan suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden rodullistavia ja rasistisia ideologioita ja representaatioita näkyväksi, jotta niitä voidaan käsitellä tietoisella tasolla ja niistä voidaan keskustella ja niiden perintöä purkaa.

Ajanjaksolla 1900-luvun alusta 1960-luvulle monet suomalaiset lasten- ja nuortenkirjailijat sen paremmin kuin nuoret lukijatkaan eivät aina vaikuta olleen tietoisia kolonialistisesta diskurssista, vaikka ovatkin sitä tuottaneet ja lukeneet. Jo edesmennyt, suuriin ikäluokkiin kuulunut sosiaaliantropologi Ulla Vuorela muisteli vuonna 2009 ilmestyneessä artikkelissaan lapsuudessa lukeneensa brittiläistä lasten- ja nuortenkirjallisuutta, jonka hegemonisen koloniaalisen diskurssin viettelemäksi hänkin tunnustaa tulleensa, ihan huomaamattaan. Koloniaalinen maailmanjärjestys oli näyttänyt lapsilukijalle luonnollisena sellaisten teosten vaikutuksesta kuin Frances Hodgson Burnettin *Pikku prinsessa* (1905, suom. 1912).²⁵ Vuorela toteaa teoksen kasvattaneen lapsilukijan ”omaksumaan aineksia kolonialistisesta maailmankuvasta,” onhan päähenkilön brittiläisellä perheellä omaisuutta ja liiketoimia siirtomaissa sekä intialainen palvelija.²⁶ Vuorela mainitsee tekstissään myös ruotsalaisen Astrid Lindgrenin Peppi Pitkätossun, jonka valkoisen isän kuninkuus Etelämeren

²² Omi & Winant 2015, 110.

²³ Omi & Winant 2015, 110–111.

²⁴ Nel 2017, 4–5.

²⁵ Vuorela 2009, 22.

²⁶ Vuorela 2013, 292.

saarella on viime vuosikymmenten aikana muokattu ja esitetty uusissa versioissa eri sanakääntein. Mainitsematta ja käsittelemättä jää kuitenkin suomalaisten lasten- ja nuortenkirjojen koloniaaliset piirteet, vaikka Vuorela korostaakin suomalaisten osallisuutta eurooppalaiseen kolonialismiin kulttuurin saralla. Vuorela on huomauttanut, että “meille [suomalaisille] ei ole kovin helppoa puolustaa omaa viattomuuttamme tai ulkopuolisuuttamme siirtomaavallotusten maailmassa. Se diskursiivinen avaruus, jossa siirtomaavalta ja hegemoninen tieto nousivat, on läsnä myös lastenkirjallisuudessa.”²⁷ Huomionarvoista on myös se, että kuten Vuorela toteaa, hän ei koskaan kohdannut näihin materiaaleihin kohdistuvia kriittisiä ääniä, ei edes koulussa 1950- ja 1960-luvuilla.²⁸ Oppikirjat pitkälti tukivat eurooppalaisten kolonialistisia projekteja luonnollistaen näitä lapsilukijoilleen.

Lastenkirjallisuuden tutkija Päivi Heikkilä-Halttunen on todennut myöhempien vuosikymmenten suomalaista lastenkirjallisuutta käsittelevän artikkelin taustaksi, että

Jo yli sadan vuoden ajan vieraat kulttuurit ovat tarjonneet suomalaisessa lastenkirjallisuudessa väylän eksotiikkaan, herättäneet uteliaisuutta ja toimineet usein fantasiaseikkailuidenkin näyttämöinä. On perusteltua sanoa, että lastenkirjoissa vallitsi aina 1950- ja 1960-luvuille asti kolonialistis-imperialistiseen maailmankäsitykseen perustuva ajatus länsimaalaisista poikkeavista ”roduista”, joiden rassistista kohtelua ei katsottu tarpeen kyseenalaistaa.²⁹

Heikkilä-Halttunen mainitsee muutamia esimerkkejä Afrikkaan sijoittuvista “eksoottisista” lastenkirjoista, mutta nämä eivät ole varsinaisesti analyysin kohteena. Lisäksi hän mainitsee kaukaisissa maissa asuvia lapsia koskevien tarinoiden sekä matkakirjoitusten olleen suosiossa lastenlehdissä jo 1900-luvun alusta lähtien. Mainituiksi tulevat myös kristillisten kustantajien lastenlehdet sekä lasten- ja nuortenkirjat, joissa vieraita kansoja ja kulttuureja kuvataan etenkin lähetystyön kontekstissa, avun kohteina.³⁰ Tämä vanhaa suomalaista lasten- ja nuortenkirjallisuutta tarkastelleen tutkijan huomio on ollut pohjalla luodessani omaa tutkimusasetelmaani. Olen kuitenkin ulottanut kriittisen tarkastelun Afrikasta ja Australiasta myös pohjoiseen Suomeen, Saamenmaalle, sillä saamelaisten historian tutkimus on osoittanut saamelaisten kohdanneen kolonialismia tai siihen verrattavia toimia suomalaisen

²⁷ Vuorela 2013, 292.

²⁸ Vuorela 2009, 25.

²⁹ Heikkilä-Halttunen 2013, 32.

³⁰ Heikkilä-Halttunen 2013, 33.

valtaväestön ja/tai Suomen valtion taholta, joten otin lähtökohdakseni, että kulttuurista kolonialismia on luultavasti ilmennyt myös Lappiin sijoittuvissa lasten- ja nuortenkirjoissa.

Käytän tutkimuksessani termejä *lastenkirjallisuus*, *nuorisokirjallisuus*, *nuortenkirjallisuus* ja *nuorisoromaani*, tai jälkimmäiselle vaihtoehtoisesti tyttö- tai poikakirja, kuvaamaan analysoimaani aineistoa. Lastenkirjallisuutta on ollut ja on yhä vaikea määritellä käsitteenä ja jotkut alan tutkijat ovat sitä mieltä, että sitä ei kannata edes yrittää määritellä tarkasti.³¹ Eräs yleinen tapa määritellä lastenkirjallisuus on ollut liittää käsite teksteihin, jotka on suunnattu lapsille. Tähän liittyy kuitenkin useita ongelmia, muun muassa se, että monet lastenkirjailijat ovat kieltäneet kirjoitaneensa tietylle ikäryhmälle. Tämän lisäksi monet kirjat, jotka on alun perin kirjoitettu muille kuin nuorille lukijoille, ovat päättyneet joko luokitelluiksi lasten- ja nuortenkirjoiksi esimerkiksi kustantajan taholta tai päättyneet nuorten lukijoiden käsiin siinä määrin, että ne on myöhemmin luokiteltu lasten- ja nuortenkirjallisuudeksi.³² Esimerkiksi monille 1800-luvun seikkailukirjoille on käynyt näin. Lastenkirjallisuuden määrittelyä vaikeuttaa myös se, että lapsen määrittely on ollut monimutkaista ja hankalaa, samoin kuin se, että lastenkirjallisuus pitää sisällään monia lajityyppejä. Kuten Kaisu Rättyä huomauttaa, lastenkirjallisuus ei ole oma lajityyppinsä, vaan pitää sisällään monia kirjallisuuden lajeja näytelmistä tietokirjallisuuteen ja kuvakirjaan.³³ Rättyä on esittänyt painokkaasti, että ”[s]atu, saturoomaani ja arkirealistiset lastenromaanit on selkeästi erotettava toisistaan.”³⁴ Tässä tutkimuksessa teen tämän eron, sillä sadut ja saturoomaanit eivät kuulu työssäni lastenkirjallisuuden alle eivätkä työni lähdeaineistoihin. Aineistoni ei pidä sisällään myöskään kuvakirjoja, jotka ovat satujen tapaan tyyppillisesti nuorimmille lapsille suunnattuja, vaan pelkästään luukuikäisille eli noin 7-vuotiaasta ylöspäin tarkoitettuja tekstejä.

Lastenkirjallisuutta on määritelty myös iän kautta, esimerkiksi lasten, varhaisnuorten ja nuorten aikuisten romaaneihin.³⁵ Itse käytän tutkimuksessani lähinnä ikään perustuvaa luonnehdintaa puhuessani lasten- ja nuorisokirjallisuudesta. Irja Lappalainen on katsonut lastenkirjallisuuden käsittävän kaikkein nuorimpien lasten ryhmän ja nuortenkirjallisuuden kohdistuvan jo varhaisnuorisoon ja koululaisiin sekä nuoriin aikuisiin. Lappalainen asettaa vedenjakajaksi yhdeksän vuoden iän.³⁶ Itse tarkoitan lapsilla, siis lastenkirjallisuuden kohdeyleisöllä, lähinnä alle 12-vuoti-

³¹ Katso esim. Gubar 2011, 210.

³² Gubar 2011, 209.

³³ Rättyä 2012.

³⁴ Rättyä 2012.

³⁵ Rättyä 2012.

³⁶ Lappalainen 1979, 15.

aita. Näin tässä tutkimuksessa viitataan lastenkirjallisuudella teoksiin, jotka on suunnattu noin 7–11-vuotiaille. Sitä vanhemmille lapsille suunnatusta kirjallisuudesta käytän termiä nuortenkirjallisuus. Toisaalta käytän termiä lastenkirjallisuus toisinaan myös kattokäsitteenä, sillä sellaisena se on kätevämpi kuin pidempi lasten- ja nuortenkirjallisuus ja vertautuu, kuten Kaisu Rättyä on todennut, ”ruotsin ja englannin kielen termeihin ’barnlitteratur’ ja ’children’s literature’.”³⁷

Nuorisokirjallisuus-käsitettä käytetään paljon varsinkin vanhemman lasten- ja nuortenkirjallisuuden tutkimuksessa. Tällöin nuorisokirjallisuuteen katsotaan kuuluvan sekä lasten- että nuortenkirjallisuus eli nuorisokirjallisuus toimii yläkäsitteenä. Käytän toisinaan termiä nuorisokirjallisuus juuri tässä merkityksessä lähdeaineistoni iän vuoksi. Yleensä käytän kuitenkin käsitettä nuortenkirjallisuus viittaamaan vanhempaan, nuorille suunnattuun kirjallisuuteen, ja lastenkirjallisuus-käsitettä viittaamaan nuoremmalle ikäryhmälle eli lapsille tarkoitettuun kirjallisuuteen. Kirjoittaessani yksittäisistä nuorille suunnatuista teoksista käytän johdanto-osassa käsitettä nuorisoromaani nuortenromaani sijaan. Nuorisoromaani-termillä on hieman vanhahava kaiku, joka sopiikin aineistooni hyvin. Joissain artikkeleissa, jotka olen kirjoittanut aiemmin, olen käyttänyt termiä nuortenromaani, mutta väitöskirjan johdantoa kirjoittaessani olen päätenyt toisenlaiseen ratkaisuun enkä siis käytä nuortenromaani-termiä.

Perustelen käyttämäni termiä *nuorisoromaani* sillä, että nykyisin käytetty termi *nuortenromaani* on käsite, jolla viitataan yleensä uudempaan, 1950- ja -60-luvuilla syntyneeseen nuorille suunnattuun kirjallisuuteen. *Nuortenromaanissa* käsitellään yleensä nuoren päähenkilön identiteettikysymyksiä ja sellaisia teemoja kuin minuus, seksuaalisuus, itsenäistyminen, ammatinvalinta, ideologinen etsintä, suhde auktoriteetteihin ja vieraantumisen.³⁸ Ensimmäisenä nuortenromaanina pidetään yleisesti J. D. Salingerin teosta *Sieppari ruispellossa* (1951), joka julkaistiin suomenkielisenä kymmenen vuotta alkuperäisen teoksen ilmestymisen jälkeen. Teos ei ollut alun perin nuorisolle suunnattu, mutta nuoriso otti sen omakseen kuten monen muunkin nykyään klassisen nuortenkirjan. Rättyä on todennut, että nuortenromaanin lajityyppi syntyi hetkenä, jolloin kirjallisuus alkoi korostaa yksilön minuutta sekä kasvua ja kehitystä toiminnallisuuden sijaan. Nuortenromaanissa tulee voimakkaasti esiin lapsuuden jääminen taakse ja aikuisten maailmaan astuminen.³⁹ Suomalaisessa nuorisokirjallisuudessa tapahtui käänne kohti nuortenkirjallisuutta ensin tyttökirjoissa 1950-luvun lopulla ja sitten poikakirjoissa 1960-luvulla, kun toiminnallisuus alkoi

³⁷ Rättyä 2012.

³⁸ Rättyä 2003, 171–172; Lappalainen 1979, 194–195.

³⁹ Rättyä 2003, 172.

antaa sijaa sisäiselle pohdinnalle. Merja Otavan *Priska* (1959) mainitaan yleensä ensimmäisenä nuortenromaanina.⁴⁰ Oma lähdemateriaalini rajautuu juuri tuohon nuortenkirjallisuuden taitoskohtaan eli 1960-luvun alkuun ja varsinainen nuortenromaanin rajautuu siis käsittelyni ulkopuolelle.

Toisinaan käytän myös käsitettä *nuortenkirja*, mutta on hyvä huomata, että tämä on kattokäsite, joka pitää romaanien lisäksi sisällään muita nuorille suunnattuja kirjallisuudenlajeja, kuten lyriikkaa, novelleja tai näytelmiä. *Nuorisoromaani* on siis tarkempi käsite käyttämäni nuortenkirjallisuuden kohdalla. *Nuorten aikuisten kirjallisuus* taas on vielä nuortenromaaninakin uudempi käsite. Sitä alettiin käyttää Suomessa 1970-luvulla erilaisia nuorten ongelmia tai muuten aiemmin vaiettuja aiheita (esimerkiksi raskaus, abortti, huumeet) käsittelevien nuortenromaanien kohdalla.⁴¹

Julkaisumuodon perusteella en tee eroa aineistojeni välillä. Tällä tarkoitan sitä, että myös lasten- tai nuortenlehdissä osissa ilmestyneet jatkokertomukset, jotka usein koottiin romaaneiksi, kuuluvat määrittelemäni lastenkirjallisuuden alle. Sen sijaan *Lasten lähetyslehdessä* julkaistu tunnustuksellisesti väritynyt eli lähetysdiskurssia⁴² sisältävä, mutta todellisuutta kuvaava, ei mielikuvitukseen perustuva materiaali ei varsinaisesti kuulu lastenkirjallisuuden alle, vaan on luonteeltaan lapsille suunnattua tekstiä. Olen pitänyt tärkeänä myös tällaisen aineiston tarkastelua osana väitöskirjaani, koska kyseessä on yhtä kaikki nuorille lukijoille suunnattu 1900-luvun alun materiaali, joka on tuotettu vapaa-ajan tiedoksi ja viihdykkeeksi (erotuksena oppikirjamateriaalista) lähetysaatteen herättelyn lisäksi. Tämä materiaali voi paljastaa piirteitä suomalaisesta kolonialistishenkisestä ajattelusta siinä kuin kaunokirjallinenkin materiaali ja esitän, että sitä voi tutkia samankaltaisella tutkimusotteella lehden erityispiirteet luonnollisesti huomioiden. Tässä liikun kirjallisuudentutkija Olli Löytyn rakentamalla pohjalla. Löytty on väitöskirjassaan käsitellyt suomalaista lähetyskirjallisuutta yhtenä kirjallisuuden muotona, määritellyt sen ominaisuuksia ja sopivia tulkintakonteksteja. Hän on esittänyt, että faktan ja fiktion erottaminen ei ollut hänen tutkimuksessaan olennaista, vaikka kirjallisuudentutkimus on yleensä keskittynyt vain fiktion tutkimukseen, sillä hänen tutkimuksensa keskittyi suomalaisen lähetyskirjallisuuden ideologisen puolen tarkasteluun esteettisen puolen sijasta.⁴³ Ideologisen puolen tarkastelu asettuu myös tässä tutkimuksessa esteettisen puolen tarkastelun edelle, vaikka näitä ei voi varsinaisesti toisistaan erottaa. Näin lapsille suunnatut ei-fiktiiviset aineistot istuvat hyvin fiktiivisen aineiston rinnalle.

⁴⁰ Lappalainen 1970, 186–190.

⁴¹ Ks. Rättyä 2003, 171, 173.

⁴² Lähetysdiskurssista katso Löytty 2006, 19.

⁴³ Löytty 2006, 20. Löytty kuitenkin lisää: ”jos edes hetkeksi kuvittelemme, että esteettisen ja ideologisen voi mutkattomasti erottaa toisistaan.”

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tämän väitöskirjan tavoitteena on tutkia kulttuurisen kolonialismin, kolonialististen puhetapojen ja ”rodun” kuvausten ilmenemistä valituissa suomenkielisissä lapsille ja nuorille suunnatuissa lehdissä ja romaaneissa 1900-luvun alusta 1960-luvun alkuun. Tutkimukseni pääkysymys onkin, millaista kulttuurista kolonialismia, millaisia kolonialistisia puhetapoja ja ”rotujen” kuvausta tai rodullistamista suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa ja -lehdissä on esiintynyt vuosina 1900–1960. Miten Heikkilä-Halttusen mainitsema ”kolonialistis-imperialistinen maailmankäsitys” on käytännössä näkyneet valituissa lapsille ja nuorille suunnatuissa teksteissä? Pääkysymykseni alla olen pohtinut suomalaiseen väitettyyn koloniaaliseen poikkeuksellisuuteen ja viattomuuteen liittyviä käsityksiä sekä suomalaisuuden valkoiseksi ja eurooppalaiseksi rakentamista lasten- ja nuortenkirjoissa.

Väitöskirjan artikkeleissa tarkastellaan, miten suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa sekä lasten- ja/tai nuorten lehdissä kuvattiin suomalaisten osallisuutta tai osattomuutta kolonialismiin tilanteissa ja ympäristöissä, jotka voidaan nähdä kolonialistisina. Tutkimuksessa tarkastellaan myös lapsille ja nuorille suunnatuissa teksteissä esiintyviä kuvauksia suomalaisen valtaväestön suhteen ”toisiksi” merkityistä ihmisistä tai ihmisryhmistä. Käytännössä tämä tarkoittaa suomalaisten lähetystyöntekijöiden kuvauksia aawamboista nykyisen Namibian alueella, sekä kaunokirjallisia kuvauksia Australian aboriginaaleista ja Suomen rajojen sisällä saamelaisista Saamenmaan alueella. Näitä esitystapoja ja niihin sisältyvää rodullistamista ja rotuhierarkioita on tulkittu kulttuurisen kolonialismin kehyksen kautta jälkikoloniaalisen tutkimusotteen avulla. Lisäksi tutkimuksessa analysoidaan valkoisen suomalaisuuden rakentamista näissä valituissa teksteissä. Väitöskirjassa siis tutkitaan ja eritellään niitä kolonialistisia ja rodullistavia puhetapoja ja representaatioita, joita suomalaisille lapsille ja nuorille suunnatussa vapaa-ajan tekstimateriaalissa – lehdissä ja romaaneissa – tarjottiin 1900-luvun alusta 1960-luvulle. Tavoitteena on tutkia suomalaisen kulttuurisen kolonialismin esiintymistä ja sen muotoja lapsille ja nuorille suunnatussa materiaalissa.

Tutkittava aikajänne on rajautunut 1900-luvun alkuun erinäisistä syistä: suomalaisen nuorisoromaanin synty ajoittuu näihin aikoihin, Anni Swan aloitti julkaisutoimintansa (satukokoelmalla) vuonna 1901, *Lasten lähetyslehteä* alettiin julkaista vuonna 1900 ja ylipäätään suomalaisen kaukomaille suuntautuvan lasten- ja nuorten seikkailutarinoiden ja -romaanien alkuvaihe paikantuu näille tienoille. Tarkastelu päättyy 1960-luvun alkuun, koska lasten- ja nuorten kirjallisuudessa ja mediakulttuurissa tapahtui 1950-luvun- ja 1960-luvun vaihteessa merkittäviä muutoksia. Nuortenromani oli syrjäyttämässä nuorisoromaania, seikkailukirjallisuus oli väistymässä muiden, nuorten elämää suoremmin koskettavien teemojen tieltä, lastenlehtien rinnalle ilmestyivät sarjakuvat ja sellaiset kasvattavat lehdet kuin *Koululainen*, lapsille

ja nuorille suunnatut lähetyslehdet lakkasivat ilmestymästä. Uusi angloamerikkalainen nuorisokulttuuri, johon kuuluivat niin elokuvat, nuorisoidolit kuin rock 'n' roll, muuttivat maailmaa. Lisäksi 1900-luvun alun voimakkaan kolonialistisen maailmanjärjestyksen ajasta oli siirrytty Aasian ja Afrikan maiden itsenäistymisaaltoon, dekolonisaatioon ja kansalaisyhteiskunnallisiin. ”Imperialistis-kolonialistinen maailmankuva” alkoi murtua ja muuttua myös lasten- ja nuortenkirjallisuudessa.

Tutkimus koostuu viidestä artikkelista, joista ensimmäisessä kysyn, miten Anni Swanin lapsille ja nuorille suunnatussa jatkokertomuksessa ”Uutisasukkaana Australiassa” (1926) kuvataan kolonialismia ja ”rotua” Australian kontekstissa. Pohdin myös, miten eurooppalainen ja amerikkalainen toista koskeva koloniaalinen diskurssi näkyy myös suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa eli miten suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus osallistui tämän diskurssin rakentamiseen ja kierrättämiseen. Lisäksi selvitän, millainen merkitys aboriginaalien korostetun mustuuden ja suomalaisten korostetun valkoisuuden kuvauksilla on tekstissä ja sen ulkopuolisessa maailmassa syntyajankohtanaan. Toisessa artikkelissa pohdin, miten suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa esiintyviä toiseuden, ”rodun” ja kolonialistisen diskurssin kuvauksia voi tutkia historian näkökulmasta.

Kolmannessa artikkelissa kysyn yhdessä Johanna Skurnikin kanssa, miten Suomen lähetysseura teki lastenlehtien kautta Owambon aluetta, maantiedettä ja alueen asukkaita sekä kulttuuria tunnetuksi suomalaisille lapsilukijoille ja miten suomalaiset lapsilukijat käsittivät nämä alueet ja tilat. Lisäksi kysymme, miten mustuus ja ”pakanuus” liitettiin lehdissä Afrikkaan ja afrikkalaisiin kulttuureihin sekä minkälaisia rooleja suomalaisille lapsille annettiin Afrikkaan suuntautuneen lähetystyön kontekstissa 1900-luvun alkupuolella.

Neljännessä artikkelissa kysymme Lydia Kokkolan kanssa, mitä kaksi Lappiin sijoittuvaa nuorisoromaania vuodelta 1960 paljastavat suomalaisesta kolonialismista ja miten ne heijastavat sitä. Pohdimme myös kysymystä suomalaisten väitetystä ”poikkeuksellisuudesta” suhteessa kolonialismiin. Viidennessä artikkelissa pohdin kulttuurisen kolonialismin esiintymistä sekä suhteessa maahan, sen käyttöön että saamelaisiin ja heidän kulttuuriinsa kahdessa Saamenmaalle sijoittuvassa nuorisoromaanissa.

1.3 Tutkimusaineisto

Tutkimusaineiston valinnassa pidin tärkeänä ottaa mukaan sekä lastenlehtien aineistoja että lapsille ja/tai nuorille suunnattuja romaaneja, sillä ne ovat luonteeltaan hie- man erilaisia kohderyhmästä johtuen ja kokonaiskuvan kannalta on tärkeää tarkas- tella laajempaa nuorille lukijoille suunnattua aineistoa. Lastenlehtien kohdalla valit- sin mukaan sekä fiktiivisen tarinan että lähetystyöntekijöiden kuvauksia Owambosta ja aawamboista. Aineistotyyppien monipuolisuuden lisäksi pyrin ottamaan tekstejä

maantieteellisesti eri puolille sijoittuvilta alueilta eli Saamenmaalta, nykyisen Nami-bian alueelta ja Australiasta saadakseni mukaan erilaisiin konteksteihin sijoittuvia tekstejä. Kiinnitin huomiota myös julkaisuajankohtaan ja mukana onkin tekstejä sekä käsittelemäni ajanjakson alusta, keskivälistä että lopusta. Yhtenä kriteerinä oli valittujen nuorisoromaanien ja lastenlehtien merkittävyys ja arvostus. Tekstit on jul-kaistu joko arvostetuissa sarjoissa tai lehdissä, ne on kirjoittanut arvostettu kirjailija ja/tai niitä on arvostettu lukijoiden, kirjallisuustutkijoiden ja kirjallisuushistorioiden piirissä.

Väitöskirjan ensimmäisessä artikkelissa aineistona on suomalaisen nuorisokir-jallisuuden pioneerin, alkujaan ruotsinkielisen mutta suomeksi fennomaaniperheen vesana kirjoittaneen Anni Swanin (1875–1958) jatkosarja ”Uutisasukkaana Austraaliassa” (1926), joka kuvaa suomalaisperheen elämää Queenslandista hankkimallaan maatilalla maailmansotien välisenä aikana. Tarinan keskeiseksi teemaksi nousee suomalaisperheen ja paikallisten aboriginaalien väliset suhteet ja se on erityisen he-delmällinen teksti kolonialismin ja rodullistamisen teemojen tutkimiseen. ”Uutis-asukkaana Austraaliassa” julkaistiin Swanin itsensä toimittamassa *Sirkka*-lastenleh-dessä. Satukuningattarena mainetta niittänyt Swan toimi myös lasten- ja nuortenkir-jallisuuden kääntäjänä ja lastenlehti *Pääskysen* toimittajana 1906–1918. Lisäksi hän julkaisi yksitoista nuorisoromaania. Hänen mukaansa on nimetty lastenkirjapalkinto Anni Swan -mitali. ”Uutisasukkaana Austraaliassa” -tarinasta muokattu versio jul-kaistiin vuonna 1949 nuorisoromaanina *Arnellin perhe*. Artikkelissani tarkastelun pääpaino on lastenlehden jatkokertomuksessa mutta analyysi kohdistuu myös ro-maaniin niiltä osin kuin tekstiin on tehty merkittäviä muutoksia.

Toisessa väitöskirjan artikkelissa on sama lähdeaineisto eli Swanin jatkokerto-mus ja nuorisomaani, mutta lähestymistapa on menetelmällinen. Artikkelin käsittelee edellisen artikkelin esimerkkitapausta hyödyntäen niitä menetelmiä, joita voi käyttää tutkittaessa vanhaa lasten- ja nuortenkirjallisuutta jälkikoloniaalisella otteella. Swanin tekstin korostuminen näin tutkimusaineistossa pohjaa pitkälti hänen merkityk-seensä ja maineeseensa suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden kehittämisessä. Swanin panos on ollut merkittävä ja hänen vaikutuksensa pitkäaikainen. Lisäksi hän on ollut nuorten lukijoiden kestopopulaatio 1900-luvun lopulle asti. 1950- ja -60-luku-jen vaihteessa tehdyissä lasten- ja nuorten lukututkimuksissa Swan mainittiin aivan kärjessä sekä kansa- että oppikoululaisten keskuudessa. Vielä 16-vuotiaidenkin koh-dalla Swan esiintyi tuolloin mielikirjalistoilla.⁴⁴

Sirkan ohella toisen keskeisen lehtiaineiston muodostaa Suomen lähetysseuran julkaisema *Lasten lähetyslehti*, jota alettiin julkaista vuonna 1900. Yhdessä Johanna

⁴⁴ Saarinen, Salonen & Pakkanen 1996, 77–78.

Skurnikin kanssa kirjoittamassamme artikkelissa tutkimme lehdessä lapsille tarjottua tietoa nykyisen Pohjois-Namibian alueella sijaitsevasta Owambosta (jota tuohon aikaan kutsuttiin nimellä ”Ambomaa”) sekä sen asukkaista. Aloitimme tarkastelun 1900-luvun alusta ja etenimme 1920-luvulle asti. Lisäksi tutkimme yksittäisiä numeroita aina 1930-luvun puoliväliin asti. Tarkastelumme painottui erityisesti vuosiin 1916–1927, jolloin *Lasten lähetyslehti* julkaisi lasten kysymyspalsta. Lapset saivat kysyä mieltään askarruttavista lähetystyöhön liittyvistä asioista ja lähetystyöntekijät vastasivat näihin joko samassa tai myöhemmässä numerossa. Lasten kysymyspalsta oli keskeinen osa kysymyksenasetteluamme, sillä halusimme tietää yhtäältä, mistä aihepiireistä suomalaiset lapset halusivat lisää tietoa ja toisaalta selvittää, miten aikuiset näihin kysymyksiin vastasivat, siis sisälsivätkö vastaukset koloniaaliseksi luokiteltavaa tietoa. Tämä lähdeaineisto on ainoa, joka ei ole luonteeltaan fiktiivistä. Sen mukanaolo on erityisen perusteltua suomalaisten Owambossa tekemän lähetystyön takia. Kyseessä oli aikanaan ensimmäinen ja pitkään ainoa alue Afrikassa, jossa suomalaiset tekivät lähetystyötä ja jossa suomalainen ja afrikkalainen, tässä tapauksessa Owambon, kulttuuri kohtasivat ja vaikuttivat toisiinsa. Owambon ja aawambojen kuvauksia aikuisille suunnatussa lähetyskirjallisuudessa tutkinut Olli Löytty on todennut, että Owambolla on ollut merkittävä asema ”suomalaisessa *mentaalisessa maantieteessä*, eli siinä millaiseksi suomalaiset ovat kuvitelleet Afrikan ja afrikkalaiset.”⁴⁵ Lasten osalta tätä Afrikkaa ja erityisesti Owamboa koskevaa mentaalista maantiedettä ei ollut ennen artikkeliamme juurikaan selvitetty.

Väitöskirjan neljännessä ja viidennessä artikkelissa katseeni kiinnittyy pohjoiseen, Suomen rajojen sisäpuolelle Saamenmaahan. Yhdessä Lydia Kokkolan kanssa kirjoittamassani artikkelissa analysoimme kahden nuorisoromaanin, Erkki Rekimiehen *Turman korppien* (1960) sekä Kirsti Heporaudan *Lapin aarteiden* (1960), kuvauksia saamelaisista ja heidän kulttuuristaan sekä valtaväestöön kuuluvista suomalaisnuorista ja Lapin asemasta näiden romaanien suomalaiseseen valtaväestöön kuuluvien suomalaisten ajatuksissa. Valintaperusteena näille romaaneille olivat muun muassa ne seikat, että *Turman korpit* ja *Lapin aarteet* on julkaistu samana vuonna samassa arvostetussa Nuorten Toivekirjasto-sarjassa. Lisäksi Erkki Rekimies (1923–1995) kuuluu merkittäviin suomalaisiin poikakirjojen tekijöihin. Hän sai nuortenkirjan Otavan palkinnon 1960 ja arvostetun H.C. Andersenin lastenkirjapalkinnon vuonna 1962. Kirsti Heporauta (1921–2002) puolestaan tuli tunnetuksi tyttöromaneistaan. Valitut nuortenromaanit tarjosivat aineiston, jossa valtaväestöön kuuluva suomalainen ja saamelainen henkilöhahmo seikkailevat yhdessä Lapin erämaassa tehtävää suorittaen.

⁴⁵ Löytty 2007, 263.

Viidennessä artikkelissa jatkan Saamenmaahan ja saamelaisiin liittyvien kuvausten, käsitysten ja kulttuurisen kolonialismin analysointia kahdessa nuorisoromaanissa, A. E. Ingmanin poikakirjassa *Rimpisuon usvapatsas* (1915) sekä Heporaudan tyttöromaanissa *Lapin aarteet*. Jatkoin tässä artikkelissa Heporaudan romaanin analyysiä, sillä ensimmäiseen artikkeliin eivät olleet mahtuneet kaikki romaanin tarkastelun arvoiset seikat. Alfred Emil Ingmanin (1860–1917) *Rimpisuon usvapatsas* (1915) oli hänen esikoisromaaninsa, jonka sekä kriitikot että nuoriso ottivat hyvin vastaan.⁴⁶ Hyvin menestynyttä ja monta uusintapainosta saanutta *Rimpisuon usvapatsasta* pidetään suomalaisen erä- ja poikakirjan alkuna, uraa uurtaneena teoksena, vaikka kyseessä ei ollut varsinaisesti ensimmäinen suomalainen nuorisoromaani.⁴⁷

Mukaan valittujen nuorisoromaanien kirjoittajista kaksi on naisia, kaksi miehiä, ja kaikki ovat tunnettuja ja noteerattuja. Lastenlehdistä on otettu mukaan yksi yleisluontoisempi lastenlehti sekä yksi lähetystyöhön erikoistunut lehti. Artikkeleista kaksi käsittelee Lappiin sijoittuvaa kirjallisuutta, kaksi Australiaan ja yksi Owamboon sijoittuvia tekstejä. Näin käsittelyn kohteiksi on saatu monenlaisia konteksteja ja eri etnisiin ryhmiin kohdistuvia kuvauksia.

Päädyin käsittelemään valittuja tekstejä syvällisesti ja yksityiskohtaisesti sen sijaan, että olisin pyrkinyt piirtämään laajempia kaaria tai käsittelemään lukuisia tekstejä yhdessä artikkelissa. Koska tutkimusaiheeseen sopivia lähdeaineistoja on olemassa paljon ja valinnat ovat väistämättä vaikeita ja monia kiinnostavia tekstejä poissulkevia, olisin voinut valita myös kokonaan toiset tekstit kuin ne, jotka lopulta päätyivät tarkempaan tarkasteluun. Valitsemisani teksteissä oli kaikissa jokin erityinen ominaisuus tai piirre, joka herätti mielenkiintoni niin, että päädyin kirjoittamaan juuri näistä tarinoista, romaaneista ja lehtijutuista. Anni Swanin tekstin kohdalla se oli tekstin poikkeuksellinen tapahtumapaikka niin suhteessa Swanin omaan kuin yleisemminkin suomalaiseen lastenkirjallisuuden tuotantoon. *Rimpisuon usvapatsaan* kohdalla se oli teoksen pioneeriluonne poikien Lapin seikkailuna ja kuivan maan robinsonadina. *Lasten lähetyslehden* Owamboon ja aawambojen kuvaukset taas olivat ensimmäisiä suomalaisten nuorille lukijoille tuottamia kuvauksia Afrikasta, joissa oli todellinen kosketuspinta paikalliseen elämään. *Lapin aarteet* puolestaan tarjosi kiinnostavan Lappiin sijoittuvat tyttökirjan näkökulman vastapainona poikien Lapin seikkailuihin.

Kuten sanottu, toisenlaisiakin valintoja olisi ollut mahdollista tehdä. Myös Afrikan fiktiivisiä kuvauksia olisi ollut mahdollista tarkastella vaikkapa juuri väitöskirjan alussa esiin tuodun Arvid Lydeckenin tuotannossa. Lydeckenin on sanottu tuoneen Afrikan suomalaiseen lastenkirjallisuuteen ja häneltä ilmestyikin useita yhä hy-

⁴⁶ Immonen 2011, 103.

⁴⁷ Ks. esim. Manninen 1966, 34; Kirstinä 2007 vii; Kuivasmäki 1997.

vin tunnettuja Afrikkaan sijoittuvia runoja, tarinoita sekä poikakirjoja, kuten *Karkurit* (1925). Etenkin ”Telefoni Afrikassa”, ”Lumipyry Afrikassa” ja ”Musta Pepe” sekä tarinat Ho-ho-ra-ra-bu-bun kylästä kuuluvat Lydeckenin muistetuimpiin kuvitteelliseen Afrikkaan sijoittuviin kertomuksiin. 1900-luvun puolivälin jälkeisistä poikakirjoista tarkastelun kohteeksi olisivat sopineet vaikkapa Matti Liljan romaanit *Kuolemanvirran maa: Kertomus erään rohkean nuorukaisen matkasta tiedemiesten mukana mustien maanosaan* (1947) ja *Tuntemattoman tropiikin vangit: Herra Nortonin ja Pekan seikkailuja ja elämyksiä pimeimmän Afrikan tutkimattomissa viidakoissa* (1948). Samalta ajalta oleva, erittäin suosittu poikakirjailijan Aaro Hongan (oik. Eero Arohonka) kynäilemä *Väkevä Santtu mustien maanosassa* (1948) olisi myös erittäin hedelmällinen tutkimuskohde, samoin kuin sarjan kaksi muuta teosta, *Urhot uusissa maissa eli Väkevä-Santtu Etelä-Amerikassa* (1953) ja *Erämaan urhot eli Väkevä-Santtu Australiassa* (1956). Kaikissa kolmessa teoksessa suomalainen Santtu seikkailee ystävänsä kanssa vieraisissa maissa kokien ja nähden monenlaista. Teosten tarkoituksena on myös opettaa maantuntemusta ja -tietoa huumorilla höystettynä. Oman kiinnostavan teosryhmänsä muodostavat suomalaisten lähetystyöntekijöiden kirjoittamat Owamboon tai lähialueille sijoitetut teokset. Näistä esimerkiksi Eero Hatakan *Kunenen kadonnut linna* (1960) on kiinnostava esimerkki, jonka teemoja olen aiemmin toisaalla sivunnut.⁴⁸ Hatakan romaanin on poikaseikkailu, jossa paitsi etsitään kadonnutta linnaa, tullaan afrikkalaisten vangitsemiksi ja lopulta pelastetuiksi. Suomalaispoikien seikkailuja on sijoitettu myös koloniaaliseen Keniaan Ismo Niemen romaanissa *Viidakko kapinoi* (1958). Siinä suomalainen Matti joutuu keskelle Mau Mau -kapinaa ja mukaan taisteluihin yhdessä maasai-ystävänsä Karugin ja Njandelen kanssa. Vastaavanlaisia teoksia ja tarinoita löytyy runsaasti lisäksi, sillä Afrikka on ollut suhteellisen suosittu maanosa suomalaisten poikaseikkailujen sijoituspaikaksi, toisin kuin esimerkiksi Aasia.

Myös Pohjois- ja Etelä-Amerikkaan on sijoitettu runsaasti kertomuksia yllä mainitun Hongan teoksen lisäksi. Osa näistä on historiallisia kertomuksia, joissa kuvataan muun muassa Uuden Ruotsin siirtokuntaa 1638–1655 nykyisen Pennsylvanian, Delawaren ja New Jersey alueella. Tällaisia romaaneja ovat muun muassa Akseli Rauanheimon *Uuteen maailmaan* (1921) ja Heikki Jylhän *Delawaren pojat* (1938). Keskeisellä sijalla näissä seikkailuissa ovat paitsi eränkäynti ja metsästys, myös suhteet, ystävyys ja kahnaukset Amerikan alkuperäisasukkaiden kanssa. Myöhempään aikaan sijoittuvia intiaaniromaaneita on runsaasti ja ne lainaavat usein elinvoimaisesta ja ylikansallisesta intiaaniromaaniperinteestä. Arvid Lydecken muun muassa sijoitti intiaaniromaaninsa *Valkoinen sulka* (1934) vuoteen 1865, Simo Penttilä (oik. Uno Hirvonen) julkaisi samaan aikaan kaksi *Hyppivä Huuli* –intiaaniseikkailuaan,

⁴⁸ Merivirta 2019.

Hyppivä Huuli (1935) ja *Vasenkätinen kummitus* (1936). Nämä samoin kuin Penttilän myöhempi pitkä ja hyvin tunnettu Punavyö-sarjansa sijoittuvat Arizonaan. Myös Etelä-Amerikassa seikkailivat lukuisat suomalaishahmot. Esimerkiksi T. Rautapalo-Rappin (Tauno Rautapalo) romaanissa *Intiaaniopas* (1945) seikkaillaan ”Etelä-Amerikan sydämessä”, Laura Jennerin (Tauno Karilaan käyttämä nimi) teoksessa *Pirkko Amazon-virralla* (1947) nimenmukaisesti Amazonilla ja Erkki Rekimiehen *Hannu Rautapaita* (1955) taas osallistuu Cortezin joukoissa Uuden Maailman valloitukseen. Rautapalo-Rapp, Karilas ja Rekimies olivat kaikki tunnettuja ja arvostettuja seikkailukirjailijoita, jotka sijoittivat teoksiaan myös muihin maapallon kolkkiin, Karilas esimerkiksi myös Venezuelaan, Karibialle ja Itä-Aasiaan, Rekimies ja Rautapalo-Rapp Lappiin.

Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden seikkailijoita on siis sijoitettu oikeastaan joka mantereelle ja merelle, Etelämeren saaria unohtamatta. Lisäksi erilaiset lastenlehdet ovat tarjonneet runsaasti monenlaista materiaalia kasvattavasta ja opettavasta viihteelliseen. Kuten sanottu, materiaalin rajaaminen ja valinta oli haastavaa, mutta päädyin tähän nähdäkseni edustavaan aineistoon. Työni tällä saralla kuitenkin jatkuu ja tekstejä ilmestyy jatkossa muissa yhteyksissä.

2 Käännöksistä omaan lasten- ja nuortenkirjallisuuden tuotantoon

Tässä osiossa tarkastelen suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historiaa. Aloitan tarkastelun kuitenkin kansainväliseltä tasolta, koska suomenkielinen lasten- ja nuortenkirjallisuus lainasi ja otti mallia länsieurooppalaisesta ja enenevässä määrin juuri angloamerikkalaisesta lasten- ja nuortenkirjallisuudesta 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Tarkoitus ei ole kuvata eurooppalaisen lastenkirjallisuuden historiaa yleisesti, eikä se olisi mahdollistakaan näissä puitteissa, vaan tuoda esiin sitä kehitystä, joka johti tässä väitöskirjassa tarkasteltavan aineiston syntyyn, jotta aineisto tulisi paremmin ymmärrettäväksi ja kiinnittyisi laajempaan yhteyteen. Pyrkimyksenä on kuvata suomenkielisen imperialistis-kolonialistisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden syntyä ja kyseiseen kirjallisuuteen otettuja vaikutteita, jotta tämän tutkimuksen aihe, aineistojen valinta ja tutkimusote tulisivat ymmärrettävimmiksi suhteessa aiheen historialliseen taustaan.

Suomenkielinen lasten- ja nuortenkirjallisuus kehittyi käännösten kautta ja koska englanninkielisillä käännöksillä oli tässä merkittävä rooli, käyn aluksi lyhyesti läpi myös englanninkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historiaa. Tästä siirryn suomen kielelle käännettyihin nuorisokirjoihin sekä suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden syntyyn ja kehitykseen aina 1960-luvulle asti. Koska tutkimukseni keskittyy lapsille ja nuorisille suunnattuun kertomakirjallisuuteen, lähinnä romaaneihin ja pidempään proosaan sekä tietopohjaisten lastenlehtien tarjontaan, jäävät esimerkiksi kuvakirjat ja sadut, niin kansansadut kuin taidesadut, pitkälti tämän kontekstualisoivan kuvauksen ulkopuolelle. Tarkastelun fokus on relevantein osin väitöskirjan aihepiirin mukainen, eli imperialistinen ja kolonialistinen lasten- ja nuortenkirjallisuus, vaikka muunkinlaista kirjallisuutta sivutaan tarpeen mukaan.

2.1 Englanninkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden imperialismi ja ylijäräinen vaikutus 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa

Ennen 1800-lukua ja vielä vuosisadan alkupuoliskollakin lapsille suunnattu kirjallisuus oli luonteeltaan opettavaista joko maallisesti tai hengellisesti. Jälkimmäisestä esimerkkejä ovat lastenraamatut, katekismukset ja pyhäkoulukirjallisuus, edellisistä aapiset, allegoriset eläinsadut ja moraliteetit.⁴⁹ Romantiikan aatevirtaus vaikutti lapsikäsitteiden muutokseen vahvasti, sillä lapsi alettiin nähdä viattomana ja lähempänä uuteen arvostukseen noussutta luontoa mutta myös jumalaa. Vaikka romantikot ihannoivat lasta, piti tätä kuitenkin kasvattaa, etenkin tunteisiin ja mielikuvitukseen vedoten.⁵⁰ 1800-luvulla alettiin useissa Euroopan maissa kerätä ja julkaista kansansatuja kokoelmina, ja näiden innoittamana syntyi myös uusi taidesatu. Saman vuosisadan jälkimmäisellä puoliskolla ryhdyttiin julkaisemaan erityisesti lapsille ja nuorille tarkoitettua kaunokirjallisuutta, siis varsinaista lasten- ja nuortenkirjallisuutta.⁵¹

Nuorisokirjallisuuden syntyyn vaikutti nuoruus- ja nuorisokäsitteiden synty 1800-luvun jälkipuoliskolla. Lapsuuden ja aikuisuuden väliin jäävää useamman vuoden kautta, jolloin nuorten ihmisten ei tarvinnut vielä osallistua tuottavaan työhön, alettiin pitää omana ikävaiheenaan. Lasten- ja nuorten tuottavaan työhön osallistuminen väheni ja vastaavasti koulunkäynti ja vapaa-aika lisääntyivät. Tämä loi otollisen pohjan sekä tarpeen lapsille ja nuorille suunnatulle kirjalliselle materiaalille.⁵² Lasten- ja nuortenkirjallisuuden varsinainen kukoistuskausi alkoi 1800-luvun lopulta. Eurooppalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus kehittyi vauhdilla 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla ja eriytyi tuolloin eri ikäkausille suunnattuihin alalajeihin, kun nuorisoromaani syntyi lasten- ja aikuisille suunnatun kirjallisuuden välille. Nuorisokirjallisuus jakautui alusta alkaen vielä sisäisesti tyttö- ja poikakirjoihin.⁵³ Nuorille suunnattujen tyttö- ja poikakirjojen keskeisiä kehittäjiä olivat englannin kielellä kirjoittaneet pohjoisamerikkalaiset sekä brittiläiset kirjailijat, kuten Louisa May Alcott, Katy Coolidge ja Frances Hodgson Burnett tyttökirjojen puolella, sekä Mark Twain ja Robert Louis Stevenson poikakirjojen alalla. Poikalukijoihin vedonneita seikkailuromaaneja oli julkaistu toki jo ennen Sawyeria ja Stevensonia, Daniel Defoen *Robinson Crusoe*sta James Fenimore Cooperin intiaaniromaaneihin.

Englanninkielinen, erityisesti brittiläinen, mutta varsinkin nuortenkirjojen osalta myös kanadalainen ja yhdysvaltalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus eli vahvaa

⁴⁹ Ihonen 2003, 13.

⁵⁰ Kuivasmäki 1990, 12–13; Ihonen 2003, 12.

⁵¹ Ks. Mäenpää 1958, 13–17.

⁵² Kuivasmäki 1990, 13; Huhtala 2003, 38.

⁵³ Kurki-Suonio 1970, 351.

kautta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella. Englantilaisen ja amerikkalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden ”kultakautena” pidetään ajanjaksoa noin 1860-luvulta vuoteen 1930, tai Lewis Carrollin *Alice in Wonderlandista* (1865, suomeksi *Liisa Ihmemaassa*, 1906) A. A. Milnen *Winnie-the-Poohiin* (1926, suomeksi *Nalle Puh*, 1934). Markku Ihonen on selittänyt, että brittiläinen lastenkirjallisuus vapautui mannermaista lastenkirjallisuutta nopeammin opettavaisuudesta.⁵⁴ Tämä lienee eräs keskeinen syy siihen, että brittiläinen lastenkirjallisuus levisi laajalle niin Euroopassa kuin sen ulkopuolellakin. Toinen tärkeä syy lienee ollut englanninkielisen seikkailukirjallisuuden nousu ja sen viehätys imperialismiin ja kolonialismiin kaudella. Uuden imperialismiin (New Imperialism) aika ajoittuu samalle ajanjaksolle brittiläisen lastenkirjallisuuden ja nuorisoa puhutelleen seikkailuromaanin kultakauden kanssa eli 1800-luvun loppupuolelta ensimmäiseen maailmansotaan.

Tästä samanaikaisuudesta johtuen brittiläinen lasten- ja nuortenkirjallisuus välitti imperialistista ideologiaa hyvinkin tehokkaasti ja palveli näin imperialismia ja kolonialismia 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella. Tuon ajan brittiläinen lastenkirjallisuus sisälsi Donald E. Hallin mukaan hyvin tiivistetyssä muodossa aikansa kolonialistisen toiminnan perusteet ja perustelut ja toimi näin kolonialistisen ajattelun levittäjänä ehkä jopa indoktrinaatioon saakka.⁵⁵ Monet 1800-luvun lopun brittiläiseen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen kuuluvat teokset olivat maailmanmenestyksiä ja niitä käännettiin lukuisille kielille, myös suomeksi. Näin kolonialistinen ja siihen liittyvä rotuhierarkkinen ajattelu levisi sekä siirtomaavaltojen sisällä, siirtomaissa kuin myös siirtomaattomissa Euroopan maissa. Clare Bradford on huomauttanut, että lapsille julkaiseminen kehittyi yleisemminkin Euroopassa kiivaan imperialismiin aikakautena.⁵⁶ Tämä huomioiden ei ole kaukaa haettava etsiä merkkejä imperialismista ja kolonialismista myös muusta kuin englanninkielisestä lasten- ja nuortenkirjallisuudesta 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla.

2.2 Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden synty 1800-luvulla ja englannin kielestä käännetty kirjallisuuden vaikutus

Suomenkielinen lasten- ja nuortenkirjallisuus syntyi käännösten siivittämänä 1800-luvun lopulla. *Kirjallisen Kuukauslehden* kriitikko Kaarlo Forsman totesi kirjoituksessaan vuonna 1876: ”Lainalla täytyy alottaa, ennen kuin saa jotain omaa ko’otuksi.”⁵⁷ 1700-luvulla Suomessa oli ilmestynyt vain hyvin vähän lastenkirjoja

⁵⁴ Ihonen 2003, 16.

⁵⁵ Hall 1991.

⁵⁶ Bradford 2010, 39.

⁵⁷ Siteerattu Kuivasmäki 2007, 295.

eikä 1800-luvun ensimmäinen puoliskokaan tuottanut kuin joitain kymmeniä teoksia ruotsiksi ja suomeksi.⁵⁸ Varhaisempi suomalainen lastenkirjallisuus oli ennen kaikkea uskonnollista ja kasvattavaa tai opettavaista, kuten aapiskirjat. Suomalaisen lastenkirjallisuuden pioneeri oli ruotsiksi kirjoittanut Zachris Topelius, jonka esikoiskokoelma ilmestyi 1847. Topeliuksen kertomukset ja suomalaiset kansansadut ovat olleet keskeinen pohja suomalaiselle lastenkirjallisuudelle eikä Topeliuksen merkittävyyttä voikaan luultavasti korostaa liikaa. Hän oli esikuva esimerkiksi Anni Swanille. Myös tanskalaisella satusedällä Hans Christian Andersenilla on ollut suuri vaikutus pohjoismaiseen, myös suomalaiseen, taidesatuun. Andersenin ”Lumikuningatar” oli ensimmäisiä Euroopan pohjoiseen sijoittuvia taidesatuja. Tämän väitöstutkimuksen aineiston suhteen katson keskeisten vaikutteiden tulleen Topeliuksen Lappiin sijoittuvien kertomusten lisäksi ennen kaikkea englanninkielisestä lasten- ja nuortenkirjallisuudesta, joiden parissa seikkailukirjallisuus nousi vahvasti 1800-luvun aikana. Toki muidenkin kielialueiden, kuten saksan ja ranskan, etenkin Jules Vernen, romaaneilla, on ollut merkittävä vaikutus seikkailu ja/tai kolonialistishenkisen lastenkirjallisuuden ja lukijakunnan synnyssä Suomessa, mutta englanninkielisellä kirjallisuudella on ollut erityisen vahva asema monien käännettyjen kirjailijoiden ja klassikoiksi muodostuneiden teosten kautta.

1847, samana vuonna kuin Topeliuksen esikoiskokoelma, julkaistiin ensimmäinen suomennos Daniel Defoen *Robinson Crusoe*sta (1719) nimellä *Robinpoika Kruusen ihmeelliset seikkailut* (saksalaisen A. Geyserin vuoden 1841 mukaelmasta).⁵⁹ *Robinson Crusoe*ta voi pitää paitsi yhtenä ensimmäisistä romaaneista, myös kolonialistishenkisen kaunokirjallisuuden merkkipaaluna, joka on vaikuttanut ylijarjaisesti ja voimakkaasti maailmankirjallisuuteen jo kolmen sadan vuoden ajan. *Robinson Crusoe* ei toki ollut ainoa vuonna 1847 julkaistu nuorten lukijoiden suosion saavuttanut teos. Päivänvalon näkivät myös käänös Christoph von Schmidin *Genovefa*sta (1810, suomeksi *Genoveva tahi kertomus yhen jumalisen rouan wiatomasta kärsimisestä*) sekä Pietari Hannikaisen suomentama kansansatukokoelma *Viron satuja*. Seuraavana vuonna ilmestyivät suomennokset Topeliuksen, H.C. Andersenin ja Grimmin saduista. *Tuhannen ja yhden yön tarinoita* julkaistiin pian näiden jälkeen.⁶⁰ Suomalaisen lastenkirjallisuuden kehitystä vauhdittivat 1850-luvulla ensimmäiset suomalaiset lastenlehdet: Zachris Topeliuksen toimittama ruotsinkielinen lastenlehti *Eos* alkoi ilmestyä vuonna 1854 ja Pietari Hannikaisen toimittama suomenkielinen lastenlehti *Aamurusko* vuonna 1857. Kumpikaan ei kuitenkaan ollut kovin pitkäikäinen, *Aamuruskoa* julkaistiin vuoteen 1859, *Eosta* hieman pidempään, vuoteen 1866. 1850- ja 60-luvuilla suomenkielisen lastenkirjallisuuden määrä

⁵⁸ Ihonen 2003, 14.

⁵⁹ Kuivasmäki 2007, 286.

⁶⁰ Mäenpää 1958, 24; Kurki-Suonio 1970, 332.

kasvoi muuten vähitellen, uusia nimikkeitä tuli molempina vuosikymmeninä reilut 50.⁶¹ 1800-luvun loppupuoliskolla alkoi ilmestyä lukuisia lastenlehtiä, joista monet jäivät lyhytikäisiksi. Ruotsin- ja suomenkieliset lastenlehdet olivat kuitenkin huomattava lastenkirjallisuuden foorumi aikanaan. Edellisiä ilmestyi Suomessa parikymmentä, jälkimmäisiä kolmisenkymmentä 1800-luvulla. Suomenkielisistä lastenlehdistä merkittävimpiä olivat vuosina 1871–80 ilmestynyt alkuperäinen *Pääskynen*, jonka toimittamiseen osallistui Julius Krohnin perhe, sekä *Lasten Kuvalehti*.⁶²

Suomalaisen lastenkirjallisuuden kasvua vauhdittivat 1860-luvulla nousseet suomalaisuus- ja kansanvalistusaate, vuoden 1866 kansakouluasetus ja sen myötä havaittu lukumateriaalien puute. Fennomaaniperheiden hyväksyessä suomen kotikieliseen alettiin näissä perheissä kaivata lapsille suomenkielistä luettavaa. Kansakoulu oli suomalaisille suomenkielinen ja sitä sekä lasten yleisen lukuharrastuksen lisäämistä varten oli tuotettava lisää suomenkielistä materiaalia.⁶³ Lastenkirjallisuuden tutkija Riitta Kuivasmäki toteaa: ”Suomenkielisen sivistysvaltion luominen oli koko kansan asia. Se oli tärkeätä aloittaa nuorisosta.”⁶⁴ 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden määrä kasvoi huomattavasti, ensin likemmäs 200 nimikkeeseen vuosikymmenessä ja lähes kolmeensataan 1890-luvulla.⁶⁵ 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla nuorisokirjallisuutta julkaistiin kirjoina ja lehtinä noin tuhat nimikettä uusintapainokset mukaan laskien. Tästä määrästä noin 80 prosenttia oli käännöskirjallisuutta.⁶⁶ Suurin osa 1800-luvun lastenkirjallisuudesta Suomessa oli hengellistä; etenkin saksalaista pyhäkoulukirjallisuutta käännettiin paljon.⁶⁷ Vuosisadan loppupuolella kuitenkin kaukaisille maille sijoittuvien seikkailukirjojen käännökset, jotka yleensä sisälsivät vahvoja kolonialistisia ja rasistisia piirteitä, saivat Suomessakin vahvaa jalansijaa.

1800-luvun jälkipuoliskolla suomenkieliselle kirjallisuudelle haettiin malleja maailmankirjallisuudesta. Alkuvaiheessa käännettiin etenkin saksan kielestä suomeen, mutta 1870-luvulla englanninkielinen, etenkin englantilainen materiaali nousi saksankielisen ohi.⁶⁸ Markku Ihonen totesi vuonna 2003, että ”[e]nglantilainen las-

⁶¹ Kuivasmäki 1990, 69.

⁶² Mäenpää 1958, 24, 38; Kurki-Suonio 1970, 335–336; Ihonen 2003, 17.

⁶³ Mäenpää 1958 25–26; Kurki-Suonio 1970, 332–333; Ihonen 2003, 17.

⁶⁴ Kuivasmäki 2007, 280.

⁶⁵ Kuivasmäki 1990, 69.

⁶⁶ Kuivasmäki 2007, 280.

⁶⁷ Kurki-Suonio 1970, 333.

⁶⁸ Ihonen 2003, 16; Kuivasmäki 2007, 294. Angloamerikkalaisen kirjallisuuden välittymistä Suomeen vuosina 1890–1939 selvittänyt Urpo Kovala (1992, 36) on toisaalta todennut, että saksankielisen nuorisokirjallisuuden suomennosten osuus oli hallitseva autonomian ajan loppuun, jonka jälkeen englanninkielinen nuortenkirjallisuus nousi merkittävämmäksi. Erilaiset luvut voivat selittyä vaikkapa sen perusteella, minkä kukakin laskee nuortenkirjallisuudeksi:

tenkirjallisuus on vaikuttanut ilmeisesti luultua enemmän suomalaisen muotoutumiseen.”⁶⁹ Englanninkielistä lasten- ja nuortenkirjallisuutta myös arvostettiin korkealle Suomessa – ja toki muuallakin. Kirjallisuudentutkija, myöhemmin kirjallisuuden professori Maija Lehtonen kirjoitti Anni Swania koskevan teoksensa / liseniaatintyönsä johdannossa vuonna 1958, kuinka “useimmat ja parhaat nuortenkirjat on luotu germaanisissa, nimenomaan anglosaksisissa maissa.”⁷⁰ Hän totesi lasten- ja nuortenkirjallisuuden tason kasvaneen muuallakin, mutta katsoi englanninkielisen kirjallisuuden yltäneen sellaisiin saavutuksiin, että muut kieli/kulttuurialueet olivat yhä jäljessä.⁷¹ Anglosaksisen kirjallisuuden klassikoihin kuuluu toki myös monia teoksia, joilla ei ole imperialistista tai kolonialistista sisältöä, kuten *Liisa Ihme- maassa*, Lucy M. Montgomeryn *Anna*-kirjat (1908–1939) ja monet muut tyttökirjat sekä vaikkapa C.S. Lewisin *Narnia*-sarja (1950–1956), joilla on ollut suuri merkitys esimerkiksi fantasia- ja tyttökirjallisuuden kehitykselle muillakin kielialueilla.

Väitän kuitenkin, että muiden vaikutteiden lisäksi englanninkielisestä lasten- ja nuortenkirjallisuudesta Suomeen omaksuttiin myös imperialistisia ja kolonialistisia ajatusmalleja, juonikuvioita ja rotuhierarkioita. Tämä ei tarkoita, etteikö näitä vaikutteita olisi saapunut Suomeen myös muita kanavia pitkin eikä myöskään sitä, että suomalaiset olisivat vain omaksuneet valmiita ennakkoluuloja. Esitän, että Suomessa vastaanotettiin, mukautettiin, uusinnettiin ja luotiin uusia koloniaalisia kuvastoja ja kuvauksia. Lisäksi vaikutteita on varmasti otettu myös muun kielisistä (lasten- ja nuorten)kirjallisuudesta, sillä esimerkiksi Jules Vernen suosituissa romaaneissa seikkaillaan ympäri maailmaa myös kolonialistishenkisissä juonikuvioissa. Englanninkielisen materiaalin merkitys on käännösten kautta kuitenkin ollut huomattava. Aiempi tutkimus on tunnistanut lähinnä yleisen englanninkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden vaikutuksen vastaavaan suomalaisen syntyyn. Tässä väitöskirjassa pureudutaan niihin kolonialistisiin ja rodullistaviin elementteihin, joita suomenkieliseen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen syntyi osittain – ja ehkä juuri keskeisesti – englanninkielisen kirjallisuuden vaikutuksesta.

Tämän väitöskirjan kohteena olevan lasten- ja nuortenkirjallisuuden ja lastenlehtien muotoutumisen ja sisällön kannalta on huomion arvoista, että nuorille lukijoille suomennettiin 1870-luvulta alkaen muun muassa ranskalaisen Vernen ja saksalaisen Frans Hoffmanin teosten lisäksi erityisesti englanninkielistä seikkailukirjallisuutta muun muassa Walter Scottilta, Kapteeni Marryatilta, Henry Stanleyta, James Fenimore Cooperilta, Rudyard Kiplingiltä, G. A. Hentyltä, Maine Reediltä, H. Rider

lasketaanko lastenkirjallisuus sen osaksi ja miten on seikkailukirjojen laita, joita usein kirjoitettiin aikuisille mutta joiden käännöksiä saatettiin markkinoida nuorille.

⁶⁹ Ihonen 2003, 16.

⁷⁰ Lehtonen 1958, 12.

⁷¹ Lehtonen 1958, 17.

Haggardilta ja Robert Louis Stevensonilta,⁷² joista kaikki, ehkä Scottia lukuun ottamatta, kirjoittivat kolonialistishenkisiä kertomuksia. Yhdysvaltalaisen Harriet Beecher Stowen orjuutta vastustavasta mutta silti vahvasti rodullistavasta *Setä Tuomon tuvasta* (1852) julkaistiin lukuisia mukailtuja versioita nuorisolle (ensimmäinen lyhennelmä jo vuonna 1856), samoin kolonialistisesta klassikosta *Robinson Crusoe* ja sen saksalaisesta ”jälkeläisestä”, Joachim Heinrich Campen *Robinson der Jüngerestä* (1779–1780, suom. 1889 *Robinson nuorempi*). Mark Twainin poikakirjoista suomennettiin parikin Tom Sawyerista kertovaa teosta,⁷³ joissa Yhdysvaltojen rotuhierarkiat ovat selkeästi esillä. Saksalaisen Karl Mayn seikkailuromaaneja suomennettiin jonkin verran jo 1910–1920-luvuilla mutta valtaosa vasta 1940-luvulta eteenpäin.

Kaikki edellä mainitut nuorille alun perin suunnatut tai nuorison omakseen ottamat teokset sisältävät kolonialismiin, ”rotuun” ja/tai orjuuteen liittyviä teemoja ja niiden voi sanoa yleisesti paitsi rakentaneen ja vahvistaneen imperialistista ja kolonialistista ajattelua, myös luoneen ja siirtäneen seuraaville sukupolville vallitsevia eurooppalaisia ja amerikkalaisia ajatuksia ”rotujen” hierarkioista ja valkoisten ylemmydestä. Kyseiset teokset nousivat klassikoiden asemaan, sillä niitä luettiin ja niistä otettiin uusia painoksia vuosikymmeniä, niitä käännettiin lukuisille kielille ja suositeltiin nuorisolle lukemiseksi. Tämä kirjallisuus ei pelkästään muokannut mielikuvia, välittänyt koloniaalista tietoa ja viihdyttänyt nuoria lukijoita, vaan se antoi myös vaikutteita Suomessa kirjoitetulle ja julkaistulle nuorisokirjallisuudelle. Riitta Kuivasmäki on todennut, että nuortenkirjojen suomentaminen ”toimi hyvänä kirjailijakouluna” ja antoi malleja omille kirjoituksille.⁷⁴ Kääntäjinä toimi useita myöhemmin omia lasten- ja nuortenkertomuksia julkaisseita kirjailijoita. Esimerkiksi lastenlehti

⁷² Suomennoksiin kuuluivat muun muassa kapteeni Marrayatin alkuperäisteoksen saksalaislyhennelmän suomennos *Peter Simple* 1882 (alkup. 1834) sekä *Perämies Pirteä* 1909 (alkup. *Masterman Ready* 1841), Henry Stanleyin *Kalulu: prinssi, kuningas ja orja. Kertomus Keski-Afrikasta* (1877, alkup. *My Kalulu, Prince, King, and Slave: A Story of Central Africa*, 1873), James Fenimore Cooperin *Wiimeinen mohikaani* (1881, alkup. *The Last of the Mohicans: A Narrative of 1757*, 1826), Rudyard Kiplingin *Indian viidakoista* (1898, alkup. *The Jungle Book*, 1894), G. A. Hentyn *Kelpo poika* (1893, alkup. *Sturdy and Strong*, 1887), H. Rider Haggardin *Kuningas Salomon aarteet* (1898, alkup. *King Solomon's Mines*, 1885) ja Robert Louis Stevensonin *Merirosvon testamentti* (1899; alkup. *Treasure Island*, 1883).

⁷³ *Tom Sawyer. Koulupojan historia* (alkup. *The Adventures of Tom Sawyer*, 1876) suomennettiin vuonna 1879 sekä *Tom Sawyer matkustaa (Tom Sawyer Abroad)*, 1894) samana vuonna kuin alkuperäinen.

⁷⁴ Kuivasmäki 2007, 280; ks. myös Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1989, 15.

Pääskysen (1907–1935) toimittajat Helmi Krohn (Setälä) ja Anni Swan (*Pääskysessä* vuoteen 1918) suomensivat useita brittiläisiä ja/tai amerikkalaisia klassikkoteoksia⁷⁵ ja lukivat varmasti lukuisia muita työssään.

Englanninkielisistä tyttökirjoista suomenkielisen painoksen 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa saivat muun muassa eräät Frances Hodgson Burnettin, Ethel Turnerin ja Louisa May Alcottin teokset. Muita 1900-luvun alkupuolen merkittäviä tyttökirjasuomennoksia olivat muun muassa Susan Coolidgen, Eleanor H. Porterin sekä Lucy M. Montgomeryn kirjasarjat sekä sveitsiläisen Johanna Spyryn *Pikku Heidi* vuonna 1901.⁷⁶ Tyttökirjoista suurin osa on aiheiltaan hyvin toisenlaisia kuin aiemmin mainitut poikien seikkailukirjat, joissa liikutaan usein vierailta maillo ja kohdataan erilaisia kulttuureja kolonialistishenkisissä tilanteissa. Tyttöromaaneista monet keskittyvät enemmänkin tyttöjen perhe- ja ystäväsuhteisiin ja sijoittuvat tyttöjen lähiympäristöön Euroopassa tai Pohjois-Amerikassa mutta myös Australiassa ja Sveitsissä yllämainituissa esimerkeissä. Australiaan sijoittuva, australialaisen kirjoittajan Ethel Turnerin *Seitsemän sisarusta* ei lokaatiostaan huolimatta käsittele oikeastaan ollenkaan kolonialistisia teemoja eivätkä esimerkiksi Australian alkupe- räisasukkaat nouse tekstissä merkittäviksi hahmoiksi tai juonen kuljettajiksi. Kirjan perheen elämä on hyvin perhekeskeistä ja valkoiseen kulttuuriin keskittyntä. Toisaalta taas Frances Hodgson Burnettin *Pikku Prinsessa* käsittelee ikään kuin sivu- tai taustajuonena myös Britannian siirtomaita, vaikka itse tapahtumat sijoittuvatkin Britanniaan. Siirtomaista peräisin olevat rikkaudet näyttäytyvät tyttöromaanissa luonnollisena osana Sarah Crewen elämää ja niiden menetys henkilökohtaisena tragediana.

⁷⁵ Muun muassa Kiplingin *Indian viidakoista* (Krohn), Rider Haggardin *Kuningas Salomonin kaivokset*, Marryatin *Uuden metsän lapset*; Cooperin *Ruohoaavikko*, Joel Chandler Harrisin *Jänis Vemmelsäären seikkailut* (Swan).

⁷⁶ Frances Hodgson Burnettilta suomennettiin *Pikku Lordi* (*Little Lord of Fauntleroy*, 1886, suom. 1892), *Pikku Prinsessa* (1912, alkup. *A Little Princess*, 1905) ja *Salainen puutarha* (1920, alkup. *The Secret Garden*, 1911), australialaiselta Ethel Turnerilta *Seitsemän sisarusta* (*Seven Little Australians*, 1894, suom. 1896) ja Louisa May Alcottilta *An Old-Fashioned Girl* (1870) nimillä *Nuorta Väkeä* (1889, Otava) ja *Tytöistä parhain* (1890, Söderström). Alcottin tunnetuin teos *Pikku naisia* (*Little Women*, 1868) suomennettiin vasta 1916 (Kuivasmäki 1990, 97–106). Susan Coolidgelta suomennettiin Katy-kirjasarjaa, joista ensimmäinen *What Katy Did* (1872) ilmestyi nimellä *Katrin toimet* (1900), Eleanor H. Porterilta *Pollyanna* (1913, suom. *Iloinen tyttö*, 1916) jatko-osineen, Lucy M. Montgomerylta *Pieni runotyttö* (1928, alkup. *Emily of New Moon*, 1923) ja *Annan nuoruusvuodet* (1920, alkup. *Anne of Green Gables*, 1908) jatko-osineen, Sveitsiläisen Johanna Spyryn saksan kielestä suomennettu *Pikku Heidi*. *Kertomus Alpeilta* (*Heidis Lehr- und Wanderjahre*, 1881) ilmestyi vuonna 1901.

2.3 Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus 1900-luvun alusta toiseen maailmansotaan

Suomalainen nuorisokirjallisuus, joka oli suunnattu ikäkaudelle lapsuuden ja aikuisuuden väliin, syntyi 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa. Kuten muuallakin Euroopassa ja Amerikassa, nuorisoromaani oli Suomessakin alusta alkaen jakautunut tyttö- ja poikakirjallisuuteen.⁷⁷ Tyttökirjallisuus syntyi hieman poikakirjallisuutta varhemmin, 1800-luvun lopulla. Ensimmäinen suomalainen tyttökirja oli Toini Topeliuksen ruotsinkielinen *I utvecklingstid* (1889).⁷⁸ Ensimmäisenä suomenkielisenä tyttökirjana pidetään Immi Hellénin romaania *Aune* (1896), jota seurasi muutama vuosi myöhemmin *Eeva Aarnio* (1901).⁷⁹ Myry Voipio toteaa suomalaista tyttökirjallisuutta käsittelevässä väitöskirjassaan vuosisadan vaihteessa julkaistun noin kymmenen tyttökirjaa.⁸⁰ Kuitenkin esimerkiksi Sirkka Kurki-Suonio näkee Anni Swanin ja Mary Marckin (eli Kersti Bergrothin) tyttökirjallisuuden aloittajina, samoin kuin A.E. Ingmanin poikakirjallisuuden ensimmäisenä kirjoittajana vuoden 1915 *Rimpisuon usvapatsas* -teoksellaan, vaikka mainitseekin Eino I. Parmasen *Haukkavuoren Aarteen* (1907) ”ensimmäisenä poikakirjayritelmänä”.⁸¹ Kerttu Manninen mainitsee Ingmanin erityisesti poikien eräkertomuksen pioneerina ja perinteen luojaana, vaikka teoksella onkin yhtäläisyyksiä Parmasen *Haukkavuoren aarteeseen*. Manninen toteaa näiden kahden poikaromaanin aloittaneen pohjoiseen sijoittuvan eräkertomuksen ja aarteenetsinnän perinteen poikakirjallisuudessa, joka jatkui 1960-luvulle asti tapahtumapaikkojen vain sijoituessa yhä kauemmas Lappiin.⁸² Ingmanin teoksen suuri arvostus ja malli Lappiin sijoittuvan poikien seikkailuna loivat pohjan tälle kestäväälle lajityypille, jossa näkyy toistuvasti, joskaan ei suinkaan aina, kulttuurikolonialistisia elementtejä.

Swanin nuortenkirjat jakaantuvat tyttö- ja poikakirjoihin, mutta myös poikakirjat päätyivät lähinnä tyttöjen luettaviksi.⁸³ Suurin osa Swanin teoksista ja kertomuksista tapahtuu Suomessa, mutta Swan kokeili sijoittaa tarinoitaan myös kaukomaille, kuten jatkotarinassa ”Uutisasukkaana Australiassa”. Swanin merkitys kirjailijana ja kirjallisena vaikuttajana oli huomattavan suuri ja hänen nuorisoromaaninsa keräsivät lukijoita monta vuosikymmentä eteenpäin, siinä kun monet muut varhaiset tyttökirjat ovat painuneet unohduksiin. Esimerkiksi Riitta Kuivasmäki ja Sirkka Heiskanen-

⁷⁷ Kurki-Suonio 1970, 351.

⁷⁸ Irja Lappalainen 1976, 85.

⁷⁹ Kurki-Suonio 1970, 353. Muita varhaisia suomalaisia tyttökirjoja olivat Tekla Roschierin *Auringon noustessa* (1898) ja Hilja Haahden *Helvi* (1900).

⁸⁰ Voipio 2015

⁸¹ Kurki-Suonio 1970, 353. Ks. myös Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1989, 21.

⁸² Manninen 1966, 34.

⁸³ Manninen 1966, 35

Mäkelä ovat arvioineet Swanin vaikutusvaltaisimmaksi nuorisokirjailijaksi Topeliuksen jälkeen.⁸⁴ Tämä on eräs keskeinen syy sille, että yksi väitöskirjan artikkeleista kohdistuu nimenomaan Swanin tekstiin. Paitsi lastenkirjailijana, Swan oli vaikutusvaltaisessa asemassa lasten- ja nuortenkirjallisuuden suomentajana sekä lastenlehden toimittajana. Hän pystyi siis vaikuttamaan vahvasti lasten ja nuorten lukemistoihin Suomessa.

Lasten- ja nuortenkirjallisuus eriytyivät toisistaan maailmansotien välisenä aikana. Päivi Heikkilä-Halttunen on todennut, että suomalaisnuorille kirjoitettiin sotienvälisenä aikana määrätietoisesti ulkomaisten esikuvien mukaan suomalaisiin oloihin soveltuvia nuortenkirjoja.⁸⁵ Nuortenkirjojen kysyntä kasvoi 1920-luvulla elintason noustessa ja kaupunkilaisnuorten vapaa-ajan kasvaessa. Nuorille alettiin julkaista omia kirjasarjoja, ensin yhteissarjoja mutta sittemmin erillisinä tyttö- ja poikasarjoja. Tyttökirjoja julkaistiin kuitenkin poikakirjoja vähemmän. Nuortenkirjoja julkaistiin aluksi etenkin keski- ja yläluokkaisille lukijoille ja keskeisiä arvoja olivat isänmaallisuus, suomalaiskansallinen identiteetti, uskonto, uskonto, luonto ja työ.⁸⁶ Kerttu Manninen on kirjoittanut, että 1920-luvun kuluessa ”luotiin suuri osa niistä kirjatyypeistä, joiden varassa 1930-luku toimi, joita 1940-luku käytti ja vasta 1950-luku muutti.”⁸⁷ Tämä on nähtävissä muun muassa seikkailukirjoissa. Sekä lajityyppi, juonirakenteet että tietyt stereotyyppiset hahmot toistuivat useamman vuosikymmenen poikakirjallisuudessa.

1920- ja 30-luvun nuortenkirjoissa ulkomaalaiset, ulkomaalaisen näköiset ja ei-valkoiset olivat usein rikollisia ja konnia tai muuten epäilyttäviä, sillä kirjat pyrkivät ”juurruttaa[maan] lukijoihinsa kansallista itseluottamusta”.⁸⁸ Tällä saattoi olla yhteys aikakauden ajatuksiin suomalaisten ”rodusta” ja alkuperästä. Kuten Suvi Keskinen kirjoittaa, suomalaisilla oli vuosisadan alussa ”kaksoisasema rodullisissa hierarkioissa.”⁸⁹ Eurooppalaisissa rotuteorioissa suomalaiset oli usein luokiteltu mongoleiksi ja täten ”valkoista rotua” alemmalle tasolle. Myös Yhdysvalloissa ja muissa Pohjoismaissa suomalaisten rodullinen alkuperä ja asema tulkittiin näin. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä, etenkin itsenäistymisen jälkeen suomalaiset kyseenalaistivat tätä tulkintaa esimerkiksi esittämällä teorioita ”itäbalttilaisesta” tai ”itäeurooppalaisesta” ”rodusta”. Toisaalta taas, Keskinen huomauttaa, suomalainen sivistyneistö teki rodullista eroa saamelaisiin, romaneihin ja venäläisiin. Keskinen toteaa: ”Var-

⁸⁴ Kuivasmäki & Heiskanen-Mäkelä 1989, 19.

⁸⁵ Heikkilä-Halttunen 2007, 474–475.

⁸⁶ Hakala 2003, 74, 77.

⁸⁷ Manninen 1966,

⁸⁸ Hakala 2003, 76.

⁸⁹ Keskinen 2021, 78.

sinkin itsenäistymisen jälkeen rodullistavat hierarkiat olivat näkyvä osa tiedon tuottamista ja politiikkaa, kun nuoren valtion kansallista identiteettiä ja suhdetta Eurooppaan rakennettiin. Yhteyttä eurooppalaiseen moderniteettiin haettiin erottautumalla 'vähemmän sivistyneistä' toisista, jotka olivat sekä maan sisällä että sen ulkopuolella.”⁹⁰ Tämä pyrkimys näkyi myös lasten- ja nuortenkirjallisuudessa, kuten artikkeleissanikin väitän. Epämiellyttäviä tai rikollisia ulkomaalaisia tai ulkomaalaisen näköisiä hahmoja oli helppo istuttaa poikien seikkailukirjoihin, joka oli poikakirjallisuuden keskeinen tyyppi 1920- ja 30-luvulla, kun taas tytöille kirjoitettiin muun muassa koululaisromaaneja ja neitoromaaneja rakkaustarinoineen ja avioliittoineen. Tyttöjen paikka oli yleensä sisällä, joko kotona tai koulussa, kun taas pojat seikkailivat maailmalla tai Suomen erämaissa sekä menneisyydessä.⁹¹ Pojille ja tytöille suunnatut kirjat erkanivat toisistaan aiempaa selvemmin ja niiden kirjoittajat pyrkivät ottamaan huomioon yleisönsä tarpeet ja toiveet. Tästä johtuen nuortenkirja alkoi Irja Lappalaisen mukaan muistuttaa yhä enemmän viihderomaania, vaikka klassikkokirjallisuutta pidettiinkin yhä esikuvana. Nuortenkirjoissa näkyi halu tarjota ajanvietettä ja viihdytystä.⁹²

2.4 Sarjojen suosio 1900-luvulla

Nuortenkirjallisuutta julkaistiin 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla ja vielä sen jälkeenkin paljon sarjoina. Lähes kaikki kirjakustantamot perustivat oman nuortenkirjasarjan 1900-luvun alkuvuosikymmeninä ja vuosikymmenen lopulla niitä oli lähes parikymmentä. Sarjat olivat aluksi sisällöltään monimuotoisia ja koostuivat niin tyttö- kuin poikakirjoista, tietokirjoista ja lastenkertomuksista, kotimaisista ja käännetyistä teoksista. Eriytyminen tyttö- ja poikakirjasarjoiksi ja ikäkauden mukaan tapahtui myöhemmin.⁹³ Otava julkaisi vuosina 1903–1924 *Nuorten kirjoja* -nimistä sarjaa, jossa julkaistiin sekä kotimaisia että käännöskirjoja. Uudistuneessa sarjassa julkaistiin vain ulkomaisia klassikoita vuosina 1926–1934. Vuodesta 1909 Otavalta ilmestynyt sarja *Mailta ja meriltä* piti sisällään monia seikkailukirjoja nuorille mukailtuina Jack Londonista James Fenimore Cooperiin. Myös Otavan *Seikkailujen maailma* –sarja tarjosi seikkailuja ja kaukomaita vuodesta 1936 lähtien. Arvid Lydecken perusti vuonna 1925 kirjasarjan Otavan *Poikien seikkailukirjasto*, josta tuli omassa lajissaan merkittävä. Sarjassa julkaistiin 114 teosta, kaikki suomalaisia seikkailutarinoita, vuoteen 1948 mennessä. Otavan *Poikien seikkailukirjasto* oli ainoa pelkästään suomalaisia nuortenkirjoja julkaissut sarja.

⁹⁰ Keskinen 2021, 78–79.

⁹¹ Hakala 2003, 1977–82.

⁹² Lappalainen 1979, 135.

⁹³ Manninen 1966, 33.

Kariston nuorisonkirjoja -sarjassa ilmestyi sen julkaisuvuosina 1914–1942 myös runsaasti seikkailukirjoja, mm. Frederick Marryatin ja Edgar Rice Burroughsin teoksia. WSOY taasen julkaisi 1920-luvulla ja 1930-luvun alussa *Koululaiskirjastoa* ja vuodesta 1951 alkaen keskeisen aseman saanutta *Nuorten Toivekirjastoa*. Sarjassa julkaistiin niin kotimaista kuin ulkomaista tuotantoa. WSOY:n sarjan menestyksen innoittamana Gummerus perusti *Nuorten Kirjasto* -sarjan 1954 ja Karisto *Nuorten kirjaston* vuonna 1971.⁹⁴ *Nuorten toivekirjastossa* julkaistiin aluksi paljon vanhoja klassikkoja kuten Jules Vernen ja Robert Louis Stevensonin teoksia, joista otettiin jopa 50 000 kappaleen painoksia. Näiden lisäksi sarjassa alettiin julkaista myös kotimaisia ja muita pohjoismaisia kirjailijoita. Sarja käynnistyi vauhdilla ja isolla volyymillä, sillä ensimmäisen neljän vuoden aikana julkaistiin yli sata nimikettä. Sarja nousikin pian käsitteeksi ja on sellaisena pysynytkin.⁹⁵ Tässä väitöskirjassa käsitellään kahta tässä sarjassa ilmestynyttä teosta, A.E. Ingmanin *Rimpisuon usvapatsasta*, joka oli tosin ilmestynyt jo aiemmin muualla, sekä Kirsti Heporaudan *Lapin aarteita* tämän kirjasarjan merkittävyyden ja suuren suosion takia. 1950-luvun alussa suuret kustantamot WSOY, Otava ja Valistus perustivat erilliset lasten- ja nuortenkirjaosastot, joissa seurattiin ulkomaista nuorisokirjallisuutta aktiivisesti. Käännettyä lasten- ja nuortenkirjallisuutta ilmestyi runsaasti, mutta suomalaista tuotantoa vielä enemmän. Vuosina 1952–1954 julkaistiin 411 kotimaista lasten- tai nuortenkirjaa ja 354 käännettyä teosta.⁹⁶

2.5 Lastenlehtien valtakausi 1900-luvun alkuvuosikymmeninä

1900-luvun alku oli suomenkielisen lastenlehdistön nousukautta ja *Pääskynen* (1907–1935) syntyi uudelleen Helmi Krohnin ja Anni Swanin sekä Arvid Lydeckenin toimittamana. *Pääskystä* avustivat monet nimekkäät lastenkirjailijat ja kuvittajat Raul Roineesta Jalmari Finneen. Muutamaa vuotta *Pääskynen* lentoon lähden jälkeen alettiin julkaista *Valistuksen Lastenlehteä*, joka oli myös pitkäikäinen (1909–1956). Anni Swan jätti *Pääskynen* 1918 ja perusti seuraavana vuonna oman lehden nimellä *Nuorten Toveri* (vuodesta 1926 *Sirkka*, 1919–1945), jota hän päätoimitti koko sen elinkaaren ajan. Myös *Nuorten Toveria/Sirkkaa* avusti nimekäs tekijäkaarti Immi Hellénistä Aili Somersaloon, Helmi Krohniin ja Nelma Sibeliukseen.⁹⁷ *Pääskynen* kilpaili suosiosta ensin *Lasten Kuvalehden* kanssa mutta *Nuorten Toverin* synty kovensi kilpailua. *Nuorten Toveri/Sirkka* osoittautui vahvemmakeksi 1920-luvun

⁹⁴ Heikkilä-Halttunen 2007, 478.

⁹⁵ Häggman 2003, 200.

⁹⁶ Heikkilä-Halttunen 2007, 479.

⁹⁷ Ks. esim. Malmberg 2003, 138–142.

aikana, tosin vasta kun sitä oli alettu julkaista yhdessä *Kotilieden* kanssa *Sirkka*-nimellä vuonna 1926. *Nuorten Toverin* levikki oli vuonna 1924 3 500 kappaletta mutta *Sirkan* levikki yhdessä ja erikseen *Kotilieden* kanssa 27 000 kappaletta 1920-luvun lopulla. *Sirkka* irrotettiin *Kotiliedestä* 1933. *Pääskysen* levikki putosi autonomian loppuajan 6 000 numerosta 3 500 numeroon vuonna 1935, jolloin lehti lakkautettiin. *Sirkka* lakkautettiin 1945 Anni Swanin täyttäessä 75 vuotta ja luopuessa lehdestä.⁹⁸ Väitöskirjassa tarkasteltu Swanin teksti ”Uutisasukkaana Austraaliassa” ilmestyi nimenaan *Sirkka*-lehdessä vuonna 1926 sekä myöhemmin nuorisoromaaniksi muokattuna nimellä *Arnellin perhe* (1949).

Siinä kun *Pääskysen* ja *Sirkan* kaltaiset lehdet olivat yleisluontoisempia, oli osa lastenlehdistä rajattu aiheiltaan kapeammin. Suomen Lähetysseura esimerkiksi alkoi julkaista *Lasten lähetyslehteä* vuonna 1900. Lehti oli pitkäikäinen, sillä sen julkaiseminen päättyi vasta vuonna 1954 ja tätä seurasi vielä *Tuike: Lasten lähetyslehti* vuosina 1955–1962. *Lasten lähetyslehti* mainosti vuonna 1929 välittävänsä ”tietoja Suomen lapsille kaukaisista maista, mutta etupäässä Ambomaalta ja Kiinasta.”⁹⁹ Harvinaisina suomalaisten tuottamina ensikäden kokemusperäisinä tietoina näillä lehden kuvauksilla Owambosta ja Kiinasta voi arvella ollen suuri merkitys lukijakunnalleen, etenkin lehden julkaisemalla lasten kysymyspalstalla, jossa lukijat saivat itse esittää kysymyksiä näistä kaukaisista alueista ja niiden asukkaista. Yksi väitöskirjani artikkeleista pureutuukin tähän materiaaliin ja *Lasten lähetyslehden* kuvaukseen Owambosta ja sen asukkaista. *Lasten lähetyslehden* lisäksi Suomen Lähetysseura julkaisi nuorisolle omaa lähetyslehteä nimeltä *Elämän Kevät* vuosina 1907–1963. Toisen maailmansodan jälkeen lastenlehtien tilalle alkoi tulla niin sarjakuvallehtiä kuin kasvattavia lehtiä kuten *Koululainen*.¹⁰⁰ Lasten- ja nuorten lehtikulttuuri muutti muutenkin muotoaan eikä enää toiminut entisenlaisena lasten- ja nuortenkirjallisuuden foorumina.

2.6 Sotien jälkeinen murros

Sota vaikutti 1940-luvulla nuorisokirjallisuuteenkin. Sodan aikana nuorisokirjallisuus osallistui esimerkiksi maanpuolustustahdon ylläpitoon ja sotaorpojen kuvaukseen, sodan jälkeen kuvattiin jonkin verran jälleenrakentamista. Manninen ja Lappalainen kuvaavat 1940-luvun nuorisokirjallisuutta yleisesti heikottasoiseksi tehtäluksi, jota vastustamaan syntyi nuortenkirjailijoiden yhdistys Nuorten Kirja ry. vuonna 1946. Nuortenkirjakilpailuilla ja kritiikillä pyrittiin nostamaan madaltunutta tasoa. Seikkailukirjoja julkaistiin paljon – Lappalaisen mukaan pelkästään poikien

⁹⁸ Leino-Kaukiainen 1991, 129–132.

⁹⁹ *Lasten lähetyslehti* 1.10.1929, no 8, sivu 8.

¹⁰⁰ Ks. esim. Malmberg 2003, 141–142.

seikkailukirjoja alkoi kirjoittaa noin kahdeksankymmentä uutta tekijää – ja monet kirjoittajat kokeilivat lajityyppiä ainakin muutaman nimekkeen verran. Nämä noudataivat usein 1920-luvulla kehitettyjä kaavoja. Tyttökirjojen määrä puolestaan väheni 1940-luvulla. Tyttö- ja poikakirjojen tiukka eriyttäminen alkoi kuitenkin murtua ja kehitys jatkui seuraavalla vuosikymmenellä.¹⁰¹ Tyttökirjojen kaavamaisuus ja jäykkyys vähenivät 1950-luvulla, jolloin niiden aiheet monipuolistuivat ja muuttuivat realistisemmiksi. Aiheet kasvoivat ulos koulun ja kodin maailmoista. Poikakirjallisuudessa taas luovuttiin hiljalleen ”villeimmistä ja epätodennäköisimmistä poikien ja rosvojen yhteenotoista” ja vanhat kaavat alkoivat väistyä uusien kuvioiden ja todellisuushakuisuuden tieltä.¹⁰² Vanhanmallisia seikkailukirjojakin julkaistiin kuitenkin yhä runsaasti. Lappalaisen mukaan pojille tarkoitettuja kirjoja julkaistiin 1950-luvullakin selvästi tytöille tarkoitettuja kirjoja enemmän ja tyyppillinen poikakirja oli seikkailujuoninen, jossa jäljitettiin ja kiinniotettiin roistoja. Seikkailuja sijoitettiin niin aarniometsiin, valtamerien syvyyksiin, avaruuteen kuin partiopoluillekin. Muutos tavanomaisempiin ja nuorten todellisuutta vastaavampiin aiheisiin tapahtui poikakirjan kohdalla vasta 1950-luvulla. Vähemmän sukupuolitettu nuorisromaani alkoi kuitenkin pikkuhiljaa kehittyä ja loi pohjaa 1960-luvun taiteellisesti kunnianhimoisemmalle nuortenproosalle.¹⁰³

Päivi Heikkilä-Halttunen mukaan suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus koki murroksen 1950-luvun vaihtuessa 1960-luvuksi: ”kaikki sen alalajit ottivat jossain määrin etäisyyttä vanhaan perinteeseen ja sanoutuivat jumiutuneista kaavoista ja ulkokirjallisista pidäkkeistä irti entistä hanakammin.”¹⁰⁴ Varsinainen nuortenromaani syntyi tässä vaiheessa. Nuortenkirjojen aiheet alkoivat yhä enemmän keskittyä nuorten omaan elämään ja ongelmiin, kasvamisen, itsenäistymisen, seurustelun, seksin ja identiteetin kysymyksiin. Tämä tapahtui niin Suomessa kuin maailmalla samoihin aikoihin, nuorisokulttuurin alkaessa kehittyä itsenäiseksi.¹⁰⁵ Yhteiskunnan ja lapsikäsitysten muutosten myötä holhoavuus vaihtui uusvalistuksellisuuteen. Lapset nähtiin tiedostavampina kuin ennen ja omiin kirjavalintoihin kykeneviksi. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden tietoinen alettiin liittää tekstiin huomaamattomammin, maailmasta pyrittiin antamaan totuudenmukainen kuva ja myös negatiivisia tunteita herättävä kirjallisuus nähtiin hyväksi lasten kehitykselle. Uudistumiseen vaikutti myös kirjailijakunnan laaja vaihtuminen 1960-luvun myötä.¹⁰⁶ Poikakirjat modernisoituivat niin, että seikkailukirjojen juonista tuli juoniltaan uskottavampia ja perinteisten

¹⁰¹ Manninen 1966, 42–44; Lappalainen 1979, 147–148, 154.

¹⁰² Manninen 1966, 44–46.

¹⁰³ Lappalainen 1979, 186–187.

¹⁰⁴ Heikkilä-Halttunen 2003, 217.

¹⁰⁵ Häggman 2003, 201–203.

¹⁰⁶ Heikkilä-Halttunen 2003, 216–217.

retki-, partio- ja eräseikkailuiden rinnalle tuli teknologiaa, avaruusaikaa ja ydinaseiden pelkoa hyödyntäviä teoksia.¹⁰⁷ Lasten- ja nuortenkirjallisuus muuttuivat 1960-luvulla laajemmaksi ja kansainvälisemmäksi, ylikansallisen viihteen, television, sarjakuvien ja musiikin vallatessa alaa Suomessakin. Nuortenkirjalla ei ollut enää samaa asemaa nuorten kulttuurissa kuin aiempina vuosikymmeninä. Televisio ja radio syrjäyttivät lastenlehdet.¹⁰⁸ Nuortenkirjallisuuden murros ja sekä nuortenromaanin että varsinaisen nuorisokulttuurin kehittyminen rajaavat tutkimukseni päättymispisteen 1950- ja 60-luvun vaihteeseen. Viimeiset käsittelemäni nuorisoromaanit on julkaistu *Nuorten Toivekirjastossa* vuonna 1960.

2.7 Pohjoiseen sijoittuva lasten- ja nuortenkirjallisuus

Suomenkielisen aikuisten kaunokirjallisuuden ensimmäiset kuvaukset Lapista ovat vasta 1900-luvulta, runoja lukuun ottamatta.¹⁰⁹ Lasten- ja nuortenkirjallisuus tarttui aiheeseen samoihin aikoihin, kuten käsittelemäni nuorisoromaani *Rimpisuon usvapatsas* osoittaa. Topeliuksen *Maamme-kirjan* kuvaukset saamelaisista sekä hänen Lappiin sijoittuvat lastenkertomuksensa, etenkin vuonna 1860 julkaistu tarina ”Sampo Lappelill: En saga från Lapland”, vaikuttivat suuresti aikansa ruotsalaiseen ja suomalaiseen lastenkirjallisuuteen. JoAnn Conrad nostaa esiin Lappiin sijoittuvien ruotsalaisten lastenkirjojen toiseuden kuvauksiin keskittyvässä artikkelissaan ”Sampo Lappelillin” saamelaiskuvauksen, joka Conradin mukaan on luonteeltaan etnografinen yksityiskohdissaan ja korostaa saamelaisten primitiivisyyttä ja tarvetta pelastavalle sivistykselle.¹¹⁰ Nämä teemat esiintyivät useissa myöhemmissä kaunokirjallisissa saamelaisten kuvauksissa, myös poikakirjoissa. *Rimpisuon usvapatsaan* perillisiä, Lappiin sijoittuvia poikien erä- ja seikkailukirjoja, on julkaistu lukuisia vuosikymmenten varrella. Näissä tyypillistä on matkanteko ja metsästäminen, usein myös muunlainen työnteko, esimerkiksi uudisrakennusten pystyttäminen. Tässä on paljon yhtäläisyyksiä aikuisille suunnattuun 1920- ja -30-lukujen Lapin kirjallisuuteen, joissa matkanteko on keskeinen teema ja jännitteet tutun ja vieraan välillä ovat osa matkantekoa.¹¹¹ Monissa näistä poikakirjoista tavataan saamelaisia, mutta ei suinkaan kaikissa. Haasteita asettavat etenkin luonto, sudet ja sää, joskus rikolliset tai jopa Lapin sota omassa pienessä alalajissaan.

¹⁰⁷ Heikkilä-Halttunen 2003, 224.

¹⁰⁸ Heikkilä-Halttunen 2003, 218–219.

¹⁰⁹ Lehtola 2019, 23.

¹¹⁰ Conrad 2021, 107–109.

¹¹¹ Lehtola 1997, 101–102.

Varhaisiin seikkailukirjoihin kuuluu Lauri Hannikaisen lyhyt lastenromaani *Pohjolan poikia* (1916), jossa päähenkilöinä esiintyy saamelaispoikia. Kaarlo Hänninen kuvaili Lapin lumoa ja poikien retkiä useissa poikakirjoissaan, muun muassa romaaneissa *Suomen samoilijat I: Lapissa ja Pohjois-Suomessa* (1926) ja *Kolme partiopoikaa Lapin erämaissa* (1936). 1930-luvulla ilmestyi myös esimerkiksi Aslak Nuortin eli Martti Larnin *Seikkailuja Saamemaassa* (1936), jossa etelästä karkuun lähtenyt orpopoika Seppo pyrkii Petsamoon poropaimeneksi. Matkalla hän joutuu seikkailuihin ja lopussa jopa vaarallisen erakon vangiksi ennen kuin kaikki lopuksi kääntyy hyväksi. Usko Kempin *Pyhän Trifonin aarteessa* (1947) matkataan samoin Petsamoon ja seikkaillaan rikollisten parissa. Myös Matti Jämsän *Seikkailujen Lapissa* (1953) ja Leo Paloheimon *Kalliosaaren salaisuudessa* (1947) nuoret urheilevat ja eräretkeilevät pojat törmäävät rikollisiin ja saattavat heidät kiikkiin, kuinkas muuten. Kulta ja aarteet ovat keskeisellä sijalla monessa poikaromaanissa, muun muassa Matti Okan *Sattaheimo ja Lapin kulta* -romaanissa (1952) ja Valentinin eli Ensio Rislakin *Lapin kullanetsijöissä* (1932). Usko Moilasan *Luttojoen helmissä* (1959) puolestaan kalastetaan helmiä eräilyn ja muiden seikkailujen lomassa. Jännittävät juonenkäänteet, joita luovat kohtaamiset petoeläinten kanssa, saamelaishahmoihin liittyvä muinaisuskon ja noituuden mystiikka sekä erilaiset rikolliset porovarkaista salakuljettajiin ovat luoneet puitteita Lappiin sijoituville poika- ja tyttökirjoillekin myös 1900-luvun loppuvuosikymmeninä.

Lapin erämaihin sijoittuvia poikaromaaneja on arvioni mukaan julkaistu tyttöromaaneja enemmän, mutta jälkimmäisiäkin löytyy lukuisia, tosin lähinnä vasta toisen maailmansodan jälkeen. Annikki Setälän *Poikatyttö* (1941) on varhaisimpia Lappiin sijoittuvia tyttöromaaneja. Seuraavalla vuosikymmenellä näitä julkaistiin enemmän, muun muassa vuonna 1959 Kyllikki Suortin *Tunturin huipulla tuulee* ja Kirsti Korven *Tunturiloma*. Edellisessä päähenkilö Elsi on matkannut etelästä pohjoiseen matkailumajalle töihin ja ihastuu pohjoisen luontoon. Jälkimmäisessä opiskelijatyttö Paula lähtee pohjoiseen seikkailemaan ja lumoutuu myös Lapista. Sekä poika- että tyttökirjoissa Lapin luonto ja siellä kohdatut seikkailut ja haasteet kasvattavat nuoria kohti aikuisuutta ja vastuuntuntoa. Kuten pohjoisten nuorten tiloista ja paikoista Anna-Liisa Haakanan 1980-luvun nuortenkirjoissa väitöskirjatutkimuksen tehnyt Kati Kanto toteaa, 1910-luvulta lähtien ilmestyneissä pohjoiseen sijoituviissa poika- ja tyttökirjoissa pohjoinen kuvattiin eksoottisena ja se toimi otollisena ympäristönä ”välittämään lukevalle nuorisolle yhteiskunnan odotuksia oikeanlaisesta miehuudesta ja naiseudesta.”¹¹² Päähenkilöt näissä Lappiin sijoituviissa romaaneissa ovat pääsääntöisesti etelästä tulleita nuoria, mutta sivuhenkilöinä ja satunnaisissa romaaneissa myös päähenkilöinä esiintyy saamelaisia. Esimerkiksi Annikki Kariniemen

¹¹² Kanto 2022, 35.

tyttöromaanin *Pikka* (1963) nostaa keskiöön saamelaistytön, jonka elämän yhteen, unenomaisen kauniiseen päivään teos keskittyy.

Saamenkielisestä lasten- ja nuortenkirjallisuudesta suurin osa on fantasiaksi luettavaa. Esimerkiksi saamelaissaduissa liikutaan realistisen ja fantasiamaailman välillä, sillä ne seuraavat usein saamelaisten suullista perinnettä.¹¹³ Saamenkielistä lasten- ja nuortenkirjallisuutta, lähinnä satuja, kertomuksia ja runoja, on julkaistu jo 1930-luvulta lähtien lehdissä ja oppimateriaaleissa, joita erityisesti saamelaisopettajat ovat kirjoittaneet. Saamenkielisen kirjallisuuden määrä kasvoi 1970- ja 1980-luvulla, jolloin se yhä usein otti aiheensa perinteestä. 1980-luvulla saamenkieliset lastenkirjailijat alkoivat käsitellä arkipäivän tapahtumia, myös realistisesti fantasian lisäksi. Mihkkal Marastatilta eli Veikko Holmbergilta muun muassa ilmestyi realistinen kolmiosainen salapoliisikertomussarja 1990-luvun alussa. Saamenkielinen nuortenkirjallisuus on nuori ilmiö, jonka Vuokko Hirvonen katsoo syntyneen vuonna 1986 norjansaamelaisen Ellen Marie Varsin romaanin *Kátjá* myötä. Suomensaamelaiset Kerttu Vuolab ja Rauni Paadar-Leivo kirjoittivat myös saamelaisnuorten identiteettikysymyksistä ja koulukokemuksista 1990-luvulla, Vuolab romaanissa *Čep-pari čaráhus* (1994, suom. *Sataprosenttinen*, 2014) ja Paadar-Leivo romaanissa *Goalsenjárga* (1994, suom. *Vieras talvi* 1997).¹¹⁴ Koska saamenkielistä nuorisokirjallisuutta on alettu kirjoittaa vasta myöhemmin ja saamenkielistä nuortenkirjallisuutta on ilmestynyt suomeksi vasta vähän, on suomalaisen valtaväestön Lapin ja saamelaisten kuvauksilla nuortenkirjoissa ollut hallitseva asema.

¹¹³ Hirvonen 2003, 259.

¹¹⁴ Hirvonen 2003, 260–263.

3 Teoreettinen viitekehys, aiempi tutkimus ja menetelmät

3.1 Siirtomaaton/kulttuurinen kolonialismi ja jälkikoloniaalinen tutkimusote

Kuten kirjallisuudentutkija ja jälkikolonialismin teoreetikko Edward W. Said huomautti teoksessaan *Culture and Imperialism*, 1800-luvun ja 1900-luvun brittiläiset romaanit ovat täynnä viittauksia britti-imperiumiin. Kolonisoidut alueet edustavat monia mahdollisuuksia, joita realistinen brittiromaani *Robinson Crusoe*ta Kiplingin teoksiin esitteli vuosikymmenien ajan.¹¹⁵ Said pohti teoksessaan, miten imperialismia ja kolonialismia harjoittaneen maan kulttuuri merkitsi muistiin ja tuki näitä imperialistisia näkemyksiä ja miten tuo kulttuuri itse muuttui imperialismin seurauksena.¹¹⁶ Näkemykseni mukaan tämä pohdinta on kiinnostavaa ja tärkeää myös siirtomaattomien Euroopan maiden, kuten Suomen ja Sveitsin, kohdalla. On tärkeää tarkastella, miten suomalaiset osallistuivat kolonialistisiin ja imperialistisiin projekteihin (myös) kulttuurinsa kautta, osallistuen kulttuuriseen kolonialismiin: Miten kolonialismin harjoittamista kommentointiin vaikkapa juuri lasten- ja nuortenkirjallisuudessa, millaisia rotuhierarkioita luotiin, miten suomalaisten katsottiin sijoittuvan näissä prosesseissa, miten suomalainen kulttuuri ja kansallinen identiteetti muotoutuivat ja muuttuivat näiden ajatusten ja kuvausten seurauksena? Tutkittaessa kolonialistis-imperialistista kirjallisuutta, täytyy tutkittava narratiivi Saidin mukaan kytkeä niihin ajatuksiin, käsitteisiin ja kokemuksiin, joihin tämä narratiivi tukeutuu. Tekstit pohjautuvat toisiin teksteihin ja toisissa lähteissä esitettyihin ajatuksiin, joista kirjailija luo sitten omassa mielikuvituksessaan yhdessä tekstin vaatimusten kanssa oman kokonaisuutensa. Kolonialistiset tekstit eivät Saidin väitteen mukaan ole vain tekstejä tai kirjallisuutta, vaan ne osallistuvat siihen kolonialistiseen todellisuuteen, josta ne kertovat.¹¹⁷ Samoin minä tulkitsem tässä tutkimuksessa suomalaista vanhem-

¹¹⁵ Said 1994, 73, 75–76.

¹¹⁶ Said 1994, 77.

¹¹⁷ Said 1994, 79–80.

paa lasten- ja nuortenkirjallisuutta en pelkästään kirjallisuutena, vaan sen todellisuuden ilmentymänä, jossa ne on kirjoitettu, ja esitän, että tuo todellisuus, kuten siinä tuotettu kirjallisuuskin, sisälsi kulttuurisen kolonialismin piirteitä.

Klassikon aseman saaneessa jälkikoloniaalisen kirjallisuuden tutkimusta erittelevässä teoksessaan *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures* (1989) Bill Ashcroft, Gareth Griffiths ja Helen Tiffin käyttävät termiä jälkikoloniaalinen (post-colonial) kuvaamaan ”kaikkea kulttuuria, johon imperialistinen prosessi vaikutti kolonisaation alkamisesta nykypäivään asti”.¹¹⁸ *The Empire Writes Back* keskittyy tarkastelemaan kolonialismin ja sen vastustamisen vaikutuksia entisten (Britannian) siirtomaiden kirjallisuuksissa. Jälkikoloniaalisella kirjallisuudella on yleensä viitattu entisten siirtomaiden kirjallisuuteen, jossa on käsitelty kolonialismia ja sen perintöä, sekä alkuperäiskansojen ja etnisten vähemmistöjen kirjallisuuksia, joissa käsitellään kolonialismiin, koloniaalisuuteen ja rotuun liittyviä kysymyksiä. Jälkikoloniaalinen kirjallisuudentutkimus voi tutkia näitä kirjallisuuksia, mutta yhtä hyvin myös kolonialistista kirjallisuutta jälkikoloniaalisesta näkökulmasta, jolloin pyrkimys on paljastaa, tarkastella ja vastustaa kolonialistisia ja koloniaalisia ajatusmalleja ja puhetapoja. Kuten jälkikolonialismia teoretisoinut tutkija Robert J. C. Young esittää, jälkikoloniaalisen tutkimuksen tavoitteisiin on aina kuulunut länsimaisten tietorakenteiden uudelleen muotoilu, eettisten normien uudistaminen ja maailman valtarakenteiden muuttaminen. Jälkikolonialistinen tutkimus tarkastelee väkivallan, vallankäytön, epätasa-arvon ja epäoikeudenmukaisuuden yhteen kytkeytyneitä historioita.¹¹⁹ Young esittää, että kolonialismilla on pitkät jäljet ja jälkikolonialismi tutkii näitä jälkiä niin menneisyydessä kuin nykyisyydessä.¹²⁰ Oma väitöstutkimukseni ponnistaa tältä teoreettiselta pohjalta ja näihin ajatuksiin nojautuen. Peter Hulme on kuvannut jälkikolonialismia monia eri muotoja ottavana prosessina, jolla irrottaudutaan koloniaalisesta syndroomasta.¹²¹ Tutkimukseni niveltyy tällaiseen käsitykseen melko sulavasti. Esitän tässä tutkimuksessa, että varhainen suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus kärsi myös osaltaan koloniaalisesta syndroomasta eli sisälsi eurooppalaista kolonialistista diskurssia, jota tämä tutkimus pyrkii tunnistamaan ja purkamaan.

Eurooppalaisen kolonialismin keskuksat olivat siirtomaavaltoja, jotka hyötyivät taloudellisesti kolonialismista sekä jakoivat saman diskursiivisen piirin esimerkiksi sanomalehdistön kautta, vaikka vastustajia ja soraääniäkin olisi löytynyt. Siirtomaat muodostivat tässä kaksinapaisessa mallissa periferian, joita hallittiin keskuksista käsin ja joihin levitettiin eurooppalaisia ajattelutapoja ja eurooppalaista kulttuuria.

¹¹⁸ Ashcroft, Griffiths & Tiffin 2002, 2.

¹¹⁹ Young 2014, 9.

¹²⁰ Young 2014, 11.

¹²¹ Hulme 1995, 120.

Malli on toki hyvin yksinkertaistava, sillä koloniaalinen vuorovaikutus oli aina kaksisuuntaista, vaikka valtasuhteet eivät olleet tasapainossa. Keskeistä tässä keskusta/periferia –mallissa on nimenomaan stabiilit ja hierarkkiset binaariset vastakohdat, jotka mahdollistavat koko kolonialismin olemassaolon. Imperialistinen Eurooppa oli sekä fyysisesti että metafysisesti kolonialismin keskus ja edusti kaikkea sitä, mitä siirtomaiden ei katsottu omaavan: sivistystä, kulttuuria, valtaa. Kolonialistista toimintaa perusteltiin ja oikeutettiin sillä, että näin Eurooppa toisi periferiassa olevia alueita sivistyksen piiriin. Jälkikoloniaalinen teoria onkin usein pyrkinyt tämän binaarisen mallin purkamiseen sekä osoittamaan, että niin kutsutut keskusketkaan eivät olleet stabiileja ja yhtenäisiä kokonaisuuksia, vaan myös historiallisesti rakentuneita ja muuttuvia.¹²²

Kuten Ania Loomba muistuttaa teoksessaan *Colonialism/Postcolonialism* kolonialismi ja sitä lopulta seurannut dekolonisaatio muuttivat siirtomaiden lisäksi suuresti myös siirtomaavaltoja, ”metropoleja”.¹²³ Myös siirtomavaltojen sisäisiä muutoksia ja kulttuuria voidaan tutkia jälkikolonialismin viitekehyksen kautta, vaikkakin kehyksen on oltava muuntautuva ja eri tilanteisiin ja historiallisiin ja maantieteellisiin konteksteihin mukautettava. Eurooppalainen kolonialismi ei ollut samanlaista kaikkialla kaikkina aikoina eikä se luonnollisestikaan vaikuttanut edes kaikissa siirtomaissa, saati sitten siirtomaavalloissa ja siirtomaissa, samalla tavalla. Monet näistä vaikutuksista olivat kulttuurisia, mihin havahtuminen auttoi laajentamaan ja monipuolistamaan kolonialismin käsitettä. Kolonialismia ja imperialismia on hahmotettu ja tutkittu laajempina kulttuurisena ilmiönä aiemman poliittisen, taloudellisen ja militaarisen käsityksen ohella 1980-luvulta lähtien *New Imperial Histories* -tutkimus suunnan myötä.¹²⁴

Niin sanottujen keskusten ja periferioiden lisäksi Euroopassakin oli useita valtioita ja kansoja, jotka eivät kuuluneet kumpakaan ääripäähän, esimerkiksi Sveitsi ja Suomi. Kumpikaan valtio tai kansa ei ole kuulunut varsinaisiin kolonialismin keskuksiin, sillä kumpikaan ei ole omistanut varsinaisia siirtomaita. Tällä vuosituhannella kolonialistista toimintaa ja kolonialismin vaikutuksia on alettu tutkia yhä enemmän myös varsinaisten imperiumien ulkopuolella. Ulla Vuorela on esimerkiksi teoretisoinut kolonialismin ilmentymistä sellaisten maiden kohdalla, kuten Suomi, jotka eivät ole kuuluneet keskeisiin siirtomaita hankkineisiin valtioihin mutta eivät kuitenkaan ole jääneet myöskään täysin syrjästä katsojiksi tai ”viattomiksi uhreiksi” kolonialistisella kentällä. Vuorela käytti käsitettä ”koloniaalinen osallisuus” (*colonial*

¹²² Ashcroft, Griffiths & Tiffin 2007, 32–33.

¹²³ Loomba 2015, 38–39.

¹²⁴ Ks. esim. Wilson (toim.) 2004; Howe (toim.) 2010, sekä Manchester University Pressin *Studies in Imperialism* -sarja vuodesta 1985 eteenpäin.

complicity) tällaisten maiden tilannetta analysoidessaan.¹²⁵ Hän otti käsitteen käyttöön jälkikoloniaalisen tutkimuksen parista. Vuorelan käyttämä englanninkielinen käsite *complicity*, osallisuus, viittaa merkitykseltään ennen kaikkea osallisuutta rikokseen. Vuorela selittää, että jälkikoloniaalisessa tutkimuksessa sitä käytetään etenkin viitatessa keskustasta kauempana oleviin toimijoihin, jotka kuitenkin pyrkivät osallistumaan hegemonisiin diskursseihin, joita ”keskus” tuottaa. Kyse on siis pyrkimyksestä päästä lähemmäs, tulla hyväksytyksi, ehkä jopa osaksi keskuksia.¹²⁶ Kulttuurista kolonialismia ilmentävät tekstit ja muut kulttuurin tuotteet paljastavat, että suomalaisiakin ”ohjasi halu päästä mukaan vallan keskuksiin ja niiden harjoittamaan tietoon.”¹²⁷ Suomalaisetkin halusivat kuulua ”valkoisten” joukkoon, ”sivistyneisiin” ja moderneihin kansoihin.

Käsite, jolla tutkijat ovat lähestyneet Suomen kaltaisten siirtomaattomien maiden ja näiden asukkaiden koloniaalista osallisuutta, on *colonialism without colonies*, kolonialismi ilman siirtomaita, jota tutkijat Barbara Lüthi, Francesca Falk ja Patricia Purtschert ovat käyttäneet etenkin Sveitsin tilanteen yhteydessä. Kolonialismissa ilman siirtomaita on kyse maista, jotka oman itseymmärryksensä mukaan ovat kolonialismin ulkopuolisia, mutta joiden kuitenkin voi katsoa osallistuneen kolonialistiin toimiin monin tavoin ja hyötynneen näistä. Kyse on koloniaalisten rakenteiden ja valtasuhteiden olemassaolosta ja jatkumisesta maissa, joiden ei katsota olevan varsinaisia siirtomaavaltoja.¹²⁸ Käsite ”kolonialismi ilman siirtomaita” suuntaa huomion niihin arkipäivän rakenteisiin, ajatusmalleihin ja tapoihin, joilla kolonialismi oli läsnä ja vaikutti elämään myös Pohjoismaissa.¹²⁹ Eräs näistä tavoista on valkoisen ylivallan (*white supremacy*) hyödyntäminen yhtäällä samalla kun toisaalla väittää olevansa eurooppalaisen kolonialismin ulkopuolinen, viaton suhteessa kolonialismiin.¹³⁰ Siirtomaita hallinnoimattomatkin eurooppalaiset valtiot ja niiden kansalaiset olivat usein monin tavoin kytköksissä kolonialismiin vähintäänkin koloniaalisen tiedon, representaatioiden ja diskurssien tuotannon ja uusintamisen kautta. Tällä taas on vaikutusta siihen, miten kolonialismi määritellään, mitä sen ajatellaan olevan.¹³¹ ”Kolonialismi marginaaleissa”¹³² ja ”siirtomaaton kolonialismi” laajentavat ymmärrystämme siitä, mitä imperialismi ja kolonialismi ovat ja miten ne toimivat.¹³³

¹²⁵ Vuorela 2009, 19.

¹²⁶ Vuorela 2009, 20.

¹²⁷ Vuorela 2013, 292.

¹²⁸ Lüthi, Falk & Purtschert 2016, 2–3. Ks. myös Purtschert, Falk & Lüthi 2015.

¹²⁹ Fur 2016, 13.

¹³⁰ Purtschert & Fischer-Tiné 2015, 2–3.

¹³¹ Purtschert & Fischer-Tiné 2015, 8.

¹³² Loftsdóttir 2012.

¹³³ Purtschert & Fischer-Tiné 2015, 9, ks. myös Fur 2016.

”Siirtomaattoman kolonialismin” käsite korostaa kolonialismin kulttuurisia vaikutuksia, jolloin siihen kytkeytyvä tutkimus tarkastelee ”niitä tapoja, joilla koloniaaliset kuvastot ja näkökulmat vaikuttivat ja yhä vaikuttavat poliittisiin, populaareihin ja tieteellisiin diskursseihin maissa, joilla ei ollut siirtomaita” sekä maissa, jotka eivät ole olleet siirtomaavallan alaisia. Kyse on siis kolonialismin kulttuuristen komponenttien tutkimuksesta ja niiden suuren merkityksen tunnustamisesta esimerkiksi identiteettien rakentamisen kannalta.¹³⁴ Myös Vuorela esittää, että vaikka suomalaiset olivat syrjässä kolonialismin suurvaltojen toimista, kulki koloniaalinen tieto kuitenkin myös Suomen ja näiden keskusten välillä. Hegemonian houkutuksen vaikutuspiirissä suomalaisetkin hyväksyivät ja omaksuivat kolonialismia tukevaa ja kolonialismista kumpuavaa tietoa, ja monesti oppivat näiden kautta hyväksymään koloniaalisia hankkeita. Suomalaisia myös osallistui koloniaalisen tiedon ja käytänteiden tuottamiseen, esimerkiksi tieteen saralla.¹³⁵ Tässä väitöskirjassa lähtökohtani on ajatus, että suomalaiset eivät ainoastaan hyväksyneet muiden eurooppalaisten tuottamaa koloniaalista tietoa, vaan myös omaksuivat tämänkaltaista ajattelua siinä määrin, että myös itse tuottivat kolonialistisia kulttuurintuotteita. Suomalaiset kuuluivat eurooppalaisten kolonialististenkin aatevirtausten piiriin ja jakoivat eurooppalaisen kolonialismin ajatusmalleja, vaikka eivät merentakaisia siirtomaita hallinneetkaan.

Christoph Kamissek ja Jonas Kreienbaum ovat kirjoittaneet eurooppalaisten 1800- ja 1900-luvulla harjoittaman ekspansion ja kolonialismin yhteisestä ajatuspohjasta ja jaetuista perusolettamuksista. He esittävät, että koloniaaliset ajatusmallit ja tekniikat, kuten pyrkimys sivistää kolonisoituja kansoja tai eriyttää jo kolonisoitujen asuinalueet kaupungeissa, olivat laajalti jaettuja hankkeita ja perustuivat jaettuun eurooppalaiseen ”tietovarantoon”. Tämä tietovaranto piti sisällään tietoa sekä kolonisoituista kansoista että tavoista hallita siirtomaita, minkä lisäksi tietovarantoon talentui mentaliteetteja, kuvastoja, kertomuksia ja ideologioita, mukaan lukien käsitteitä valkoisten väitetystä ylemmyydestä.¹³⁶ Kamissek ja Kreienbaum kutsuvat tätä jaettua tietoa meistä ja muista nykypäivän jaettuihin pilvipalveluihin viitaten ”imperiaaliseksi pilveksi”, joka oli luonteeltaan monipaikkainen ja eri imperiumien toimijoiden saavutettavissa sekä keskuksista että periferioista käsin.¹³⁷ Tutkijat pitävät kirjallisten tekstien transimperiaalista leviämistä erityisen merkittävänä.¹³⁸ Edward Said nimesi yhden tällaisen eurooppalaisen kolonialistisen tiedollisen suuntauksen ”orientalismiksi”, jolla hän tarkoitti länsimaista ”tapa[a] ajatella, joka perus-

¹³⁴ Purtschert, Falk & Lüthi 2015, 7–8.

¹³⁵ Vuorela 2009, 21, 26–29.

¹³⁶ Kamissek & Kreienbaum 2016, 167.

¹³⁷ Kamissek & Kreienbaum 2016, 165–166.

¹³⁸ Kamissek & Kreienbaum 2016, 175.

tuu ontologiseen ja epistemologiseen erotteluun 'itämaiden' ja useimmiten 'länsimaiden' välillä." Said kuvaa orientalismin instituutiona, jonka puitteissa "orientista on esitetty väitteitä, sitä koskevia näkemyksiä on pönkitetty arvovallalla ja sitä on kuvailtu, opetettu, asutettu ja hallittu." Saidin mukaan orientalismin tulee pitää diskurssina, "jolla itämaita on hallittu ja muovattu ja jolla länsi on ottanut arvovaltaisen aseman niihin nähden."¹³⁹ Orientalismi sisältää "eurooppalaisen ylemmyyden opeja, erilaisia rasmin, imperialismien ja sen sellaisen muotoja sekä dogmaattisia näkemyksiä, joissa 'itämaalainen' on eräänlainen muuttumaton ajatusluomus."¹⁴⁰ Kuten Tony Ballantyne on huomauttanut, Saidin argumentit vaikuttivat suuresti siihen, että imperiumien ja imperialismien tutkimus alkoi suuntautua myös kulttuuriin koh- taamisiin, representaatioihin sekä tiedon tuotantoon ja välittämiseen.¹⁴¹

Myös suomalaisten on ollut mahdollisuus käyttää tällaista yhteiseurooppalaista koloniaalista tietovarantoa, johon on saattanut herätä kiinnostus etenkin 1900-luvun alussa, kun suomalaiset alkoivat kokea tarvetta tulla luokitelluiksi valkoisina eurooppalaisina eikä mongoleina.¹⁴² Tämä tietovaranto oli hyödyllinen myös suomalaisille, vaikka Suomella/Suomen suurruhtinaskunnalla ei ollut siirtomaita, koska sitä ei käytetty vain kolonisoitujen hallitsemiseen, vaan myös eurooppalaisen identiteetin, valkoisuuden ja "meidän" ja "muiden" välisten erojen luomiseen. Teoksessaan *Neeke- rikammo* kulttuurihistorioitsija Marjo Kaartinen on katsonut, että "'suomalainen' kokemus ei erityisesti poikkea 'länsimaisesta'" kokemuksesta suhteessa vieraaseen ja erityisesti afrikkalaisiin, sillä suomalaiset ovat "erottamaton osa länsimaista kulttuurihistoriaa". Kaartinen lukeekin suomalaisia kuvauksia afrikkalaisista tässä kontekstissa.¹⁴³

Historiantutkija Janne Lahti esittää, että "[j]älkikoloniaalisen tutkimusotteen keskiössä on ajatus, että tieto (*knowledge*) ja subjekti rakentuvat suhteessa kieleen ja diskurssiin: yksikään kielellinen ilmaisu ei ole merkityksetön tai viaton. Tieto on eri tavoin liitoksissa valtaan ja sen tavoitteluun ja palvelee näin kolonialismia."¹⁴⁴ Jaan tämän näkemyksen ja ajattelun, että lasten- ja nuortenkirjallisuudessa teosten (yleensä) aikuiset kirjoittajat voivat käyttää didaktista ja opastavaa valtaa nuoriin lukijoihinsa opettamalla heille tiedostamiaan tai tiedostamattomiaan käsityksiä esimerkiksi toisiksi koetuista kansoista ja kulttuureista. Samalla nämä, tutkimassani tapauksessa suomalaiset kirjoittajat, käyttävät valtaa suhteessa näihin toisiksi koettui-

¹³⁹ Said 2011, 15.

¹⁴⁰ Said 2011, 19.

¹⁴¹ Ballantyne 2008, 178.

¹⁴² Ks. Kemiläinen 1993, 1998; Isaksson 2001, 263–275; Kivisto & Leinonen 2014; Huhta 2021, 125–138.

¹⁴³ Kaartinen 2004, 17–19.

¹⁴⁴ Lahti 2022, 179.

hin kansoihin ja kulttuureihin tuottaessaan heistä mielikuvia ja (mahdollisesti kolonialistista) tietoa kaunokirjallisuuden ja lehtiartikkelien kautta nuorille lukijoilleen. Vaikka kirjailijoiden tarkoitus olisi lähinnä viihdyttää, varsinkin nuoret lukijat myös oppivat maailmasta kirjallisuutta lukiessaan ja voivat olla hyvinkin alttiita vastaanottamaan esitetyn, kuten Ulla Vuorelan yllä mainittu esimerkki 1950-luvulta todistaa. Samoin Purtschert ja Harald Fischer-Tiné nostavat esiin myös sveitsiläisten kulttuurien koloniaaliset ja rasistiset kuvastot ja ajatusmallit, jotka näkyvät monin tavoin sveitsiläisessä jokapäiväisessä kulttuurissa tänäkin päivänä. Koska Sveitsi ei joutunut käymään läpi samanlaista dekolonisaatioprosessia kuin siirtomaita omistaneet eurooppalaiset valtiot, ei maassa ole Purtschertin ja Fischer-Tinén mukaan kertynyt kolonialismi-kriittistä tietoa tai koloniaalisten kuvastojen aktiivista vastustamista.¹⁴⁵ Myös Suomessa tarvitaan lisää tutkimusta ja koulutusta suomalaisten kolonialististen tekstien tunnistamisessa ja purkamisessa. Tämä väitöstyö on askel tähän suuntaan.

Patricia Purtschert, Francesca Falk & Barbara Lüthi ovatkin todenneet, että ymmärtääksemme kolonialismin epistemologisia ulottuvuuksia ja monimuotoisuutta sekä laajuutta paremmin, tarvitsemme lisää jälkikoloniaalista tutkimusta, joka pureutuu koloniaalisen tiedon, kuvastojen, asenteiden, käytäntöjen ja tuotteiden sirkulaatioon yli kansallisten rajojen. Lisäksi on tärkeää ymmärtää miten jotkut kulttuurisen kolonialismin elementeistä syntyivät tai muokkautuivat vahvasti maissa, joilla ei ole ollut virallisia siirtomaita.¹⁴⁶ Oma tutkimukseni kytkeytyy näihin lähtökohtiin ja tähän ajatustapaan ja tarkastelee suomalaisen vanhemman lasten- ja nuortenkirjallisuuden koloniaalisia piirteitä, jotka ovat osaltaan saaneet vaikutteita yleiseurooppalaisesta kolonialistisesta diskurssista ja toisaalta muokkautuneet ja vahvistuneet juuri suomalaisessa yhteiskunnassa.

Jälkikolonialismin voi katsoa olevan tutkimussuunta, joka tarkastelee kolonialismin kulttuurisia vaikutuksia. Tämän tutkimuksen piiriin kuuluu muun muassa imperialistisen ideologian sirkulaatio ja sen tarkastelu, miten imperialistinen ja koloniaalinen ajattelu hyväksyttiin ja luonnollistui niin imperiumeissa kuin niiden ulkopuolella.¹⁴⁷ ”Rodulla” on keskeinen sija jälkikoloniaalisessa tutkimuksessa, sillä ”rodun” varjolla on oikeutettu valloituksia, hallintaa ja valkoisten suorittamaa ”sivistämistehtävää”. Ajatus ”roduista” on keskeinen imperialismiin ja kolonialismin historiassa ja niinpä se on keskeisellä sijalla myös näiden vaikutuksia purkavassa jälkikoloniaalisessa tutkimuksessa. Tässä tutkimuksessa olen analysoinut, miten ”rotu” ilmenee tarkastelemissani teksteissä, millaisia rodullisia kategorioita teksteissä rakennetaan ja mikä on niiden merkitys.

¹⁴⁵ Purtschert & Fischer-Tiné 2015, 4.

¹⁴⁶ Purtschert, Falk & Lüthi 2015, 8.

¹⁴⁷ Nayar 2010, 36.

3.2 Kolonialistista lastenkirjallisuutta ja suomalaista kolonialismia koskeva aiempi tutkimus

Lasten- ja nuortenkirjallisuuden on pitkään tunnustettu voivan toimia ideologisenä työkaluna esimerkiksi kansakunnan ja imperiumin edun edistämiseksi.¹⁴⁸ J. D. Stahl on kuvaillut lastenkirjallisuutta jopa voimakkaana akkulturaation välineenä, joka heijasteli imperialismin kulttuurisia tarkoituksia. Stahlin mukaan lasten- ja nuortenkirjailijat tukivat britti-imperiumin ideologista projektia tuottamalla kulttuurisilta ja rodullisilta asenteiltaan imperialismin ja kolonialismin oikeuttamiseen soveltuvaa materiaalia.¹⁴⁹ Ei siis liene yllättävää, että Isossa-Britanniassa, Yhdysvalloissa, Kanadassa ja Australiassa on tehty runsaasti lasten- ja nuortenkirjallisuuden imperialismin ja kolonialismin kohdistuvaa tutkimusta. Lisäksi esimerkiksi Kathryn Castle on tutkinut brittikolonialismin esiintymistä oppikirjoissa ja lastenlehdissä teoksessaan *Britannia's Children: Reading Colonialism through Children's Books and Magazines*. Hänen tutkimuksensa luvut keskittyvät Intian, Afrikan ja Kiinan kuvauksiin. Hänen teoksensa osoittaa, että rotuhierarkkista kuvastoa käytettiin Britanniassa ”luonteen” kasvattamiseksi sekä ulkomailla imperiumin ylläpitämiseksi. Tällöin anglosaksisia piirteitä kuvattiin positiivisina, kun taas intialaisista, afrikkalaisista ja kiinalaisista luotiin stereotyyppisiä kuvauksia. Castle näkee, että oppikirjojen ja populaarien lehtien sivuilla tapahtui tekstuaalista kolonisaatiota näiden kuvausten myötä, ja näin nuorille lukijoille tarjottiin koloniaalinen ”herruus”.¹⁵⁰ Castlen tulokinta on hyvin samankaltainen kuin Vuorelan lapsuudenkokemus kolonialististen brittiläisten nuorisokirjojen lukemisesta.

Castle jatkoi ja laajensi teoksessaan John M. MacKenzien tunnetuksi tekemää populaarin imperialismin tutkimusta. MacKenzie oli tutkinut teoksessaan *Propaganda and Empire* yhden luvun verran imperialismia brittiläisessä nuorisokirjallisuudessa.¹⁵¹ Hän totesi aihepiirin suuren tutkimustarpeen vuonna 1985 ja aiheesta julkaistiinkin kokoomateos *Imperialism and Juvenile Literature* Jeffrey Richardsin toimittamana muutamaa vuotta myöhemmin.¹⁵² Jälkimmäisen teoksen artikkelit käsitelivät yksittäisiä imperialistisia kirjailijoita kuten R. M. Ballantynen ja G. A. Hentyä mutta myös esimerkiksi *Robinson Crusoe* ja sen jälkeläisiä, metsästystä nuorisokirjallisuudessa sekä brittiläisessä koulupoikakirjallisuudessa luotua kolonialistisen kunniakoodiston ja maskuliinisuuden luomista. Voisi sanoa, että teemat liikkui-

¹⁴⁸ Esim. Richards 1989, Castle 1996, Singh 2004, Kutzer 2011.

¹⁴⁹ Stahl 1991, 50.

¹⁵⁰ Castle 1996, 179–180.

¹⁵¹ MacKenzie 1984, luku 8 “Imperialism and juvenile literature”.

¹⁵² Richards (toim.) 1989.

vat britti-imperialismin keskeisillä kentillä ja luotasivat näiden kuvauksia nuorisokirjallisuudessa.¹⁵³ Samoin oli laita Joseph Bristow'n teoksessa *Empire Boys: Adventures in a Man's World*, joka julkaistiin 1990-luvun alussa. Tutkimuksen kohteena olivat tutut robinsonadi, Haggard, Henty, Kipling ja saarikertomukset: Ballantynen *Korallisaari* ja Stevensonin *Aarresaari*.¹⁵⁴ M. Daphne Kutzerin *Empire's Children: Empire and Imperialism in Classic British Children's Literature* jatkoivat samalla tutkimuspolulla 2000-luvun alussa. Kutzer kuitenkin tarkastelee myös teoksia, jotka ovat vähemmän ilmeisesti kolonialistisia, joten analyysin kohteeksi pääsevät Kiplingin teosten rinnalla muun muassa A.A. Milnen *Nalle Puh* sekä Hugh Loftingin *Doctor Dolittle* -kirjat.¹⁵⁵ Rashna B. Singhin *Goodly Is Our Heritage: Children's Literature, Empire and the Certitude of Character* keskittyy myös laajempaan otokseen lasten- ja nuortenkirjallisuutta sekä Britanniaista että Pohjois-Amerikasta. Mukaan ovat päässeet esimerkiksi Enid Blytonin ja Roald Dahlin kirjat, mutta esimerkiksi A.A. Milne on jätetty ulkopuolelle. Singhin tutkimus kohdistuu erityisesti luonteeseen, siihen miten luonteen kasvattamisesta tuli osa kolonialistista diskurssia ja käytäntöä, ja kuinka lastenkirjallisuutta käytettiin yhtenä välineenä toivotunlaisen luonteen aikaansaamiseksi.¹⁵⁶

Monet varhaisemmat imperialistiseen ja kolonialistiseen brittiläiseen lasten- ja nuortenkirjallisuuteen kohdistuvat tutkimukset painottuivat erityisesti poikakirjallisuuteen, poikien lehtiin ja poikien kasvattamiseen maskuliiniseksi kolonialisteiksi. Viimeisen reilun vuosikymmenen aikana on puolestaan ilmestynyt useita teoksia, jotka käsittelevät brittiläistä, australialaista, uusiseelantilaista ja kanadalaista imperialistista ja kolonialistista tyttökirjallisuutta ja tyttöjen kasvatusta kolonialististen ajatusten kannattajiksi. Näitä teoksia ovat kirjoittaneet erityisesti australialaiset kirjallisuudentutkijat Michelle J. Smith, Kristine Moruzi ja Clare Bradford, joista jälkimmäinen on tutkinut jo pidempään kolonialismia ja ”rotua” englanninkielisessä, erityisesti australialaisessa kirjallisuudessa.¹⁵⁷ Historiantutkija Brian Rouleau puolestaan on tarkastellut teoksessaan *Empire's Nursery: Children's Literature and the Origins of the American Century* lastenkirjallisuuden roolia siinä, miten nuoret lukijat saatiin sisäistämään Yhdysvaltain rooli supervaltana. Tarkastelun kohteena on niin lännen kirjallisuutta kuin kylmän sodan aikaisia sarjakuvia.¹⁵⁸ Englanninkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden kolonialismin tarkastelun lisäksi esimerkiksi Af-

¹⁵³ Näistä teemoista ks. myös Bratton 2016 (1981); Walsh 2016 (2010).

¹⁵⁴ Bristow 2016 (1991).

¹⁵⁵ Kutzer 2011 (2000).

¹⁵⁶ Singh 2004

¹⁵⁷ Smith 2011; Moruzi & Smith (toim.) 2014; Smith, Moruzi & Bradford 2018.

¹⁵⁸ Rouleau 2021.

rikan, Kiinan ja Intian kuvauksia englanninkielisessä lasten- ja nuortenkirjallisuudessa on tutkittu etenkin viimeisen puolentoista vuosikymmenen aikana.¹⁵⁹ Myös ”rotua”, rodullistamista ja rasismia lastenkirjallisuudessa on tarkasteltu erityisesti englanninkielisissä konteksteissa, joilla on koloniaalinen ja/tai rotuerotteluhistoria.¹⁶⁰ Nämä tutkimukset tarjoavat toisaalta yhtymäpintoja ja teoreettisia työkaluja suomalaista kolonialistista lasten- ja nuortenkirjallisuutta koskevalle tutkimukselle, toisaalta näissä on myös huomattavia eroja muun muassa historiallisesta tilanteesta johtuen, joista esimerkkeinä mustien orjuuden historia ja perintö Yhdysvalloissa, Britannian valtava siirtomaaimperiumi ja Australian synkkä historia suhteessa alkuperäiskansoihinsa sekä ”Valkoisen Australian” politiikkaan.

Englanninkielisen, kolonialistisen kirjallisuuden käännöksistä ja lukemisesta Suomessa on kirjoitettu jonkin verran. Lasten- ja nuortenkirjallisuuden kääntämistä suomen kielelle 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alkupuolella on tutkittu,¹⁶¹ mutta imperialistisen tai kolonialistisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden käännöksiä sinälään tai niiden vaikutuksia Suomessa on tarkasteltu vain vähän. Jotkut suomenkielisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historiaa luotaavat tutkimukset viittaavat kyllä tämän kirjallisuuden vaikutukseen mutta oikeastaan vain ohimennen.¹⁶² Tarkempi tarkastelu on jäänyt odottamaan tekijäänsä. Kuten yllä on mainittu, sosiaaliantropologi Ulla Vuorela (2009) on pohtinut omia lukukokemuksiaan suomalaisena lapsilukijan 1950-luvulla viitaten esimerkiksi *Pikku prinsessaan* sekä Astrid Lindgrenin Peppi Pitkätossu-kirjoihin. Hän ei ole kuitenkaan tutkinut kirjoja vaan reflektoinut omaa lapsuuden lukukokemustaan. Merja Sagulin on tutkinut Daniel Defoen *Robinson Crusoe*sta tehtyjä suomalaismukaelmia väitöskirjassaan (2010) ja todennut, että kyseisen teoksen suomenkieliset mukaelmat välittivät eurooppalaisia ideologioita ja kirjallisia perinteitä suomalaisille lukijoille.¹⁶³ Kolonialismi ei ollut Sagulinin tutkimuksen keskiössä mutta ottaen huomioon Defoen teoksen vaikutuksen myöhempään eurooppalaiseen kolonialistiseen kirjallisuuteen – mukaan lukien eurooppalaisen sankarin haaksirikon tropiikissa, hänen kohtaamansa kannibaalit, ystävällisen villin ja uskollisen palvelijan hahmot sekä villin pelastamisen ja käännöstyön kristinuskoon¹⁶⁴ – on

¹⁵⁹ Yenika-Agbaw 2008; Goswami 2012; Chen 2016; Daithota Bhat 2017.

¹⁶⁰ Bradford 2001; MacCann 2001; Bernstein 2011; Nel 2017.

¹⁶¹ Esim. Kuivasmäki 1990 ja Kovala 1992 tarkastelevat lasten- ja nuortenkirjallisuuden käännöksiä, Kovala osana yleisempää angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden käännöstyötä.

¹⁶² Lappalainen 1979; Kuivasmäki 1990; Kovala 1992; Riukulehto, Halmesvirta & Pöntinen 2001; Ihonen 2003; Huhtala & Juntunen 2004; Heikkilä-Halttunen 2007; Kuivasmäki 2007; Heikkilä-Halttunen 2013.

¹⁶³ Sagulin 2010.

¹⁶⁴ Ks. esim. Pieterse 1992, 108.

pelkästään tällä yksittäisellä teoksella ollut suuri vaikutus myös suomalaiseen seikkailukirjallisuuteen. Edgar Rice Burroughsin Tarzan-kirjoista ja niiden vaikutuksesta Suomessa ovat kirjoittaneet Paula Havaste ja Sanna Lehtonen.¹⁶⁵

Suomalaisen vanhan lasten- ja nuortenkirjallisuuden kolonialismia ja rasismia on toistaiseksi tutkittu varsin vähän.¹⁶⁶ Oman, tähän väitöskirjaan kootun tutkimukseni lisäksi aihepiiristä ovat kirjoittaneet lähinnä Outi Oja (2017), Elina Arminen (2020) sekä luontokuvauksen tutkimuksen ohella Toni Lahtinen kahdessa artikkelissaan (2011 ja 2021). Ojan artikkeli käsittelee Arvid Lydeckenin lastenromaanin *Sininen saari* (1914) robinsonadina ja vertailee sitä Defoen *Robinson Crusoehon*. Artikkelin otsikosta huolimatta kolonialismi ei nouse tekstissä kovin vahvana tutkimusteemana esille, vaikka artikkelissa onkin viittauksia toiseuden kohtaamiseen, ja robinsonadi itsessään kytkeytyy vahvasti kolonialistisiin kertomuksiin. Oja tulkitsee Lydeckenin romaania erityisesti merikirjallisuutena ja lastenkirjallisuutena viitaten romaanin yhtymäkohtiin muihin ajan teoksiin. Lisäksi hän käsittelee teoksen tieteenkirjallisuuden viittaavia piirteitä. Artikkelin on kiinnostava avaus suomalaisen lastenkirjallisuuden kolonialististen piirteiden tutkimuksessa, mutta koska se on julkaistukin osana suomalaisia saarikertomuksia käsittelevää kokoomateosta, on tekstin pääpaino meressä ja saarella. Saarella ei ole, toisin kuin *Robinson Crusoe*ssa, muita ihmisiä, toisia, kohdattavaksi, joten kovin syvälle tämän teeman käsittelyssä ei artikkelissa voida päästä. *Sinisen saaren* henkilöt muistuttavat kolonialisteja Ojan mukaan siinä, että he pyrkivät saamaan matkastaan taloudellista hyötyä löytäessään saaren luolasta aarteita eivätkä ”millään tavalla kyseenalaista rikkauksien viemisen oikeutusta.”¹⁶⁷ Tämä teema, aarteiden löytäminen, kaukomailta tai Saamenmaalta toistuu usein suomalaisessa kolonialistishenkisessä lasten- ja nuorten seikkailukirjallisuudessa, tämän väitöskirjan aineistoissakin teoksissa *Rimpisuon usvapatsas*, *Uutisasukkaana Australiassa* ja *Lapin aarteet*. Ensimmäisessä teoksessa aarteita löytyy niin luonnon puolesta kuin edesmenneen saamelaisen jäljiltä, Australiassa etsitään ja löydetään kultaa, joka viedään kotimaahan, ja *Lapin aarteissa* jalokiviä maaperästä, joskin päähenkilö oivaltaa Lapin todellisen aarteen olevan luonto ja jättää jalokivet paikoilleen. Teema on siis keskeinen lajityypin kertomuksille ja romaaneille ja Ojan artikkeli vahvistaa tätä käsitystä. Tämä väitöskirja jatkaa aiheen työstämistä ja kytkee teeman laajemmin osaksi suomalaisessa lastenkirjallisuudessa esiintyvää kulttuurista kolonialismia.

¹⁶⁵ Havaste 1998; Lehtonen 2014.

¹⁶⁶ Tähän viittaa myös McKeough vuoden 2012 gradussaan (s. 2) keskusteltuaan vanhoja suomalaisia nuortenkirjoja tutkineiden Myry Voipion ja Hellevi Hakalan kanssa, jotka puhuivat täyttämistä kaipaavasta tutkimusaukosta. Uutta tutkimusta on tullut hieman lisää vuoden 2012 jälkeen, mutta tutkimusaukon täyttäminen on vasta aluillaan.

¹⁶⁷ Oja 2017, 207.

Toni Lahtinen on keskittynyt kahdessa artikkelissaan¹⁶⁸ Topeliuksen tarinaan ”Sampo Lappelill: En saga från Lapland” ja siinä esitettyihin erämaan kuvauksiin. Hän käsittelee kuitenkin myös saamelaisten koloniaalista kuvausta sekä arktiseen alueeseen kohdistunutta kolonialistista intressiä ja lähetystyöintoa 1800-luvun lopulla. Lahtinen tulkitsee ”Sampo Lappelill” -tarinan kansallisena kehityskertomuksena, jossa lapsen matka arktisessa erämaassa johtaa pakanuuden hiipumiseen Lapissa, ja sanallisena yrityksenä liittää alue osaksi suomalaista kotimaata. Tämä pyrkimys sekä kertomuksessa saamelaisiin liitetty pakanuus ja sivistyksen ja edistyksen tarve ovat tulkittavissa kolonialistisina elementteinä.¹⁶⁹ Topeliuksen tarinalla on ollut merkittävä vaikutus myöhempään Lappiin sijoittuvaan lasten- ja nuortenkirjallisuuteen. Käsitteet Lapin eksoottisuudesta, myyttisyydestä ja villiydestä sekä ajatukset alueen saattamisesta osaksi maanviljelystä harjoitettavaa suomalaista kotimaata ja saamelaisten kääntymisestä kristinuskoon ja samalla ”sivistykseen” elävät monissa 1900-luvun nuorille lukijoille suunnatuissa kertomuksissakin, mukaan lukien tässä väitöskirjassa käsitellyissä *Rimpisuon usvapatsaassa* ja *Lapin aarteissa*, kuten analyysini osoittaa. Saamenmaalle sijoittuvassa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa esiintyvän kolonialismin tunnistaminen on ollut selkeästi kasvava trendi tällä vuosisadalla. Elina Armisen artikkeli ”Seikkailu Jäämerellä – Kaarlo Hännisen *Jäämeren sankari* ja suomalainen kolonialismi” (2020) on osa tätä tutkimuslinjaa.

Armisen artikkelissa suomalainen kolonialismi on keskeisesti esillä hänen selvittäessään Kaarlo Hännisen nuorisoromaanin *Jäämeren sankari* (1925) suhdetta Suomen taloudellisiin ja poliittisiin tavoitteisiin Jäämerellä 1900-luvun alussa ja tarkastellessaan näiden pyrkimysten kolonialistisuutta. Armisen mukaan ”*Jäämeren sankari* toimii esimerkkinä niistä asenteista, arvoista ja käsityksistä, joissa kolonialismin eri puolet näkyivät ja joiden avulla luonnonvarojen hyödyntäminen ja alkuperäiskansojen, Hännisen romaanin tapauksessa kolttasaamelaisten, alistaminen oikeutettiin Suomessakin.”¹⁷⁰ Kolttasaamelaisten toiseuttamisessa romaanissa Arminen löytää piirteitä länsimaisesta kolonialistisesta diskurssista, jolla oikeutettiin alkuperäisväestön vaikutusmahdollisuuksien ja oikeuksien rajaamista. Armisen ja oman lähestymistapani välillä on paljon yhtäläisyyksiä ja lähestymme aineistoamme samankaltaisista lähtökohdista. Tämä kertonee tarpeesta tutkia vanhaa suomalaista nuorisokirjallisuutta kolonialismin näkökulmasta, koska se voi paljastaa paljonkin suomalaisesta kulttuurisesta kolonialismista ja koloniaalisesta ajattelusta. *Historiallisessa Aikakauskirjassa* julkaistu kirjallisuudentutkijan kirjoittama artikkeli heijas-

¹⁶⁸ Lahtiselta on ilmestynyt samasta aiheesta kaksi artikkelia: suomenkielinen vuonna 2011 sekä muokattu ja täydennetty englanninkielinen versio vuonna 2021.

¹⁶⁹ Lahtinen 2021, 179, 186.

¹⁷⁰ Arminen 2020, 482.

taa paitsi kiinnostuksen kasvua suomalaisten koloniaaliseen toimintaan, myös vanhan lasten- ja nuortenkirjallisuuden käyttökelpoisuutta ja merkitystä historiantutkimuksen lähdeaineistona. Tämä väitöstutkimus sijoittuu juuri tällaiselle kirjallisuuden- ja historiantutkimuksen rajapinnalle. Tutkimuksena kohteena on historiallinen ilmiö, jonka esiintymistä tutkitaan kirjallisuuden kautta ja kirjallisuudentutkimuksenkin menetelmin.

Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden monikulttuurisuutta ja monikulttuuristumista on tutkittu melko runsaasti tämän vuosituhannen puolella. Nämä tutkimukset keskittyvät ymmärrettävästi 1990-luvulta lähtien monikulttuuristuneeseen Suomeen. Vanhemmat ajanjaksot ovat jääneet paljon vähemmälle. Juli-Anna Aerila ja Lydia Kokkola ovat kuitenkin kuvailleet monikulttuurisen kirjallisuuden käyttöä opetuksessa pohtivassa artikkelissaan myös eri kansallisuuksien, etnisten ryhmien ja kulttuurien, ja erityisesti suomalaisten vähemmistöjen kuvausta suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa 1900-luvulla muutamien esimerkkien kautta.¹⁷¹ Kyseessä on lähinnä lyhyt katsaus aiheeseen, joka toimii pohjana monikulttuurisen kirjallisuuden opetuskäytön teemalle. Katsaus perustuu muun muassa muutamaankin aihepiiristä tehtyyn pro gradu -työhön¹⁷² sekä suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historioihin, joissa aihetta lähinnä sivutaan lyhyesti. Aerilan teksti perustuu osittain hänen väitöskirjaansa, jossa hän tarkasteli fiktiivisen kirjallisuuden eli vuosina 1993–2007 julkaistujen suomalaisten nuortenromaanien monikulttuurisuuden kuvauksia ja näiden käyttöä monikulttuurisuuskasvatuksessa perusopetuksessa.¹⁷³ Aerilan ja Kokkolan katsaus paljastaa vanhemman lasten- ja nuortenkirjallisuuden eri kansallisuuksiin ja etnisiin ryhmiin liittyvien stereotyyppien jatkumoa ja kestävyyttä.

Anna Rastan toimittama kokoomateos *Kaikille lapsille: Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa* (2013) pureutuu siihen, kuinka monikulttuurisuus ja maahanmuuton myötä tapahtunut väestörakenteen muutos näkyvät Suomessa julkaistuissa lastenkirjoissa sekä millaisia haasteita monikulttuurinen ja monietninen yhteiskunta on tuonut lasten- ja nuortenkirjallisuudelle.¹⁷⁴ Päivi Heikkilä-Halttusen teokseen kirjoittamassa artikkelissa tarkastelun kohteena ovat suomalaiset

¹⁷¹ Aerila & Kokkola 2013.

¹⁷² Leppäniemi, A. & Taskinen, A. *Rakkautta ja rautaa aarniometsissä. Suomalaisten nuortenkirjojen kuva ulkomaalaisista 1917–1939*. Pro gradu -työ, Tampereen yliopisto, 1983; Hyvynen, E.-L. *Raja railona aukeaa. Ulkomaiden kuva suomalaisissa nuortenkirjoissa 1940–1944*. Pro gradu -työ, Tampereen yliopisto, 1987.

¹⁷³ Aerila 2010.

¹⁷⁴ Rastas 2013, 7.

1970–2000-lukujen kuvakirjojen muutokset kohti ”tasa-arvoisempia esitystapoja.”¹⁷⁵ Jaana Pesonen puolestaan on tarkastellut väitöskirjassaan *Monikulttuurisuuden haaste[tt]a suomalaisissa nykypäivän kuvakirjoissa*.¹⁷⁶ Käsillä olevassa väitöskirjassa tarkastelu on keskittynyt kolonialismin kulttuurihistoriaan ja kulttuuriin kolonialismiin ennen 1960-lukua, joten tutkimukseni kytkeytyy hieman erilaiseen tutkimuslinjaan kuin viime vuosikymmenten lisääntyneen maahanmuuton ja liikkumisen aikaiseen monikulttuuriseen tai monikulttuurisuutta vailla olevaan lasten- ja nuortenkirjallisuuteen.¹⁷⁷ Lasten- ja nuortenkirjojen kulttuurisen kolonialismin ja monikulttuurisen tutkimuksen välillä on silti löydettävissä monia yhteisiäkin osa-alueita, kuten rodullistaminen, toiseus, eri vähemmistöihin ja kansallisuuksiin liitetyt stereotyyppit.

Lasten- ja nuortenkirjojen lisäksi tutkimukseni keskeistä lähdeaineistoa ovat suomalaiset lastenlehdet, joihin liittyvää tutkimusta on vielä melko vähän. Itse sijoitan esimerkiksi *Sirkassa* esiintyneen kaunokirjallisen materiaalin osaksi suomalaista lasten- ja nuortenkirjallisuutta huomioimatta suuresti sitä, missä tekstit on alkujaan julkaistu. Swanin tekstiä koskevassa artikkelissa tarkastelen kyllä joitain seikkoja, jotka ovat muuttuneet alkuperäiskertomuksen ja myöhemmän romaanin välillä. Lastenlehtien merkityksen ymmärtämisessä ja kontekstualisoinnin kannalta on ollut tärkeää, että lastenlehdistön historiaa on kirjoitettu jonkin verran. Pirkko Leino-Kaukiainen on kirjoittanut aiheesta historiallisen katsauksen teokseen *Suomen lehdistön historia 9: Erikoisaikakauslehdet* (1991). Lasten- ja nuortenlehdistön vuodet 1854–1977 on myös kartoitettu bibliografiaksi 1980-luvun alussa.¹⁷⁸ Kiinnostus lastenlehtien tutkimiseen saattaa olla nousussa Kansalliskirjaston suorittaman varhaisten lehtien digitoinnin myötä. Esimerkiksi Niklas Bengtsson on tutkinut monografiassaan *Järki hyvä herätetty, valistus on viritetty* (2024) suomalaisia 1800-luvun lasten- ja nuortenlehtiä, niiden sisältöä ja kehitystä.¹⁷⁹ 1900-luvun merkittävien lastenlehtien tutkimus on tälle luonteva jatke, suunta, johon minun on tarkoitus jatkaa omassa tutkimustyössäni. *Lasten lähetyslehti* on toisen luonteinen julkaisu, mutta käsittelen myös siinä esiintyviä, nuorille lukijoille suunnattuja kuvauksia kaukaisesta ”toisesta” samalla tavalla kuin fiktion ”toisia”. Väitän näet, että sekä fiktiivisillä että todellista elämää kuvaavilla kertomuksilla ja kuvauksilla ”toisista” on vaikutuksensa

¹⁷⁵ Heikkilä-Halttunen 2013, 27–61.

¹⁷⁶ Esim. Pesonen 2015.

¹⁷⁷ Tutkimukseni ei kuitenkaan kytkeydy osaksi yhden kulttuurin myyttiä rakentavaa historiantutkimusta (ks. Tervonen 2014), vaan pyrkii omalla tavallaan osoittamaan suomalaisen yhden kulttuurin myytin ongelmallisuutta.

¹⁷⁸ Aho (toim.) 1984.

¹⁷⁹ Bengtsson 2024.

nuorten lukijoiden muodostamille käsityksille näistä ”toisista”.¹⁸⁰ Nuori lukija saat-
taa hyvinkin ottaa kuvaukset tosina, oli lähde sitten fiktio- tai todellisuusperäinen.
Joka tapauksessa on oletettavaa, että kuvaukset muokkaavat maailmankuvaa, myös
varttuneemmilla lukijoilla.

Ruotsissa historiantutkija Gunlög Fur on kirjoittanut Pohjois-Amerikan alkuperäiskansojen kolonialistisista kuvauksista ruotsalaisessa populaarisessa perhelehdessä 1860- ja 1870-luvulla. Fur on esittänyt, että näillä ”intiaanitarinoilla” samoin kuin saamelaisia koskevilla kertomuksilla, jotka antoivat ymmärtää alkuperäiskansojen olevan katoamassa, oli vaikutus ruotsalaiseen kansalliseen identiteettiin. Ne pönkittivät käsitystä ruotsalaisista ja amerikanruotsalaisista kolonialismin sivustakatsojina, viattomina ja syyttöminä alkuperäiskansojen ahdinkoon. Ruotsalaiset rakensivat tarinoiden ja niissä esiintyneen viattomuuden diskurssin kautta kuvaa itsestään ei-kolonialistisena kansakuntana.¹⁸¹ Tässä tarinamaailmassa ja ajattelussa on paljon yhtymäkohtia suomalaiseen kolonialistisen viattomuuden diskurssiin ja Furin tutkimustapa onkin antanut vaikutteita myös tähän tutkimukseen, koska hänen tutkimusotteensa sopii myös suomalaiseen materiaaliin.

Lasten lähetyslehden Owamboja ja aawamboja koskevien kuvauksien osatutkimuksessani on yhtymäkohtia Olli Löytyn väitöskirjaan *Ambomaamme: Suomalaisen lähetyskirjallisuuden me ja muut* (2006), jossa hän tarkasteli suomalaisen, aikuisille suunnatun lähetyskirjallisuuden kuvaa Owambosta (ja suomalaisista) ja pohti jälkikoloniaalisen tutkimusotteen soveltumista suomalaiseen aineistoon.¹⁸² Lähes kaksikymmentä vuotta sitten valmistuneen väitöskirjan jälkeisenä aikana jälkikoloniaalinen tutkimusote on vakiintunut osaksi suomalaisiakin aineistoja koskevaa tutkimusta, vaikka siihen liittyviä konteksteja ja erityisyyksiä pitää yleensä pohtia ja perustella erikseen.¹⁸³ Esimerkiksi historiantutkija Janne Lahti on tutkinut suomalaisten Petsamon matkakirjallisuutta 1900-luvun alkupuolella jälkikoloniaalisesta näkökulmasta.¹⁸⁴ Maantieteilijä Juhani Ridanpää taas oli tutkinut Lapin kaunokirjallisuutta jälkikoloniaalisella otteella jo vuotta ennen Löytyn väitöskirjaa valmistuneessa tutkimuksessaan.¹⁸⁵ Aikuisille suunnattua Lapin kirjallisuutta käsittelevää tutkimuskirjallisuutta on muutenkin selvästi enemmän kuin hieman katveeseen jäänyttä lapsille ja nuorille suunnattua käsittelevää tutkimusta. Muutamia yllä mainittuja poikkeuksia lukuun ottamatta suomalaisia Saamenmaalle sijoittuvia lasten- ja

¹⁸⁰ Vertaa Castle 1996.

¹⁸¹ Fur 2016.

¹⁸² Löytty 2006, 21, 283 ja *ibid.*

¹⁸³ 2010-luvulla tapahtuneen käänteen jälkeen myös historian tutkimuksessa. Käänteestä ks. Koivunen & Rastas 2020.

¹⁸⁴ Lahti 2021.

¹⁸⁵ Ridanpää 2005.

nuortenkirjoja ei ole tutkittu juurikaan kolonialismin näkökulmasta eikä kovin laajasti muutenkaan.

Ruotsissa Gerda Helena Lindskog on tutkinut saamelaiskuvauksia ruotsalaisissa lasten- ja nuortenkirjoissa teoksessaan *Vid svenskhetens nordliga utposter: Om bilden av samerna i svensk barn- och ungdomslitteratur under 1900-talet*.¹⁸⁶ Lindskog piirtää teoksessaan kokonaiskuvaa aiheestaan eikä siten mitenkään erityisesti painota kolonialismin teemoja. Myös JoAnn Conrad on kirjoittanut saamelaiskuvauksista ruotsalaisissa ja norjankielisissä lastenkirjoissa artikkelissa, joka keskittyy varsinaisesti saamenkielisen lastenkirjallisuuden nousuun. Conrad nostaa esiin myös kuvaustoon liittyviä stereotyyppioita ja rodullistamista.¹⁸⁷ Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden saamelaiskuvausten tutkimus on ollut toistaiseksi aika niukkaa, vaikka onkin viime vuosina kiinnostanut tutkijoita, kuten Armisen, Kokkolan ja Merivirran artikkelit osoittavat.

Suomessakin on kuitenkin tehty runsaasti saamelaisiin ja saamelaisten historiaan keskittyvää tutkimusta, jossa myös kolonialismi on noussut usein esille. Aktivistit ja eräät tutkijat alkoivat puhua kolonialismista Saamenmaan kohdalla jo 1960-luvun lopulla. Viimeisen 20 vuoden aikana tämä keskustelu Saamenmaan ja saamelaisten kolonialistisesta kohtelusta on noussut yhä enemmän valtavirtaan.¹⁸⁸ Esimerkiksi arktisen alkuperäiskansatutkimuksen tutkimusprofessori Rauna Kuokkanen on kutsunut Suomen toimintaa Saamenmaalla asutuskolonialismiksi.¹⁸⁹ Asiaa ovat käsitelleet myös saamentutkijat, historioitsijat Veli-Pekka Lehtola ja Jukka Nyyssönen, jotka kuitenkin varoittavat näkemästä valtaväestön suomalaisten ja saamelaisten suomalaisten suhdetta yksinomaan kolonialistisena, vaikka kolonialismin käsitettä voikin käyttää tutkimuksen lähtökohtana tai apuvälineenä. Molemmat tutkijat ovat huomauttaneet valtaväestön suomalaisten ja saamelaisten kohtaamisten monimuotoisuudesta, joka vaatii monisyistä tutkimusta ja tulkintaa mustavalkoisen ajattelun sijaan. Kohtaamiset ja yhteydet ovat usein olleet myös yhteistyöhön perustuvia, läheisiä ja hyväntahtoisia.¹⁹⁰ Koloniaalisia kohtaamisia, menettelytapoja ja säädöksiä on silti mahtunut tähän jaettuun historiaan. Saamelaisiin kohdistunutta kolonialismia on pohdittu viimeisen reilun vuosikymmenen aikana lukuisissa teoksissa ja artikkeleissa.¹⁹¹ Lisäksi Petsamoa on tutkittu erityisesti viime vuosina Suomen siirtomaana.¹⁹²

¹⁸⁶ Lindskog 2005.

¹⁸⁷ Conrad 2020. Ks. myös Kokkola 2016.

¹⁸⁸ Esim. Kuokkanen 2007; Nyyssönen 2013; Lehtola 2015; Ranta & Kanninen 2019.

¹⁸⁹ Kuokkanen 2018; Kuokkanen 2022.

¹⁹⁰ Lehtola 2012, 15–17, 20; Nyyssönen 2013, 104.

¹⁹¹ Esim. Nyyssönen 2013; Lehtola 2015a; Lehtola 2015b; Nyyssönen 2018; Ranta & Kanninen 2019; Palo, Kokkola & Manderstedt 2020; Merivirta, Koivunen & Särkkä 2021; Kuokkanen 2022; Junka-Aikio 2022; Doran 2024.

¹⁹² Esim. Lahti 2021; Stadius 2022; Lahti 2022b.

Tämä väitöstutkimus kiinnittyy jälkikoloniaalisen kirjallisuudentutkimuksen ohella keskeisesti osaksi suomalaisen kolonialismin historian tutkimuksen suhteellisen tuoretta tutkimuslinjaa. Suomalaisten kolonialistista historiaa Saamenmaan ulkopuolella tarkastelevaa kirjallisuutta on ilmestynyt erityisesti viimeisen viiden vuoden aikana. *Historiallisen Aikakauskirjan* erikoisnumero *Kolonialismi ja Suomi* ilmestyi loppuvuonna 2020.¹⁹³ Tätä monipuolista artikkelikattausta täydensi englanninkielinen kokoomateos *Finnish Colonial Encounters*¹⁹⁴ vuonna 2021. Teoksessa liikutaan niin Saamenmaalla, eteläisessä Afrikassa kuin Australiassakin. Seuraavana vuonna ilmestynyt kokoomateos *Finnish Settler Colonialism in North America*¹⁹⁵ keskittyi nimensä mukaisesti Pohjois-Amerikkaan, kun taas *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*¹⁹⁶ kolusi niin Saamenmaata, Petsamoja kuin Ruotsin ja Venäjän vastaisia rajaseutuja. Kirjoitushetkellä viimeisin aihetta tarkasteleva kokoomateos on juuri julkaistu *Colonial Aspects of Finnish-Namibian Relations, 1870–1990*¹⁹⁷. Tämän väitöstutkimuksen artikkeleista kolme on julkaistu näissä kokoomateoksissa.

Suomalaisen kolonialismin ja siten myös tässä väitöskirjassa tehty tutkimus nivoutuvat osaksi yhtäältä Pohjoismaisen ja toisaalta siirtomaattoman kolonialismin tutkimuskenttää. Pohjoismaista Tanskalla ja Ruotsilla oli omia siirtomaahankkeita ja siirtomaita, Islannin ja Norjan kolonialismi on ollut enemmän samankaltaista kuin Suomen. Toisaalta Ruotsin, Norjan ja Suomen toimissa Saamenmaalla on ollut yhtäläisyyksiä, vaikka aste-eroja onkin löytynyt. Pohjoismaista kolonialismia on tutkittu viimeisen kahden vuosikymmenen aikana melko runsaastikin¹⁹⁸ – Suomi ja suomalaisen kolonialismin tutkimus on noussut mukaan hieman muiden jäljessä. Mannereurooppalaista pienten siirtomaattomien maiden suhteesta kolonialismiin on kirjoitettu etenkin Sveitsissä,¹⁹⁹ jonka tutkimuksen piiristä siirtomaattoman kolonialismin käsite on lähtöisin, sekä esimerkiksi Puolassa.²⁰⁰ Pohjoismaisen ja siirtomaattoman kolonialismin tutkimusalat vaikuttavatkin olevan yhä kasvava suuntaus.²⁰¹

¹⁹³ Kullaa & Lahti 2020.

¹⁹⁴ Merivirta, Koivunen & Särkkä 2021.

¹⁹⁵ Andersson & Lahti 2022.

¹⁹⁶ Kullaa, Lakomäki & Lahti (toim.) 2022.

¹⁹⁷ Koivunen & Merivirta (toim.) 2024.

¹⁹⁸ Esim. Fur 2006; Keskinen, Tuori, Irni & Mulinari (toim.) 2009; Naum & Nordin (toim.) 2013; Kjerland & Bertelsen (toim.) 2015; Körber 2019; Fur & Hennessey (toim.) 2020; Hennessey & Lahti (toim.) 2023.

¹⁹⁹ Esim. Purtschert, Falk & Lüthi 2015; Purtschert & Fischer-Tiné (toim.) 2015.

²⁰⁰ Esim. Balogun 2018.

²⁰¹ Bernhard C. Schärin ja Mikko Toivasen toimittama *Integration and Collaborative Imperialism in Modern Europe: At the Margins of Empire, 1800–1950* (Bloomsbury) ilmestyy vuonna 2025. Teoksen artikkeleissa tarkastellaan pienten Euroopan maiden imperialismia ja ylirajaista imperialistista yhteistyötä.

3.3 Menetelmät

Kaunokirjallisuuden ja historian tutkimuksen suhdetta pohtinut Kai Häggman on tuonut esiin, kuinka ainakin vanhemmasta suomalaisesta realistisesta kaunokirjallisuudesta voi historian tutkija hyvin perata esiin ”pinnan alta erottuvaa henkistä maisemaa”.²⁰² Erityisen hyödyllisenä Häggman näkee kaunokirjallisuuden käytön lähdeaineistona silloin, kun tutkimuksen aiheena ovat murrokset ”keskeisissä mutta vaikeasti hahmotettavissa” identiteettiin ja maailmankuvaan liittyvissä kysymyksissä, joista esimerkkeinä hän käyttää uskontoa, seksuaalisuutta ja sotaa.²⁰³ Tässä tutkimuksessa pyrin perkaamaan esiin imperialistis-kolonialistista maailmankuvaa, jota esiintyi lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Olen taustaltani sekä kirjallisuuden- että historian tutkija ja pyrin lähestymään aihettani molempia tutkimusaloja hyödyntäen, koska lähdeaineistoni koostuu kirjallisuudesta. En kuitenkaan tarkastele valittuja teoksia niinkään taiteellisinä tai esteettisinä tuotoksina, siis niiden rakennetta, muotoa tai narratiivisia ominaisuuksia. Lähestyn teoksia enemmän sisällön puolesta ja historiallisina dokumentteina, jotka kertovat omasta ajastaan, ajatusmaailmasta ja nuorille lukijoille suunnatuista sisällöistä.

Menetelmälliset lähtökohtani ovat jälkikoloniaaliset, sillä jälkikoloniaalisia tutkimusmenetelmiä ja teoriaa voidaan käyttää purkamaan kolonialistisen maailmanjärjestyksen perintöä ja seurauksia.²⁰⁴ Kuten historian tutkija Janne Lahti toteaa, ”jälkikoloniaalinen tutkimus on luonteeltaan kyseenalaistavaa ja pyrkii kritisoimaan ja purkamaan [kolonialistisia] arvottavia diskursseja.”²⁰⁵ Keskeistä tälle tutkimusotteelle on ”poliittinen tai eettinen sitoutuminen erilaisten sortavien rakenteiden ja niiden seurausten esille tuomiseen.”²⁰⁶ Diskurssintutkimus on ollut tärkeä osa jälkikolonialistista tutkimusotetta alan uranuurtajan Edward Saidin *Orientalismi*-teoksesta saakka. Said hyödynsi Michel Foucault’n käsityksiä diskursseista ja vaikka heidän diskursseihin liittyvässä ajattelussaan on eroja, kytkevät he molemmat diskurssit ajatusrakenteisiin ja vallankäyttöön.²⁰⁷ Said käytti diskurssin käsitettä tekstuaalisen kolonialismin ja siitä seuraavan vallankäytön sekä koloniaalisen tiedon analysoimiseen. Kirjallisuudentutkijana Said myös käytti kaunokirjallisuutta historiallisten prosessien tutkimuksessa.²⁰⁸ Kuljen tässä väitöstutkimuksessa jossain määrin Saidin jalanjäljillä tutkiessani kulttuurisen kolonialismin, rodullistamisen ja näiden kautta ra-

²⁰² Häggman 2001, 19.

²⁰³ Häggman 2001, 20–21.

²⁰⁴ Vuorela 2009, 31.

²⁰⁵ Lahti 2022, 184.

²⁰⁶ Lahti 2022, 194.

²⁰⁷ Loomba 2015, 61, 63.

²⁰⁸ Loomba 2015, 63.

kentuvien hierarkioiden ja valta-asemien esiintymistä suomalaisessa lapsille ja nuorille suunnatussa kaunokirjallisuudessa ja lähetykslehdissä. Tulkitsen väitöskirjassani tutkimani lapsille ja nuorille suunnatut romaanit, kertomukset ja kuvaukset nuoria lukijoita opettavina ja tietoa sekä tuottavina että siirtävinä teksteinä, vaikka niillä on monesti ollut keskeisesti myös viihdyttävä tarkoitus. Foucaultlaista metodia artikkelissaan esitellyt Sari Husa toteaa, että diskurssin voi yleisesti määrittellä ”tunnistettavaksi ja organisoiduksi tavaksi siirtää tietoa”,²⁰⁹ ja väitän, että lapsille ja nuorille suunnatuilla teksteillä on ollut tämä tarkoitus ja/tai vaikutus.

Esitän väitöskirjassani, että nämä tekstit ovat osa yleistä eurooppalaista kolonialistista diskurssia. Tarkoitukseni ei tietenkään ole väittää, että olisi olemassa jokin yhtenäinen ja ristiriidaton sekä ajassa ja paikassa muuttumaton kokonaisuus, jota voisi kutsua nimellä kolonialistinen diskurssi. Eurooppalainen kolonialismi ja siihen liittyvä diskurssi on luonnollisesti ollut aikaan ja paikkaan sidottua ja siten muuttuvaa, moniäänistä ja ristiriitaista, moniaalle ulottuvaa ja kiisteltyä. Tästä huolimatta sillä on yleisiksi tunnistettavia piirteitä ja toistuvasti esiintyneitä käsityksiä ja lausumia. Näihin kuuluvat esimerkiksi ajatukset Euroopan sivistyneisyydestä ja edistyneisyydestä suhteessa muihin maailman kolkkiin tai rodullisten hierarkioiden rakentaminen.²¹⁰ Jälkikolonialismin teoreetikko Homi Bhabha on esittänyt kolonialistisessa diskurssissa esiintyvän tiettyä pysyvyyttä, joka näkyy esimerkiksi stereotyyppoina, jotka ovat yhä pysyviä ja tunnettuja, toisaalta kuitenkin toistoa ja siten uusintamista kaipaavia.²¹¹

Tässä viitataan erityisesti Kamissekin ja Kreienbaumin käsitteeseen imperiaalisesta pilvestä, monipaikkaisesta ja avoimesta koloniaalisen tiedon kertymästä, jonka tuottamiseen moninaiset tahot marginaaleista keskuksiin Euroopassa ja toisaalta myös vaikkapa Yhdysvalloissa ovat osallistuneet ja johon tuotettua tietoa moninaiset tahot ovat levittäneet ja hyödyntäneet omiin tarkoituksiinsa.²¹² Tätä kolonialistisen tiedon kertymää voi pitää eräänä aikansa eli 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun ”hallitsevana tietomuodostelmana”. Jälkimmäinen käsite on yksi keskeinen tapa määrittellä ”diskurssi”.²¹³ Kulttuurintutkija Stuart Hall määritteli diskurssin olevan kielellistä tiedon tuottamista, jota ohjaavat merkityksiä luovat sosiaaliset käytänteet. Diskurssi puolestaan vaikuttaa näihin sosiaalisiin käytänteisiin, esimerkiksi juuri niin, että ”lännen” (”the West”) muita alueita (”the Rest”) koskevan kolonialistisen diskurssin voi katsoa vaikuttaneen suuresti siihen, miten ”länsi” suhtautui muuhun

²⁰⁹ Husa 1995, 43.

²¹⁰ Näistä piirteistä ks. esim. Bradford 2007, 7; Bradford 2011, 165.

²¹¹ Bhabha 2004, 94–95.

²¹² Kamissek & Kreienbaum 2016.

²¹³ Pyykkönen & Valtonen 2022, 41.

maailmaan.²¹⁴ Diskurssin luomiseen liittyy keskeisesti puhetapa eli se, miten tietoa tuotetaan kielellisesti, mitkä konventiot, säännöt ja tottumukset siihen vaikuttavat, millaisia ilmaisuja käytetään. Diskurssianalyysillä voidaan selvittää merkitysten muodostumista teksteissä, tarkastella käytettyjä puhetapoja ja näiden vaikutuksia, tiedon rakentumista ja syntyviä kuvauksia.²¹⁵

Käytin diskurssianalyysiä tässä väitöskirjassa kolonialistisen ja rodullistavan sekä toisaalta viattomuuden ja valkoisuuden diskurssien tunnistamiseen ja erittelyyn. Käytän nimenomaan ilmauksia tunnistamiseen ja erittelyyn, sillä jos ajatellaan, että ”[t]ekstit eivät diskurssianalyysissä ole väylä tekstintakaisiin ilmiöihin ja tavanomaisiin tekstintulkinnallisiin (hermeneuttisiin) merkityksiin, vaan mielenkiinto kohdistuukin itse diskurssiin ja siihen, mitä sillä tehdään ja mitkä ovat sen tehtävät”,²¹⁶ oli oma lähestymistapana hieman toisenlainen. Diskurssianalyysi toimi tässä tutkimuksessa myös väylänä tekstintakaisiin ilmiöihin eli tuottamaan tietoa siitä, millaista oli suomalainen kulttuurinen tai siirtomaaton kolonialismi, millaista kolonialistista ajattelua, tekstejä ja kuvauksia Suomessa luotiin nuorille lukijoille 1900-luvun ensimmäisellä puoliskolla.

Historiallisella kontekstilla ja kontekstualisoinnilla on myös keskeinen osa tutkimuksessani. Saamenmaalle sijoittuvia ja saamelaisia kuvaavia teoksia tarkastelevissa artikkeleissa käyn vuoropuhelua Saamenmaan kolonisointia ja saamelaisten kohtaamaa kolonialismia käsittelevän tutkimuskirjallisuuden kanssa. Teen myös vertailuja muihin saamelaisia ulkopuolisesta näkökulmasta kuvaaviin kulttuurintuotteisiin ja saamelaisten esittämisen historiaan. Australiaan sijoittuvan kertomuksen tutkimuksessa otan huomioon suomalaisten siirtolaisuuden maahan 1920-luvulla ja analysoin myös siirtolaisten kirjoituksia suomalaisissa sanomalehdissä tarinan syntyajankohtana. Toinen keskeinen konteksti on käännetyn (angloamerikkalaisen) lasten- ja nuortenkirjallisuuden vaikutus suomalaisen tarinan syntyyn. Lähetyslehtien Owambon kuvauksessa tarkastelussa nostan esille paitsi suomalaisten alueella tekemän lähetystyön historiallisen kontekstin, myös tekstien liittymiseen yleisempään lähetysdiskurssiin.

²¹⁴ Hall 1992, 291.

²¹⁵ Ks. Pyykkönen & Valtonen 2022, 39–40.

²¹⁶ Husa 1995, 43.

4 Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden kulttuurista kolonialismia lähellä ja kaukana: väitöskirjan artikkelien esittely

4.1 Suomalaisen koloniaalisen viattomuuden ja rodullisen eron kuvausta Australian maisemissa

Ensimmäisessä (I) artikkelissani ”Colonialism, Race and White Innocence in Finnish Children’s Literature: Anni Swan’s 1920s’ Serial ’Uutisasukkaana Austraaliassa’” tarkastelen Anni Swanin vuonna 1926 *Sirkka*-lehdessä julkaistua jatkokertomusta esimerkkinä suomalaisesta kulttuurisesta kolonialismista. Kiinnitän artikkelissa huomiota myös Swanin kertomuksen yhtäläisyyksiin angloamerikkalaisten lasten- ja nuortenkirjojen kanssa.

”Uutisasukkaana Austraaliassa” kuvaa Arnellin suomalaisen siirtolaisperheen vaiheita pienellä maatilalla Queenslandissa, jolla perhe viljelee maata ja kasvattaa lampaita. Perheeseen kuuluu vanhempien lisäksi neljä lasta ja yhden lapsen luokkatoveri Suomesta. Perheen tarkoitus on ansaita tarpeeksi rahaa lakimiehen palkkaamiseen ja isän maineen puhdistamiseen, sillä hän on istunut syyttömänä vankilassa kavalluksen vuoksi. Tarinan ytimessä on suomalaisten suhde aboriginaaleihin ja erityisesti se, miten ”viaton” ja työteliäs suomalaisperhe kohtaa vaikeuksia metsässä asuvien aboriginaalijoukkojen taholta ja tulee myös toisen aboriginaalipalvelijansa pettämäksi.

Alkuperäisessä kertomuksessa jätetään kertomatta, keneltä Arnellit ovat maatilansa ostaneet. Tulkintani mukaan tämä valmiin maatilalan ostaminen on keskeistä narratiiville, jonka mukaan suomalaiset eivät ole osallisia kolonialismiin alueella. Kertomuksen pohjalta julkaistussa nuorisoromaanissa *Arnellin perhe* (1949) perheen isä kertoo ostaneensa maatilalla englantilaismieheltä, jonka hän mainitsee kohdelleen aboriginaaleja huonosti. Tämä selittää aboriginaalien hyökkäykset maatilalle ja viertää syyn aboriginaalien maan viemisestä englantilaisille. Totean artikkelissani, että kolonialismia ei alkuperäisessä kertomuksessa käsitellä lainkaan ja aboriginaalien hyökkäykset näyttäytyvät näin vain toimilta, joita kavalilta ”villeiltä” voi odottaa.

Artikkelini mukaan valkoisuus, viattomuus ja pienuus yhdistyvät Swanin kertomuksessa suomalaisuuteen tavalla, joka esittää suomalaiset asutuskolonialistit Australiassa viattomina kolonialismiin. Analyysini tukena käytin Gloria Wekkerin käsitettä ”valkoinen viattomuus”. Wekkerin mukaan viattomuus liitetään usein pienuuteen, kuten pieneen lapseen tai pieneen kansakuntaan.²¹⁷ Pieniä lapsia – ja kuten Robin Bernstein on huomauttanut, erityisesti pieniä valkoisia lapsia²¹⁸ – pidetään usein viattomina ja monet pienet eurooppalaiset kansakunnat, kuten Pohjoismaat ja Sveitsi, käyttävät samaa analogiaa rakentaessaan viattomuudelle perustuvaa kansallista identiteettiä.

Esitän artikkelissani, että ”Uutisasukkaana Austraaliassa” on yhteydessä julkaisujankohdansa 1920-luvun julkiseen keskusteluun suomalaisten valkoisuudesta ja eurooppalaisuudesta, jolla pyrittiin kieltämään aiemmat, suomalaiset mongoleiksi luokittelevat rotuteoriat. Väitänkin, että kertomuksen keskiöön nousee suomalaisten kuvaaminen valkoisina, sivistyneinä ja viattomina. Arnellit näyttäytyvät Swanin tekstissä työteliinä ja hyväntahtoisina ihmisinä, uhreina, joiden kimppuun ”villit” syyttä hyökkäävät. Tämän kuvauksen mahdollistaa paikallisten alkuperäisasukkaiden kuvaaminen heidän vastakohtinaan. Tutkimukseni mukaan aboriginaaleja rodullistetaan toistuvalla n-sanan käytöllä, mustuuden erilaisuutta korostavalla fyysisellä kuvauksella ja viittauksilla villeihin ja alkuasukkaihin. Aboriginaaleja kuvaillaan myös taikauskaisiksi sekä huomattavan laiskoiksi, vaikka on selvää, että suomalaisperhe luottaa heidän työvoimaansa maatilallaan. Näin rakennettu vastakkainasettelu korostaa aboriginaalien alkukantaisuutta ja suomalaisten valkoisuutta ja eurooppalaisuutta kolonialististen seikkailukertomusten jatkumossa.

Keskeisenä aboriginaaleihin liitetynä piirteenä kertomuksessa nousee esiin kannibalismi, jolla on pitkä historia kolonialistisena trooppina ja voimakkaimmin toiseuttavana ”villiyden” piirteenä eurooppalaisessa kirjallisuudessa. Väitettyä kannibalismia on myös käytetty perusteena sille, että eurooppalaisten on pitänyt hallita ja sivistää näitä villeiksi esitettyjä kansoja. Esitän artikkelissani, että aboriginaalien kuvaaminen ihmissyöntiä harjoittaviksi, julmiksi ja tunteettomiksi yhdessä läpi kertomuksen toistuvan mustuuden korostamisen kanssa vaikuttaa vahvasti myös aboriginaalien vastakohtaksi esitetyn suomalaisperheen kuvaukseen. Tutkimukseni mukaan tämä vastakohtaisuus huipentuu aboriginaalien hyökkäyksen aikana, joka keskeytyy, kun hyökkääjät törmäävät kuunvalossa vitivalkoiseen pikku Lauraan, jonka valkoisuus ja viattomuus saavat aboriginaalit lopettamaan hyökkäyksen ja siis pelastavat perheen kuolemalta. Väitän Robin Bernsteiniin viitaten, että pikku Lauran valkoisuus ja viattomuus on verrattavissa *Setä Tuomon tuvan* pikku Evan valkoisuuteen, jonka Bernstein näkee kytkeytyvän viattomuuteen pienen lapsen ruumiin kautta

²¹⁷ Wekker 2016, 16–17.

²¹⁸ Bernstein 2011, 8.

ja tekevän samalla viattomaksi myös lähipiirinsä. Analyysini mukaan pikku Laura esiintyy tarinassa keskeisimmin aboriginaalipalvelija Cobin kanssa samassa yhteydessä. Cobi on taikauskoinen ja vahvasti rodullistettu, Laura puolestaan enkelinomainen ja vahvasti ”valkaistu”. Lauran viattomuus ulottuu myös hänen perheeseensä, jota perheen äiti kuvaa romaanissa, vaikkakaan ei alkuperäistarinassa, kirjaimellisesti viattomiksi valkoisiksi ihmisiksi, joiden kimppuun aboriginaalit syyttä hyökkäävät.

Loppupäätelmänäni esitän, että vaikka suomalaisilla ei olekaan ollut siirtomaita, ei heitä (meitä) voi myöskään pitää syyttöminä kolonialismiin eikä varsinkaan rasismiin. Kolonialistinen diskurssi ja ajatus rotuhierarkioista levisivät myös suomalaiseen kulttuuriin, jossa näistä luotiin omia versioita, joita yhä levitettiin edelleen ja joita opetettiin lapsille niin kaunokirjallisuuden kuin oppikirjojenkin välityksellä. Suomalaiset käyttivät näitä diskursseja myös oman rotuasemansa parantamiseen. Swanin kertomuksessa ”Uutisasukkaana Austraaliassa” aboriginaalihahmot ovat saaneet kantaakseen mustiin liitettyjä stereotyyppioita ja valkoisen ja viattoman suomalaisen vastakohtaisuuden. Kuvitteellisen ”villin” aboriginaalin rinnalla saatiin suomalainenkin näyttämään valkoiselta ja näiden ”villien” mailla asuminen ja sen ahkera viljeleminen näyttäytymään kunniallisena ja viattomana, tekona kolonialismin sijaan.

Toisessa (II) artikkelissa ”Kolonialistinen diskurssi ja rodullistaminen vanhassa suomalaisessa lastenkirjallisuudessa: Metodologisia pohdintoja” pohdin otsikon mukaisesti sitä, miten tätä aihetta voi tutkia. Tarkastelen siis niitä menetelmällisiä ratkaisuja ja valintoja, joita olen tehnyt tutkiessani kolonialistista diskurssia, toiseuden, ”rodun” ja siihen liittyvien rotuhierarkioiden kuvausta vanhassa suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Kyseessä on lapsuuden historian tutkimuksen metodologisen oppaan (*Matkaopas lapsuuden ja nuoruuden historian tutkimukseen – Monitieteisiä näkökulmia ja menetelmiä*, 2022) luku, jossa kuvaan edellisen, Anni Swanin ”Uutisasukkaana Austraaliassa” käsittelevän artikkelini tutkimusprosessia sekä siihen liittyneitä metodologisia ratkaisuja ja valintoja ja metodologiaa.

Aloitan jälkikolonialistisen tutkimusotteen esittelyn käsittelemällä jälkikolonialismin määritelmää ja diskurssintutkimuksen keskeisyyttä tässä tutkimusotteessa. Varsinaisen metodologisen pohdintani aloitan käsitteiden tarkastelulla. Artikkelini painottaa, että käsitteiden ja termien valinnassa täytyy olla tarkkana ja ottaa huomioon muun muassa se seikka, että nimitykset ja käsitteet muuttuvat ajassa ja vaihtelevat kulttuurista ja maantieteellisestä alueesta toiseen. Kaikki vanhassa materiaalissa esiintyvät termit eivät sovellu meidän päivämme tutkimuspuheeseen. Esitän artikkelissani, että esimerkiksi n-sanan kanssa on syytä miettiä, onko tarpeen ja jos on, missä kohtaa ja miksi, toistaa alkuperäisaineistossa esiintyvää, nykyään loukkaavaa

sanaa, että ei tulisi uusintaneeksi toiseuttavan, rasistisen ja eriarvoistavaksi tarkoitetun termin käyttöä nykypäivässä. Toisaalta taas kaikki tämän päivän käsitteet tai teorit eivät istu vanhemman aineiston tutkimukseen, sillä kuten David Rudd on esittänyt, tutkimuksessa piilee presentismin vaara eli nykypäivän käsitteiden, arvojen ja ymmärryksen käyttäminen mittatikkuna sillä ajatuksella, että olemme edeltäjiämme edistyneempiä tai meillä on heitä korkeampi moraalit. Tämän vaaran välttämiseen auttaa Ruddin mukaan vahva kontekstualisoiminen ja tekstien lukeminen asiayhteydessään.²¹⁹ Kuitenkin, kuten Clare Bradford on huomauttanut, ei nykypäivän esimerkiksi rasismia koskevien teorioiden tai tutkimuksen käyttöä vanhempien tekstien analyysissä tarvitse välttää anakronismin pelossa, sillä rodullistamista ja rasismia koskevat teorit voivat tarkasti ja konteksti huomioiden käyttäen auttaa paljastamaan piileviä kulttuurisia ideologioita sekä tekstien epäjohtomukaisuuksia ja jännitteitä.²²⁰ Painotan artikkelissani, että diskurssit eivät yleensä ole mitenkään monoliittisia ja yhdenmukaisia vaan ne, esimerkiksi kolonialistinen diskurssi, sisältävät ristiriitaisuuksia ja vastarintaakin. Huomautan myös, että diskurssit elävät ajassa ja paikassa ja tästä syystä tiettyä tekstiä tutkiessa kontekstualisointi on tärkeää eli sen tarkastelu, millaisiin keskusteluihin kyseinen teksti liittyy, mitä näkemyksiä se puoltaa, mitä vastustaa, keiden kanssa teksti keskustelelee ja miksi. Mitkä ovat tekstin rinnakkaistekstejä, vaikutteen antajia, mitkä taas vastustavat sitä? Miksi teksti on syntynyt, missä se on julkaistu ja millainen asema tekstillä on ollut? Näitä kysymyksiä tarkastelin Swanin kertomuksen kohdalla etenkin suhteessa kolonialismiin ja ”rotuun”.

Seuraavaksi pohdin artikkelissani kaunokirjallisuuden käyttöä historiantutkimuksen lähteenä, missä käytin apuna Julia Reidin neljän kohdan muistilistaa romaanin käytöstä historiantutkimuksessa, sillä pidän Reidin lähestymistapoja käyttökelpoisina myös käytettäessä lasten- ja nuorisokirjallisuutta historiantutkimuksen lähteenä. Reidin esittämät kohdat ovat 1) teoksen kirjoittamisen laaja historiallinen konteksti ja romaanin tapa ilmentää näitä konteksteja, 2) romaanissa esiintyvät ideologiset diskurssit, lajityypit ja tekstuaaliset strategiat merkityksen rakentajina, sekä romaanin oma, aktiivinen rooli historiallisessa kontekstissaan, 3) romaanin analyysiin soveltuvien ja hedelmällisten teoreettisten näkökulmien pohtiminen sekä 4) romaanin lukijakunta, julkaisuhistoria ja vastaanotto sekä näiden vaikutus romaanin merkitysten muodostumiseen.²²¹ Esitän, että näistä selkein minulle oli alusta lähtien ollut analyysiin soveltuvan teorian valitseminen eli käyttämäni jälkikoloniaalinen tutkimusote, sillä se on valikoitunut jo aiheen ja lähdemateriaalin valinnan yhteydessä.

²¹⁹ Rudd 2011.

²²⁰ Bradford 2011, 168.

²²¹ Reid 2020, 193.

Selitän myös, kuinka kohta neljä ei muodostunut tutkimuksessani erityisen keskeiseksi paitsi niiltä osin, että Swanin kertomuksensa pohjalta kirjoittamasta nuorisoromaanista *Arnellin perhe* on otettu uusintapainoksia ja se on julkaistu äänikirjana vuonna 2020. Näin voi sanoa, että teos on edelleen kulttuurisesti relevantti ja ollut varsinkin ensimmäisten julkaisujen ajankohtana todennäköisesti kulttuurisesti vaikuttava Swanin merkittävän position vuoksi. *Arnellin perhe* voitti myös lastenkirjallisuuden palkinnon julkaisuvuonnaan, mikä kertoo teoksen saamasta arvostuksesta.

Kertomuksen historiallisen kontekstin osalta kerron miettinyeni artikkelissani, miksi Swan valitsi Australian tarinansa tapahtumapaikaksi ja esitin ajatuksia suomalaisten Australian-siirtolaisuuden ja tästä kirjoitettujen lehtijuttujen merkityksestä. Pohdin myös rotusuhteiden ja suomalaisten valkoisuuden korostamiseksi tulkitsemieni elementtien keskeisyyttä kertomuksessa ja tästä syystä pidän aikakauden rotuteorioita ja suomalaisten suhtautumista näihin keskeisenä kontekstina. Esitän myös, miten olen pitänyt huomionarvoisena myös Swanin tiedetysti aiemmin lukemaansa ja käännettänsä, etenkin brittiläistä kolonialistishenkistä lasten- ja nuortenkirjallisuutta. Analyysini mukaan Swan ammensi vaikutteita angloamerikkalaisesta nuorisolle suunnatusta ja nuorison lukemasta kirjallisuudesta ja seikkailutarinoista ja hänen tekstinsä sisältääkin seikkailugenrelle tyypillisiä elementtejä sekä intertekstuaalisia viittauksia angloamerikkalaisiin teoksiin.

Pohdin artikkelissani myös Swanin tekstissä esiintyvän kolonialistisen diskurssin ja rodullistamisen yleiseurooppalaisuutta ja tällaisten piirteiden tunnistamista ja jäljittämistä. Esitän, että Swanin tekstissä käytetyn n-sanan ja siihen sisältyvien merkitysten analyysi johdattaa monien yleiseurooppalaisten mustista käytettyjen stereotyypioiden ja kolonialististen trooppien jäljille. N-sanan ja mustuuden kuvauksen kohdalla selitän analyysiäni Stuart Hallin ajattelun avulla. Viitataan Hallin selitykseen eurooppalaisten konstruoimaan mustien ja valkoisten väliseen vastakkaisuuteen, jolla pyritään rakentamaan mahdollisimman suurta eroa ja luomaan valtasuhde näiden kahden vastakkaisiksi esitetyn tahon välille. Esitän, että analyysini mukaan Swan tekstissä näkyy tämä valkoisten eurooppalaisten luoma dikotomia. N-sanan käyttö kertomuksessa aktivoi tämän eurooppalaisen vastakohtaisuutta ja valkoisten valtaa korostavan diskurssin ja ajatusmaailman ja asettaa artikkelini mukaan lapsilukijat kolonialistin positioon. Viimeisenä analyysini apuna käyttämäni käsitteenä esittelin artikkelissani (valkoisen) viattomuuden sekä kriittisen valkoisuuden tutkimuksen teorian.

Lopuksi esitän artikkelissani, että vanha suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus tarjoaa monipuolisen ja rikkaan aineiston, jonka avulla tutkia minkälaisia asioita lapsille menneisyydessä opetettiin, millaisia arvoja heidän toivottiin omaksuvan ja minkälaisiksi kansalaisiksi heitä pyrittiin kirjallisella kulttuurilla kasvattamaan. Totean, että 1900-luvun ensimmäisten vuosikymmenten lapsille ja nuorille kirjoite-

tut tekstit paljastavat kriittisessä tarkastelussa aikuisten pyrkimyksiä siirtää nuoremmille sukupolville ajatuksia ja arvoja koskien esimerkiksi suomalaisuutta, kansallista identiteettiä, muita maita ja kulttuureja sekä ”rotua” ja toki tietysti paljon muuta, jotka eivät olleet oman tarkasteluni kohteena. Esitän, että käyttämäni teoriat ja metodit paljastavat suomalaisen rotuajattelun juuria ja historiaa lapsille ja nuorille suunnatuissa materiaaleissa. Tuon myös esiin aihepiirin tutkimuksen tärkeyden kulttuurissa, jossa yhä esiintyy runsaasti rasismia, jotta rasismin syntyä voitaisiin paremmin ymmärtää ja sitä kautta purkaa nykypäivänä esiintyvää rasismia.

4.2 Koloniaalisia piirteitä Owamboja ja aawamboja koskevassa nuorille lukijoille suunnatussa lähetyslehdessä

Kolmannessa (III) artikkelissa, ”Colonizing Young Minds? Imagining South West Africa in Finnish Missionary Magazines for Children”, jonka olen kirjoittanut yhdessä Johanna Skurnikin kanssa, tutkimme *Lasten lähetyslehdessä* sekä sen ruotsinkielisessä vastineessa esitettyä kuvaa Owambosta ja sen asukkaista 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Tarkastelemme, miten Suomen Lähetysseuran julkaisemissa lehdissä tehtiin Lounais-Afrikan ja erityisesti Owambon aluetta tunnetuksi lapsille sekä tekstien että karttojen avulla ja miten lapset käsittivät kuvatut alueet. Jälkimmäiseen kysymykseen vastaamme tutkimalla lasten esittämiä kysymyksiä, joita julkaistiin lehdissä, sekä lehden kirjoittajien kuvauksia lasten lähettämistä piirroksista. Analysoimme myös, miten mustuuteen ja ”pakanuuteen” liittyviä ajatuksia liitettiin Afrikkaan, afrikkalaisiin sekä heidän kulttuureihinsa. Käytämme analyysin apuna Anssi Paasin ja Doreen Massey’n käsitteitä ”tilan pedagogia”, ”tilallinen sosialisatio” ja ”maantieteellinen mielikuvitus”, sillä kuvauksen kohteille ja kuvauksia lukijoiden suhdetta määrittä vahvasti suuri etäisyys. *Lasten lähetyslehdessä* julkaistuilla kuvauksilla oli näin suuri vaikutus nuorten suomalaisten lukijoiden maantieteelliseen mielikuvitukseen ja tilalliseen sosialisatioon, erityisesti koska kuvaukset julkaistiin uskonnollisessa eli vahvasti totuudellisen aseman ottavassa lehdessä.

Vuonna 1900 perustettu *Lasten lähetyslehti* oli luonteeltaan opetuksellinen ja kasvatuksellinen ja näin Paasin luoma käsite tilan pedagogiasta sopii nähdäksemme hyvin tämän materiaalin analysointiin. Lapsilukijoita pyrittiin kasvattamaan sekä kristinuskoon että maantieteeseen liittyvissä kysymyksissä ja tätä kautta houkuttelemaan heitä lähetystyön piiriin ja kannattajiksi. Esitämme myös, että Suomen Lähetysseuran lapsille tuottama ja esittämä materiaali muodosti yhdenlaisen tilallisen sosialisation muodon, sillä se muodosti pohjan kaukaisten toisten kuvittelemiseen ja auttoi lapsilukijoita luomaan kuvan alueen maantiedosta. Tämän kuvan rakennusmateriaali perustui eroihin ja vastakohtaisuuksiin valosta ja pimeydestä. Tekstit ja kartat aut-

toivat vastaanottajia aktivoimaan maantieteellisen mielikuvituksensa ja luomaan käsityksiä ja mielikuvia Owambosta ja sen kansasta. Esitämme, että näillä materiaaleilla oli erityisen merkittävä rooli lapsilukijan muodostaessa käsitystään alueesta, sillä lapsilla oli ulottuvillaan vain vähän muita aihetta käsitteleviä materiaaleja.

Väitämme artikkelissamme, että suomalaiset lähetystyöntekijät jakoivat kolonialismin epistemologiaa ja kulttuurisia projekteja ja uusinsivat rodullistavia ajatuksia ihmisten välisistä eroista. Tulkintamme mukaan suomalaiset lapsilukijat asemoi-tiin ja heidät ohjattiin myös itse asemoimaan itsensä Jumalan apureiksi ja valkoisiksi pelastajiksi, kun taas aawambo-lasten osana oli olla avun tarpeessa olevia ”paka-noita” tai vastakääntyneitä kristittyjä, jotka opettelivat kristillistä elämää ja uusia kulttuurisia tapoja suomalaisten johdolla.

Owambon ja myöhemmin laajemminkin nykyisen Namibian alueella on ollut erityinen merkitys suomalaisten Afrikka-kuvan muodostumisessa. Suomen Lähetysseura aloitti lähetystyön alueella vuonna 1870. Ensimmäiset aawambot kastettiin kristinuskoon Ondongassa vuonna 1883, mutta kastettujen lukumäärä pysyi suhteellisen pienenä aina 1920-luvulle asti.²²² Suomalaiset olivat pitkään ainoita alueella asuneita ja työskennelleitä eurooppalaisia. Owambo kuului muodollisesti Saksan hallitsemaan alueeseen, Saksan Lounais-Afrikkaan, vuodesta 1884, mutta käytännössä saksalainen hallinto ei juuri ulottunut alueelle, jossa suomalaiset tekivät lähetystyötä.²²³ Lounais-Afrikan alue siirtyi ensimmäisen maailmansodan jälkeen Etelä-Afrikan hallinnon alle Saksan menetettyä siirtomaansa Versaillesin sopimuksen myötä. Alue säilyi Etelä-Afrikan hallinnon alla vuoden 1990 itsenäistymiseen saakka. Itsenäistymistä oli edeltänyt 1960-luvulta alkaen South West Africa People’s Organisationin, SWAPON, itsenäistymistaistelut sekä YK:n diplomaattiset toimet. Näihin osallistui merkittävässä roolissa myös YK:n erityisedustaja Martti Ahtisaari.²²⁴

Varsinainen *Lasten lähetyslehden* artikkeleita yksityiskohtaisesti käsittelevä analyysimme jakautuu kolmeen eri osioon, joista ensimmäinen koskee Owamboa esittäviä karttoja sekä maantieteellisiä kuvauksia. Tämä osio on Johanna Skurnikin kirjoittama. Skurnik tarkastelee sekä Suomen Lähetysseuran 1800-luvulla julkaisemaa lähetyksen maailmankarttaa että erityisesti *Lasten lähetyslehdessä* julkaistuja tarkempia Owambon alueen karttoja, joissa korostuu eurooppalainen katse alueeseen.

Seuraava artikkelin osio käsittelee aawambojen ja heidän kulttuurinsa ja perinteidensä kuvauksia ja on tämän väitöskirjan kirjoittajan käsialaa. Analyysin lähtökohtana on Paasin ajatus tilan yhteiskunnallisesta ja kulttuurisesta rakentumisesta ja

²²² Miettinen 2005, 89–90; Peltola 1958.

²²³ Peltola 1958, 85–88.

²²⁴ Soiri & Peltola 1999.

näin rakentuneen tilan osallistumisesta yhteiskunnallisen ja kulttuurisen todellisuuden sekä näihin liittyvien luokittelujen muotoutumiseen.²²⁵ Tuon osiossa esiin, kuinka ”pakanalliset” alueet esitettiin myös lapsille suunnatussa lähetysdiskurssissa mustina alueina, joille lähetystyö ja kristinuskko tuovat valon ja valkeuden. Tämä vastakohtaisuuksiin perustuva värisymboliikka ulottui myös ihmisten kuvaukseen niin, että mustuus ei *Lasten lähetyslehden* teksteissä ollut aina vain aawambojen ja muiden Saksan Lounais-Afrikan kansojen ulkoinen piirre, vaan ulottui sydämeen asti ennen henkilön kääntymistä kristinuskoon. Lähetystyön kerrottiin val(k)aisevan myös iholtaan hyvin tummien ihmisten sydämen. Nostan artikkelissa myös esiin, että jotkut lähetystyöntekijät ilmaisivat olevansa tietoisia niistä stereotypioista, joita afrikkalaisiin ja/tai ”pakanoihin” liitettiin ja pyrkivät niitä purkamaan. Toiset suomalaiset lähetit taas pikemminkin vahvistivat ihonväriin liittyviä ennakkoluuloja. Nämä lähetit kuitenkin korostivat, että kristinuskoon kääntyminen pyyhkii pois ihonväriin perustuvat erot ja kuolemanjälkeisessä elämässä myös afrikkalaiset ovat valkeita. Näin lähetit korostivat valkoisuuden hyvyyttä ja tavoiteltavuutta.

Analysin artikkelissa myös sitä, kuinka aawambojen perinteiset pukimet ja kehon koristeet nähtiin pakanallisina ja kuinka niistä luopuminen ja länsimaisiin vaatteisiin pukeutuminen nähtiin ja esitettiin askeleena ei pelkästään ulkoista vaan myös sisäistä kristillisyyttä, hyveellisyyttä ja ahkeruutta kohti. Aawambojen keholliset koristeet ja pukineet liitettiin myös hygieniaan ja puhtauteen, jälkimmäisen kohdalla sekä sisäiseen että ulkoiseen puhtauteen. Tuon artikkelissa esiin lähetystyöntekijöiden varoittavia kertomuksia erityisesti nuorten aawambo-tyttöjen turhamaisuuden vaarallisuudesta ja sen seurauksista. Tällaiset esimerkkikertomukset toimivat sekä varoittavina tarinoina turhamaisuuden vaaroista suomalaisille lapsilukijoille että perusteluna lähetystyön tarpeellisuudesta Owambossa. Samalla ne kuitenkin loivat kuvaa ”primitiivisestä” kulttuurista, jonka suomalaiset lähetystyöntekijät auttavat muuttamaan ”puhtaammaksi” eli eurooppalaisemmaksi. Lähetystyöntekijöiden teksteissä oli kuitenkin paljon vaihtelua kirjoittajasta ja ajankohdastakin riippuen ja osa artikkeleista kuvaili aawambo-lasten esimerkillisyyttä ja hyvyyttä ja kehotti suomalaisia lapsilukijoita ottamaan käytöksessään mallia näistä kaukaisista tovereistaan.

Artikkelin kolmannessa osiossa, jonka kirjoitimme yhdessä, tarkastelemme lasten kysymyspalstan satoa ja aikuisten antamia vastauksia. Pyrimme vastaamaan kysymyksiin siitä, mitä lapset halusivat tietää Owambosta ja miten he hahmottivat alueen ja sen asukkaat *Lasten lähetyslehdessä* saamansa tiedon pohjalta. Pääosa lasten kysymyksistä liittyi arkisiin toimiin, kuten kiinnostus siihen, mitä ja miten aawambot söivät. Nuoret lukijat kyselivät myös alueen luonnon ympäristöstä sekä toisinaan

²²⁵ Paasi 1998, 222–223.

hallinnosta ja mahdollisesta siirtomaastatuksesta. Lasten kysymyksiin annetut vastaukset vaihtelivat pituudeltaan suuresti. Vaihtelua esiintyi myös vastauksen kehystämässä osaksi uskonnollista diskurssia. Hygieniä ja puhtaus nousivat esiin myös näissä vastauksissa ja ne kytkeytyivät myös sivistyneisyyteen. Vastaukset ja kuvaukset eivät kuitenkaan suinkaan aina olleet suomalaisten ja aawambojen vastakohtaisuuksia korostavia tai aawamboja alentuvasti kuvailevia. Esimerkiksi lapsilukijan kysymykseen siitä, rakastavatko ei-kristityt vanhemmat lapsiaan, lähetystyöntekijä vastasi, että aawamot rakastavat lapsiaan suuresti. Lähetystyöntekijöiden kuvaukset siis ulottuivat usein myös valkeus-mustuus-akselia syvemmälle suomalaisten ja aawambojen yhteiseen ihmisyyteen.

Loppupäätelmänä esitämme, että *Lasten lähetyslehden* Owambon ja aawambojen kuvauksissa esiintyy paljon vaihtelua ajankohdasta ja kirjoittajasta riippuen, mutta että osa teksteistä on paitsi rodullistavaa myös koloniaalista osoittaessaan eurooppalaisen ”sivistyksen” olevan paikallista kulttuuria arvokkaampaa ja tavoiteltavampaa. Suomalaisten lähetystyöntekijöiden Owamboa koskevat tekstit eivät ole vaipaita eurooppalaisesta kolonialistisesta diskurssista. Lasten kysymyksistä voi kuitenkin lukea ”koloniaalista viattomuutta”, jolla ne usein eroavat annetuista vastauksista. Lasten kysymykset kertovat mutkattomammasta ja vähemmän hierarkkisesta suhtautumisesta kaukaisiin aawambo-lapsiin, joita suomalaiset lapsilukijat eivät koskaan kohdanneet kuin lehden ja muiden tekstien sivuilla. Loppupäätelmänä esitämme myös, että *Lasten lähetyslehteä* ja muita Suomen lähetysseuran lapsille suunnattamia materiaaleja on tärkeää tarkastella lisää voidaksemme paremmin ymmärtää, millaista tilan pedagogiaa, tilallista sosialisatiota ja maantieteellistä mielikuvitusta ne tarjosivat lapsilukijoilleen sekä miten nämä lukijat saamaansa tietoon suhtautuivat – siinä määrin kuin aineisto tämän jälkimmäisen teeman tutkimisen mahdollistaa.

4.3 Suomalaisen poikkeuksellisuuden ja kolonialistisen viattomuuden narratiivi Saamenmaalle sijoittuvissa nuortenromaaneissa

Väitöskirjan neljännessä (IV) artikkelissa, ”Colonialism, Finnish Exceptionalism and the Sámi in Early 1960s’ Youth Novels”, jonka olen kirjoittanut yhdessä Lydia Kokkolan kanssa, tarkastelemme suomalaisen poikkeuksellisuuden ja viattomuuden käsitteitä suhteessa kolonialismiin kahdessa WSOY:n *Toivekirjasto*-sarjassa julkaistussa nuortenkirjassa. Erittäin suosituksi ja jopa klassikoksi nousseessa sarjassa julkaistut teokset ilmestyivät vuonna 1960 ja ne oli siis suunnattu sotien aikana ja niiden jälkeen syntyneille nuorille lukijoille, suurelle ikäluokalle. Toinen kirjoista, Erkki Rekimiehen Lapin sotaa käsittelevä *Turman korpit*, on poikakirja, toinen,

Kirsti Heporaudan syksyiselle, turistien suosimalle Utsjoelle sijoittuva *Lapin aarteet*, tyttökirja. Tulkitsimme nuortenromaaneja valtaväestön suomalaisten saamelaisiin ja Saamenmaahan kohdistuneiden (kolonialististen) asenteiden ja ideologioiden säilytyspaikkoina ja välittäjinä ja kysymme, mitä nämä nuorisoromaanit paljastavat suomalaisesta kolonialismista ja miten ne heijastavat sitä. Romaanien analyysimme on vahvasti historiallisesti kontekstualisoitu ja saamelaisten historian käsittely informoi tulkintaamme keskeisesti, sillä väitämme, että ajatus suomalaisista kolonialismin ja imperialismien uhreina ja itse osattomina ja viattomina kolonialismiin on ollut läsnä itsenäistymisestä asti ja johtanut suomalaisen poikkeuksellisuuden narratiiviin. Esitämme myös, että tätä narratiivia on opetettu yhä uusille sukupolville muun muassa lastenkirjallisuuden kautta, mutta että tämä on vaatinut vaikenemista saamelaisia koskeneista kolonialistisista toimista.

Molemmissa näissä nuortenromaaneissa päähenkilö on valtaväestöön kuuluva suomalainen nuori, joka liikkuu arktisessa erämaassa saamelaisen miespuolisen hahmon opastuksella. *Turman korpeissa* tämä saamelainen hahmo on vanhempi mies, *Lapin aarteissa* päähenkilöä vuotta nuorempi teinipoika. Esitämme, että romaanien nostaessa päähenkilöiksi valtaväestöön kuuluvat suomalaisnuoret tarkastelee lukija saamelaishahmoja ulkopuolelta käsin, erilaisina. Varsinkin romaanien aikuiset, vanhemmat saamelaismiehet näyttäytyvät tutkimuksemme mukaan paitsi perinteisen saamelaisen kulttuurin ja tiedon tuntijoina ja osajina, myös vähemmän luotettavina kuin *Lapin aarteiden* aikuinen, valtaväestöön kuuluva professori. *Turman korppien* iäkäs saamelaismies Samu on ovela trickster-hahmo ja *Lapin aarteiden* saamelainen isoisoisä Jouni on jääräpäinen, vanhassa pitäytyvä ja taikauskoinen erakkohahmo. Esitämme, että vaikka saamelaisten läheistä suhdetta luontoon ja kykyä navigoida paikallisessa maastossa ihailaan, se myös tekee saamelaisista vahvasti toisia.

Totamme artikkelin alussa, että Suomessa ei vallitse yksimielisyyttä siitä, ovatko Suomen valtion toimet Saamenmaalla olleet kolonialismia ja onko saamelaisia ja heidän kulttuuriaan käsitelty kolonialistisesti Suomessa. Meidän näkemyksemme artikkelissa kuitenkin on se, että Suomen valtion toimet Saamenmaalla ovat olleet ainakin osittain kolonialistisia, etenkin kirkon, koululaitoksen ja luonnonvarojen hyödyntämisen osalta, ja että saamelaisia hahmoja ja saamelaista kulttuuria on teoksissa *Turman korpit* ja *Lapin aarteet* tulkintamme mukaan käsitelty kolonialistisesti, vaikka kolonialismi ei olekaan teoksissa räikeää vaan hienovaraisemmin tekstiin uinutta. Arvioisin tekstien kolonialismin olevan pitkälti tiedostamatonta, yleisempää valtaväestön suhtautumista pohjoiseen, mikä ei tietenkään tee siitä sen vähemmän vahingollista.

Käsittelymme jakautuu kolmeen osaan: tarkastelemme ensimmäiseksi nuorisokirjoissa esiintyvää Lapin kuvausta sota-alueena sekä turismin ja kaivostoiminnan kohteena, toiseksi romaaneissa kuvattua kolonisaatiota koulutuksen kautta ja kolmanneksi lasten kautta esitettyä suomalaisen kansakunnan viattomuutta sekä *Lapin aarteissa*

esiintyvää erontekoa saamelaisten ja valtaväestön suomalaisten välillä. *Turman korp-pien* Lappi on sota-alue, jossa vanhempi saamelaismies Samu ja 13-vuotias valtaväestöön kuuluva suomalaispoika Eero pakotetaan pakenevien saksalaissotilaiden oppaiksi halki talvisen Lapin erämaan. Romaani esittää vanhemman miehen ja teinipojan toimivan yhteisenä rintamana päästäkseen eroon saksalaisista. Tässä heitä auttaa syvä paikallisen luonnon tuntemus ja joskus turvautuminen muutamaa saamen kielen sanaan, joita saksalaiset eivät ymmärrä. Suurin osa kommunikaatiosta tapahtuu kuitenkin suomeksi. Lukijaa kannustetaan tutkimuksemme mukaan suhtautumaan pojan ja miehen maaston ja luonnon tuntemukseen yhtäläisesti ja positiivisesti ja Eero nousee saksalaisten puheessa mieheksi Samun rinnalle nuoresta iästään huolimatta. Esitämme artikkelissa, että tämä yhteinen rintama yhteistä vihollista vastaan korostaa Lapin yhteisyyttä, Lapin kuulumista Suomeen eikä tuo mitenkään esiin Saamenmaata alkupe-räiskansan kotialueena tai minkäänlaista vihjettä siitä, että saamelaiset eivät välttä-mättä ehkä haluaisi jakaa maitaan valtaväestön kanssa tai että valtioiden (Ruotsi, Norja, Venäjä/Neuvostoliitto, Suomi) välille muodostetut rajat aiheuttivat muutoksia saamelaisten perinteisille elämäntavoille ja jakoivat yhteisöjä. Romaanissa esiintyvä yhdistävä isänmaallisuus näyttäytyy tulkinnassamme suomalaista kolonialistista poik-keuksellisuutta vahvistavana: Suomen toimia Saamenmaalla ei tarvitse nähdä kolo-nialistisina, kyse on yhteisestä isänmaasta.

Lapin aarteet kuvaa pohjoisen luontoa 16-vuotiaan helsinkiläisen Mirnan silmin. Esitämme, että Mirnan katse on turistin katse ja Lapin luonto hänen silmiensä kautta nähtynä on pitkälti romantisoitu. Tämä asettuu ja asetetaan vastakkain modernisoi-tuvalle Lapille, joka näyttäytyy uusina teinä, suurempina taloina ja maatiloina ja van-han elämäntavan katoamisena. *Lapin aarteiden* lopussa Mirna ja Lapissa tutkimusta tehnyt, valtaväestöön kuuluva professori keskustelevat alueelta löytyneiden jaloki-vien mahdollisesti aiheuttamista seurauksista, kuten kaivostoiminnasta. Professorin kuvaus Lapin ankarista talvista, mukavuuksien ja viihteen puutteista ja pitkistä etäi-syyksistä palauttaa Mirnan romantisoitua kuvitelmaa Lapista maan pinnalle mutta samalla professorin sanat perustelevat ja puolustelevat kaivostoiminnan tuloa alu-eelle. Korostamme sitä, että saamelaishahmot eivät pääse tähän keskusteluun osal-listumaan, vaan Lapin tulevaisuutta pohtivat kaksi etelästä tullutta valtaväestöön kuuluvaa hahmoa, mikä meidän analyysissämme näyttäytyy suomalaisen valtaväes-tön kuviteltuna oikeutena päättää, mikä on saamelaisvähemmistölle ja Saamen-maalle parhaaksi.

Lapin aarteissa keskeinen juonikuvio liittyy asuntolakouluun, mutta vaikka siellä tapahtunut, saamelaispojan heikkoon suomen kielen taitoon liittyvä välikoh-taus käynnistää romaanin tapahtumat, ei asuntolakouluissa esiintyneitä suomalaista-mispyrkimyksiä tai niiden ongelmallisuutta nosteta tekstissä esiin. Päinvastoin, tut-kimuksemme mukaan Heporaudan romaani vähättelee koulujen ongelmallisuutta.

Esitämme myös, että lukijaa kannustetaan jättämään huomiotta vanhemman saamelaismiehen asuntolakoulujen koulutusta vastustava puhe ja saamelaisen kulttuurin riittävyuden puolustus, sillä puhuja esitetään vahvasti menneen ajan edustajana ja taikauskoisena noitana. Tulevaisuuden osoitetaan meidän analyysimme mukaan olevan muualla.

Kolmannessa osiossa tarkastelemme suomalaisten kolonialistista viattomuutta. Esitämme, että sen myöntäminen, että valtion tai valtaväestön toimet Saamenmaalla olisivat olleet kolonialistista, uhkaa suomalaisten itseymmärrystä viattomana kansakuntana. Tulkitsemme romaanien lapsihahmojen esittävän laajempaa yhteisöään, saamelaisia ja suomalaista valtaväestöä. Valtaväestöön kuuluvat nuoret näyttäytyvät sekä luonnostaan että käytökseltään viattomampina kuin paitsi *Turman korppien* ja *Lapin aarteiden* vanhat saamelaismiehet, myös näiden romaanien nuoret saamelaiset ja jopa 1-vuotias saamelaispienokainen. 15-vuotiaat saamelaisnuoret esitetään jo osittain aikuisina, kokeneempina ja seksualisoituina, kun taas 16-vuotias etelän tyttö näyttää viattomana ja desekualisoituna. Tunturierämaassa kuitenkin etelän tytökin menettää viattomuuttaan ja muuttuu kuin ”tunturinoidaksi”, samoin kuin 9-vuotias saamelaispoika muuttuu erämaassa eläimen kaltaiseksi. Paluu ”sivistykseen” eli kylään ja koululle kuitenkin peruuttaa nämä tunturien vaikutukset ja palauttaa viattomuuden ainakin osittain.

Johtopäätöksissä esitämme, että näiden nuorisoromaanien Lappi heijastaa kirjailijoidensa, kustannustoimittajien, kustantajien ja näitä kirjoja ostaneiden aikuisten toiveita ja näkemyksiä. Etenkin *Lapin aarteissa* Lappiin suhtaudutaan villinä ja kesyttömänä erämaana, jonka alkuperäisasukkaat ovat yhtä lailla villejä ja puhtaita. ”Sivistyksen” saapuminen koulutuksen ja teollistumisen muodossa näyttää tervehdetyksi kaikille muille paitsi taikauskaisille vanhoille ihmisille. Lapin kauneus, luonto ja luonnonvarat tulisi jakaa valtaväestön suomalaisten kanssa. Esitämme myös, että jotta suomalaisessa kulttuurissa voitiin ja voitaisiin ylläpitää näkemystä poikkeuksellisuudesta suhteessa kolonialismiin, täytyy saamelaisiin kohdistuneet kolonialistiset toimet unohtaa tai niistä täytyy ainakin vaieta. Yksi tapa tehdä tämä on esittää saamelaiset Suomen valtion alueella tekemien toimien kiitollisina tai tarvitsevinä vastaanottajina. Analyysimme mukaan molemmat tutkimamme nuortenkirjat edistävät tällaista näkemystä.

Jälkikäteen ajattelen myös, että koska lähtökohtana on ollut tarkastella teoksia nimenomaan siltä kannalta, mitä ne paljastavat suomalaisesta kolonialismista ja miten ne heijastavat sitä, jäi *Turman korppien* tarkastelu hieman taka-alalle ja iäkkään saamelaishahmon mahdollisesti ei-kolonialistinen kuvaus käsittelemättä. *Turman korppien* Lenkku-Samu ei siis välttämättä ole niin yksiulotteinen hahmo kuin mitä kolonialistisiin puoliin keskittyvä tulkintamme antaa ymmärtää. Olenkin ajatellut palata romaanin pariin uudelleen ja tarkastella asiaa toisesta kulmasta.

Tämä artikkeli on siis yhteistyön tulos. Kirjoitimme paljon yhdessä ja myös muokkasimme toistemme tekstiä jatkuvasti. Tekstissämme ei ole kovin selkeitä osioita, jotka olisivat toisen kirjoittamia. Kokkola on kuitenkin taustaltaan lastenkirjallisuuden erikoistunut kirjallisuudentutkija, kun taas minä olen historiantutkija ja historiallisiin kysymyksiin erikoistunut kirjallisuudentutkija, joten katsoimme asioita hieman eri näkökulmista ja toimme artikkeliin hieman erityyppistä materiaalia. Kokkola kirjoitti muun muassa kohtia, jotka liittyvät Ruotsin puoleisen Saamenmaan tilanteeseen ja romaanin nuorten de/seksualisointiin, minä puolestani kirjoitin osuuksia, jotka koskivat saamelaiden historian ja heihin kohdistuvan kolonialismin tutkimusta. Kaikkiaan työstimme tekstiä niin vahvasti yhdessä, että työnjaon erittely ei ole kovin helppoa.

Artikkelissa (V) ”Nuortenkirjojen pohjoinen rajaseutu: kansallinen identiteetti, toiseus ja kolonialismi suomalaisissa seikkailuromaaneissa” jatkoin suomalaisissa nuortenkirjoissa näkyväksi tulevan, Saamenmaahan ja saamelaisiin kohdistuneen asutus- ja kulttuurisen kolonialismin tarkastelua. Käsittelemissäni nuorisoromaaneissa kuvataan toimia, joita nykytermein voi kutsua asutuskolonialistisiksi, mutta romaanit sisältävät myös kulttuurista kolonialismia Saamenmaan ja saamelaiden kuvauksissaan. Analysoin artikkelissa kahta teosta, A. E. Ingmanin *Rimpisuon usvapatsasta* (1915), joka nousi aikanaan sekä kriitikoiden että nuorison suosioon, ja Kirsti Heporaudan *Lapin aarteita* (1960). Menestystä saavuttanutta *Rimpisuon usvapatsasta* pidetään uraa uurtaneena teoksena ja se nimetään usein suomalaisen erä- ja poikakirjan aloittajaksi, vaikka – kuten yllä on käynyt ilmi – teos ei ihan ensimmäinen suomalainen poikakirja ollutkaan. *Rimpisuon usvapatsaan* voi katsoa olleen hyvin vaikutusvaltainen nuorisoromaani, sillä siitä on otettu lukuisia uusintapainoksia ja se on nostettu klassikkoasemaan, mistä kertoo teoksen julkaisu vuonna 2007 Suomalaisen kirjallisuuden seuran sarjassa Suomalaisen kirjallisuuden klassikoita. Toisena teoksena tarkastelen jo aiemmassa artikkelissa tutkimaani Heporaudan *Lapin aarteita*, koska koin, että osa romaanin teemoista oli jäänyt vielä analysoimatta edellisessä artikkelissa. Nämä kaksi romaania muodostavat myös hyvän parin eli yhden ensimmäisistä suomalaisista poikien eräkirjoista vuodelta 1915, sekä Afrikan ja Aasian dekolonisaatioaallon keskellä, väitöskirjassa tarkastelemani ajanjakson lopussa, julkaistun tyttökirjan.

Esitän artikkelissa, että kolonialistinen katse ulottui monissa suomalaisissa lasten- ja nuortenkirjoissa kaukaisten kulttuurien ja kansojen lisäksi myös suomalaisten pohjoiselle rajaseudulle Saamenmaalle. *Rimpisuon usvapatsaan* julkaisemisen aikaan Lappi ei ollut eteläisemmän Suomen asukkaille hyvin tunnettu, mikä ehkä mahdollisti fantastillisemmänkin otteen nuortenkirjassa. Toisaalta eksotisoiva, rodullistava ja toiseuttava saamelaiden kuvaus pohjasi jo varhempaan, matkakirjallisu-

desta tuttuun perinteeseen. Mallia varsinkin Ingmanin romaaniin antoivat oletettavasti niin intiaanikertomukset kuin itse romaanissakin mainittu *Robinson Crusoe*. Tulkitseen Ingmanin romaanin kertoja-päähenkilön sekä hänen toverinsa toimia asutuskolonialismina ja varsinaista romaania kulttuurisesti kolonialistisena. Esitän, että nuoret eivät valloita romaanissa pelkästään erämaata vaan myös saamelaiden pyhiä paikkoja muuttaen näitä maanviljelys- ja uudisasutusalueiksi.

Romaanin päähenkilöt, kaksi 16-vuotiasta valtaväestöön kuuluvaa nuorukaista, lähtevät Lappiin selvittämään salaperäinen usvapatsaan arvoitusta. Tutkimukseni mukaan poikien asenne on (asutus)kolonialistinen, sillä vaikka he kokevat, että näkymättömänä pysyvä saamelainen pyrkii ajamaan heidät pois mailtaan kirouksien avulla ja he tietävät, että alue on saamelaisille pyhä, heillä ei käy mielessäkään luovuttaa tai lähteä pois. Saamelaiset esitetään teoksessa taikauksina ja pakanallisina, kun taas suomalaisen valtaväestöön kuuluvat pojat esitetään kristillisinä ja ahkerina uudisraivaajina. Näiden hyveiden nimissä poikien suorittama alueen haltuunotto, aarteiden ja luonnonvarojen hyväksikäyttö ja maanviljelyksen aloittaminen näyttävät kannustettavina toimina. Näin romaani kuvaa suomalaisuuden rakentamisprojektia Lapissa, joka alkoi Veli-Pekka Lehtolan mukaan 1890-luvulla. Saamelaiden aiemmin hallinnoimaa seutua suomalaistetaan teoksessa maanviljelyksen ja kristinuskon voimalla. Romaani heijastelee aikansa arvoja: maataviljelevä ja paikallaan pysyvä asumisen muoto oli suomalaisempi ja arvostetumpi kuin nomadinen saamelaiden elämäntapa. *Rimpisuon usvapatsaan* Lapissa suoritetaan asutuskolonialistinen projekti suomalaisuuteen liitettyjen hyveiden nimissä. Pojat rakentavat alueelle rakennuksia ja raivaavat viljelysmaata ja löytämänsä saamelaisen aarteiden turvin ostavat alueen kyläyhteisöltä itselleen, rekrytoiden samalla muita liittymään mukaan. Analyysini mukaan romaani siis paitsi kuvaa asutuskolonialismia hyväksyvästi, myös sisältää runsaasti saamelaisia alemmaksi arvottavaa ja toiseuttavaa kulttuurista kolonialismia. Romaani myös vahvisti aikansa näkemystä saamelaisista katoavana kansana, onhan teoksen saamelainen kuollut jo aikoja sitten ja jättänyt jälkeensä vain autioituneen linnan. Näin saamelaiden maiden haltuunotto ja maanviljelyn aloittaminen pyhilläkin paikoilla esitetään kirjassa perusteltuna ja jopa poikien velvollisuutena.

Lisäksi esitän artikkelissa, että Ingman yhdistää Lappiin sijoittuvan poikien eräseikkailun ulkomaiseen poikien seikkailukirjallisuuteen viittaamalla saamelaiseen ruumiiseen kuivettuneena kuin ”egyptiläinen mummio”, hänen asumukseensa ”pakanallisena temppeleinä” ja asumuksesta löytyvään 4000 vuotta vanhaan intialaisperäiseen, jalokivisilmäiseen täytettyyn apinaan ”epäjumalana”. Väitän artikkelisani, että kuten tämä varhainen poikaromaani osoittaa, kolonialistishenkisiä seikkailukertomuksia osattiin kotouttaa Suomeen ja suomalaispojat voitiin sijoittaa vastaa-

vaan seikkailuun kuin vaikkapa brittinuorukaiset. Niin Saamenmaa kuin muu maailma oli avattu myös suomalaispoikien mielikuvituksellisille seikkailuille, jotka sisälsivät runsaasti kulttuurista kolonialismia.

Lapin aarteissa, joka ilmestyi 45 vuotta *Rimpisuon usvapatsaan* jälkeen, uudisraivaaja-etos on väistynyt, ja tilalle on tullut modernisoitua Lappi, johon kuuluvat turismi, kaivostoiminta ja maatalouden vahvistuminen. Heporaudan romaani on myös ytimeltään kuvaus suomalaisnuoren matkasta hieman mystiseen Lappiin. Miehuuskokeen ja luonnon valloituksen sijasta *Lapin aarteissa* on kyse lapsenpelastusmatkasta ja Lapin todellisen aarten – ihmeellisen luonnon – arvostamisesta. Tutkimukseni mukaan Heporaudan romaanin suhtautuminen saamelaisiin ja heidän kulttuuriinsa on tietoisella tasolla kunnioittava. Lukijaa pyritään valistamaan joidenkin eteläisten turistien ennakkoluuloisuudesta ja päähenkilö, helsinkiläinen Mirna, myös puolustaa saamelaisia. Teoksessa jopa viitataan lyhyesti saamelaisten kokemaa sortoon. Romaani ei kuitenkaan ole kolonialistisista asenteista vapaa, sillä etelän suomalaisen ja saamelaisnuorten välille rakennetaan selvää eroa kulttuurisesti ja jopa mahdollisesti biologisesti. Lisäksi etelästä tulleille suomalaisille annetaan huomattavasti enemmän auktoriteettia ja sananvaltaa saamelaisia koskevissa asioissa ja saamelaisen kulttuurin muutos modernimmaksi ja enemmän valtaväestön kulttuurin kaltaiseksi esitetään analyysini mukaan suojeasti.

Esitän, että myös *Lapin aarteissa* saamelaiset näyttäytyvät katoavana kansana, tai vähintään valtavirran suomalaisiin pikkuhiljaa sulautuvina. Saamelaislasten koulutusta suomen kielellä ja perinteistä irrottamista ei vastusta kukaan muu kuin vanhan kansan edustaja, erakkona elelevä aito Lapinnoita Jouni. Hänen vastustuksensa ja puheidensa uskottavuutta syövätkä taikauskosilta ja irrationaalisilta vaikuttavat puheet, ja lopulta Jounin noitarumpu hajoaa, hän luovuttaa lapsenlapsenlapsensa perinteisen kasvatuksen suhteen ja poistuu kauas tunturiin. Väitän artikkelissani, että tulevaisuuden esitetään kuuluvan modernisoitumista kannattaville ja suomea koulussa oppiville saamelaisnuorille. Asuntolakoulun ongelmista on mahdollista lukea rivien välistä mutta kieliongelmiä ja saamelaisuudesta kiusaamista vähätellään joko niin, että haukutaanhan pirkkalalaisiakin tai että pojat ovat poikia, heidän keskenhän sattuu kaikkea. Kaikkiaan kristinuskon ja valtaväestön tapojen omaksuminen näyttäytyy positiivisena, tulevaisuuden tienä.

Esitän myös, että *Lapin aarteet* asettaa vastakkain valtaväestöön kuuluvan tietäväksi ja taitavaksi osoittautuvan professorin, joka on alueella perehtymässä saamelaiskulttuuriin ja pääsee lausumaan siitä viisaita ajatuksia, sekä Lapinnoidan Jounin, jonka tiedoille ja taidoille ei tunnu olevan enää sijaa modernisoituvassa Lapissa. Professori jopa suoraan nimittää Jounia ”vanhan, katoavan ajan edustajaksi” ja 15-vuotias saamelaispoika vahvistaa noitarumpujenkin päätyneen jo museoon. Jounin rummun säryttyä ja miehen kadotessa tunturiin muiden päähenkilöiden palatessa asun-

tolakoululle muuttuu arvaamaton sääkin lauhemmaksi, lumi sulaa ja Lappi näyttäytyy jälleen vähemmän uhkaavana. Saamelaiden pakanallisuus yhdistyy romaanissa aiemman perinteen mukaan Lapin villiyyteen, arvaamattomuuteen, pimeyteen ja talveen. Asuntolakoululle ja kylään paluu merkitsee kristinuskon, ”sivistyksen” ja tiedon pariin palaamista romaanissa tulkintani mukaan. Esitän, että romaanissa tulevaisuus on suomalaisen valtaväestön aikuisten suunnitelmien mukainen, sillä aikuiset saamelaiset eivät pääse lausumaan tulevaisuudesta mitään ja nuoret saamelaiset kulkevat etelästä käsin viitoitettua polkua. Karanneen saamelaispojan isä ei romaanissa esiinny suoraan ollenkaan, mutta hänen todetaan kieltäneen lapsiaan joikaamasta, kertomasta tarinoita tai tekemästä taikoja. Saamelaiset tavat ja kulttuuri on unohdettava ja uusi, valtaväestön kulttuuri omaksuttava asuntolakoulussa.

Tutkimukseni perusteella saamelainen elämänmuoto esitetään molemmissa romaaneissa katoamassa olevana. Samalla kuitenkin saamelaista kulttuuria ja erityisesti shamanismia käytetään eksotisoivana ja jännittävänä elementtinä, kuten monissa muissakin lasten- ja nuortenkirjoissa. Saamelaisen kulttuurin haipuminen esitetään molemmissa romaaneissa luonnollisena ja itsestään tapahtuvana, suomalaisen valtaväestön ei katsota olevan siihen osallisia. Päinvastoin, *Rimpisuon usvapatsaan* pojat ovat viattomia ja ahkeria uudisraivaajia, joiden pärjäämistä ja aloitekykyä teoksessa kuvataan ihailen. *Lapin aarteiden* helsinkiläistyttö on myös aikaansaapa ja reipas sekä hyväsydäminen. Hänet kuvataan viattomana, noitarummun ”valkeana vasana” ja Lappia tuntemattomana hyväntahtoisena auttajana. Saamelaiden tai heidän kulttuurinsa katoamiseen näillä valtaväestön nuorilla ei ole osaa. Valtaväestön nuoret on molemmissa romaaneissa kuitenkin nostettu pääosaan niin, että maailmaa – ja saamelaisia – katsotaan heidän silmiensä kautta, toisina. Esitin analyysin pohjalta, että on perusteltua todeta suomalaisessa nuortenkirjallisuudessa levitetyn kulttuurista kolonialismia.

5 Yhteenvetoa, pohdintaa ja päätelmiä

Tämä väitöskirjan otsikossa kysyn, ovatko suomalaiset harjoittaneet kolonialismia, vaikka Suomella ei siirtomaita koskaan ollutkaan. Tutkimani perusteella voi vastata, että suomalaisesta 1900–1960-lukujen nuorille lukijoille suunnatusta kirjallisuudesta ja lehdistä löytyy paljon esimerkkejä kulttuurisesta kolonialismista ja tähän liittyvästä ”rodun” hierarkkisesta esittämisestä. Suomalaiset lasten- ja nuortenkirjailijat ja lapsille ja nuorille kirjoittaneet lähetystyöntekijät eivät ole toimineet mitenkään eristyksissä tai erillään muista eurooppalaisista vastaavista toimijoista. Nämä kirjoittajat ovat itse lukeneet sekä usein kääntäneet ja toimittaneet muiden eurooppalaisten kirjoittamia nuorille lukijoille suunnattuja tekstejä, joissa kuvataan ”kaukaisia toisia”. Kolonialistista diskurssia on omaksuttu lainana esimerkiksi brittiläisistä nuortenkirjoista, muokattu, kierrätetty ja luotu sittemmin myös suomen kielellä. Suomi ja suomalaiset eivät ole siis olleet viattomia, ulkopuolisia tai poikkeuksellisia suhteessa kolonialismiin, vaan he ovat omaksuneet ja tuottaneet kolonialistista tietoa ja puhetapoja sekä levittäneet ja edentäneet siihen liittyvää kolonialistista ja rotuhierarkkista ajattelua muun muassa juuri lasten- ja nuortenkirjallisuudessa. Kolonialistinen diskurssi ja kulttuurinen kolonialismi eivät kuitenkaan aina ole olleet tiedostettua ja tahallista toimintaa, vaan omassa ajassa opittua ja kriittittömästi hyväksyttyä ajattelua. Kuten Ulla Vuorelan omien lapsuuden lukukokemusten reflektoinnista voi huomata, lapsia ei opetettu vielä 1950-luvullakaan suhtautumaan kriittisesti lukemaansa kolonialistiseen tai rotuhierarkioita ylläpitävään materiaaliin, varsinkaan, kun sitä kohdattiin arvostetuissa ja totuudellisina pidetyissä lukemistoissa.

Anni Swan oli merkittävä tekijä suomalaisen lasten- ja nuorisokirjallisuuden kentällä sekä oman kirjoitustyönsä mutta myös käännös- ja toimittamistyönsä takia. Swan toimitti kahta 1900-luvun merkittävintä lastenlehteä – peräkkäin, ei päällekkäin – ja oli näin vaikuttamassa vahvasti näiden lehtien sisältöön. Hän myös valitsi ja käänsi kirjoja yhdessä Helmi Krohnin kanssa *Pääskysen* kirjastoon 1900-luvun alussa. Tätä kirjastoa pidettiin merkittävänä ja siihen hyväksymistä laadun takeena. *Pääskysen* kirjastossa julkaistiin monia imperialistisen ja kolonialistisen nuorisokirjallisuuden merkkiteoksia. Ei liene ihme, että Swan kokeili itsekkin sijoittaa erään tarinansa kaukomaille Suomen sijaan. Kertomuksessa suomalaisperheen elämästä ja

vastoinkäymisistä maatilalla Queenslandissa esiintyy lukuisia kolonialistiselle nuorisokirjallisuudelle tyypillisiä teemoja, juonenkulkuja ja hahmoja lapsenryöstöstä ihmissyönin uhriksi joutumisen pelkoon ja laiskasta mustasta palvelijasta alkuperäisväestön hyökkäykseen suomalaisperheen kimppuun.

Samoin *Lasten lähetyslehteen* kirjoittaneiden lähetystyöntekijöiden tekstit ovat hyvin transnationaaleja esitystavoissaan sikäli, että niissä on vahvasti läsnä valon ja pimeyden, valkoisuuden ja mustuuden yllirajainen kristillinen tematiikka. Tämä oli kytköksissä niin ”pakanuuteen”/kristillisyyteen kuin ”rotuunkin” ulkoisine ja sisäisine ominaisuuksineen. Kansainväliseen kristillisyyteen liittyy myös teksteissä näkyvä ajatus sopivasta pukeutumisesta, koristautumisesta tai koristautumattomuudesta, jotka liittyvät ajatukseen sivistyksen etenemisestä ja taikauksesta luopumisesta, sekä käsitys useista kulttuurisista tavoista, joiden edistäminen Owambossa voidaan lukea kolonialistiseksi toiminnaksi. Tätä edistämistä ja näiden kristillisten ja eurooppalaisten normien universaaliutta ja hyväksyttävyyttä kuvaavat tekstit *Lasten lähetyslehdessä* ovat tulkintani mukaan kulttuurista kolonialismia ja kasvattivat nuoria suomalaisia lukijoita omaksumaan tällaista ajattelua. On kuitenkin huomattava, että vaikka osa teksteistä paljasti voimakastakin rotuhierarkkista ja/tai kulttuurikolonialistista ajattelua, toiset tekstit suhtautuivat ”rotuun” ja vieraaseen kulttuuriin neutraalisti. Variaatiota oli siis paljon.

Saamenmaan ja saamelaisten osalta on nähtävissä, että pohjoista ja saamelaisia ei tunnettu eteläisessä Suomessa 1900-luvun alussa vielä kovin hyvin. Tietoa ja mielikuvia oli saatu matkakertomuksista sekä Topeliuksen *Maamme-kirjasta* ja lastensaduista. Näillä oli ollut vahva vaikutus mielikuviin ja kun 1900-luvun alussa tiedekallonnittauksineen²²⁶ vahvisti käsityksiä saamelaisista suomalaisen valtaväestön ”toisina”, rodullisesti erilaisina ja mahdollisesti mongoleina suomalaisten sijasta, elivät nämä käsitykset myös kirjallisuudessa vielä vuosikausia. Lappi näyttäytyi mystisenä, maagisena, villinä ja välillä jopa vaarallisena, saamelaiset taas mahdollisesti katoavana kansana, jonka piti joko sopeutua suomalaistumiseen ja/tai hyväksyä katoaminen ”primitiivisyytensä” johdosta.

Globaalin etelän kansojen ja saamelaisten rodullistavassa kuvauksessa on havaittavissa eroja. Saamelaiset kuvataan tutkimusaineistossani selvästi enemmän suomalaisten kaltaisina kuin globaalin etelän kansat. Johdannossa esittelemääni, Omin ja Winantin määritelmään pohjautuvaan ”rodun” käsitteeseen kuuluu ajatus erinäisistä sisäisistä ominaisuuksista visuaalisten kehon merkkien lisäksi. Nämä sisäiset ja ulkoiset ominaisuudet vaihtelevat ajassa ja paikassa ideologisten ja poliittisten tarpeiden mukaan.²²⁷ Swanin tarinassa sekä aboriginaalien että suomalaisten ”rodullisuus” näyttäytyy vahvasti sekä ulkoisina ominaisuuksina erityisesti ihonvärin suhteen että

²²⁶ Ks. esim. Isaksson 2001, 145–176.

²²⁷ Omi & Winant 2015, 110–111.

myös aboriginaalien välkehtivien hampaiden, ”rasvaisten” vartaloiden ja hassujen pukeutumistapojen kautta. Myös suomalaisten ja aboriginaalien sisäiset ominaisuudet ovat vahvasti vastakkaiset muun muassa akseleilla työteliäisyys-laiskuus ja luotettavuus/rehellisyys-petollisuus/valehteleminen. Yhdessä nämä muodostavat vielä yhden vastakohtaisuuksien parin: viattomuus-petollisuus/kierous. Suomalaisten eurooppalaisuus ja valkoisuus korostuu siis vastakohtaksi rakennetun aboriginaaliuden kautta. Vaikka eurooppalaisittain pukeutuva ja maatilana töissä auttava aboriginaali voi olla hyväksyttävä ja jopa luotettava, on hän ratkaisevasti ja pysyvästi erilainen sekä ulkoisten että sisäisten rodullisten ominaisuuksiensa vuoksi.

Myös aawamboja koskevista *Lasten lähetyslehden* teksteissä ”rodun” ulkoisilla merkeillä on vahva sija akselilla valkoisuus-mustuus. Tämä yhdistyy hengelliseen väritematikkaan: kristinuskon valkeuteen ja ”pakanuuden” mustuuteen. Kristinuskon ja sen myötä käyttöön otetut länsimaiset pukeutumistavat ja ulkoisista koristeista, kuten hiuslaitteista ja korvakoruista, luopuminen voivat vanhassa lähetysdiskurs-sissa ”valkaista” mustaa ihmistä, mutta rodullistavaa rajaa ei voi täysin ylittää lähetystekstien mukaan, sillä kristinuskoon kääntyneitäkin aawambolapsia ja –nuoria saattaa kiusaaja houkuttaa muokkaamaan ulkoisia ominaisuuksia ”pakanallisiksi”, esimerkiksi katkaisemaan etuhampaat vanhan tavan mukaan. Aawamboihin kuuluvien albiinoiden kohdalla taas korostetuksi tulivat muut ulkoiset ”rodulliset” ominaisuudet, jolloin valkoinen aawambo ei ollut samankaltainen kuin valkoinen suomalainen. Kristinuskon kuitenkin häivytti eroja ja tuotti samankaltaisuutta.

Saamelaisten kohdalla rodullistaminen tutkituissa nuortenkirjoissa oli hienovaraista, luultavasti koska näkyviä ulkoisia eroja on valtaväestön suomalaisten ja saamelaisten välillä vähemmän ja saamelaiset ovat kulttuurisesti lähempänä valtaväestön suomalaisia kuin globaalin etelän kansat. Kuitenkin *Lapin aarteiden* nuori saamelaispoika rinnastuu eläimiin ja eläimellisyyteen käytöksessään heti, kun hän karkaa tunturiin perinteisen elämäntavan pariin ja ”kesyyntyy” vasta valtaväestön ylläpitämällä asuntolakoululla. Lisäksi 16-vuotias eteläisen Suomen tyttö kuvataan seksuaalisesti viattomana, deseksualisoituna, kun taas suurin piirtein saman ikäiset saamelaiset nuoret kuvataan vähemmän viattomina ja selkeämmin seksuaalisina hahmoina. Valtaväestöön kuuluva teinityttö on siis jotenkin sekä seksuaalisesti mutta myös rodullisesti viaton, toisin kuin rodullistetut saamelaisnuoret.²²⁸ Valtaväestöön kuuluvan tytön ja saamelaistyön välille luodaan myös eräänlaista biologista eroa kulttuurisen lisäksi, kun saamelaisnuoret kuvataan jaksavammiksi samoissa tilanteissa kuin valtaväestöön kuuluva. Robert Bernstein on esittänyt, että 1800-luvun Yhdysvalloissa raskaan työn, esimerkiksi puuvillanpoiminnan, nähtiin rasittavan valkoisia lapsia siinä määrin, että olisi ollut epäilemättä teettä heillä sellaista työtä,

²²⁸ Vrt. Bernstein 2011, 41.

kun taas mustien lasten ei katsottu kärsivän kipua ja rasitusta samalla tavalla.²²⁹ *Lapin aarteissa* saamelais- ja valtaväestön suomalaisnuoren välillä esiintyy samankaltaista, joskaan ei niin räikeää erontekoa. Myös *Lasten lähetyslehdessä* tuodaan esiin, kuinka malaria vaivaa paikallisia lapsia koko ajan, mutta kuinka se vaivaa suomalaislapsia vielä kovemmin.²³⁰ Samanlaisia ajatuksia afrikkalaisten erilaisesta hermojärjestelmästä ja vähäisemmästä kyvystä kokea kipua esiteltiin eräässä kansakoulun maantieteen kirjassa.²³¹

Saamelaisten ero valtaväestön suomalaisiin tutkituissa nuortenkirjoissa on kuitenkin ennen kaikkea kulttuurista ja valtaväestön suomalaisen kulttuurin omaksuminen näyttäytyy tienä tulevaisuuteen ja kehitykseen. Vanha traditio näyttää kuolevan siitä kiinni pitävien iäkkäiden henkilöiden mukana, kun nuoriso omaksuu valtaväestön edustaman kouluopetuksen, maanviljelyn ja matkailutoiminnan. ”Pakanallinen”, kirouksia langettava saamelaismies on jo edesmennyt *Rimpisuon usvapatsaassa* ja etelän pojat tuovat mukanaan uudisasutuksen uudet tuulet. *Lapin aarteiden* Jouni häviää yksin tunturiin hänen lapsenlapsenlapsensa palatessa asuntolakouluun ja *Turman korppien* Lenku-Samu näyttää olevan vailla jälkeläisiä. Saamelaiset voivat siis ”suomalaistua” ja muuttua samankaltaisiksi valtaväestön kanssa luopumalla omasta kulttuuristaan, rodullinen ero ei tätä suomalaistumista estä. Valtaväestön valkoisuus rakentuu erityisen vahvasti globaalin etelän konteksteissä, vahvemmin rodullistettujen toisien rinnalla ja ympäristöissä, joissa toimivat myös muut eurooppalaiset – siirtolaiset tai lähetystyöntekijät. Näissä ympäristöissä korostetaan suomalaisten valkoisuutta ja erilaisuutta paikallisiin nähden, mutta myös viattomuutta työteläisyyden ja kristinuskon kautta.

Vanhemman suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden ja -lehdistön koloonialismi ja rodullinen ajattelu, rasismi, eivät kuitenkaan uskoakseni aina olleet tietoisia ratkaisuja kuvata ”toista” negatiivisessa valossa. Australian aboriginaalien kuvaus Swanin teksteissä saattaa omassa aineistossani olla tässä poikkeus, koska aboriginaalien kuvaukset tuntuvat palvelevan suomalaisuuden valkoisena esittämistä ja seuraavan kansainvälisiä malleja. Kuitenkin Swanin kertomuksen aboriginaalit ovat stereotyyppioita, karikatyyreja, eivät niinkään todellisen oloisia henkilöitä. Swan itse ei koskaan käynyt Australiassa ja hänen tietonsa aboriginaaleista ovat saattaneet olla hatarat. Ne ovat saattaneet perustua ajan maantieteen oppikirjojen hyvin rasistisiin ja ongelmallisiin kuvauksiin, joita kirjoitusajankohtana pidettiin totena. Australiaan 1920-luvulla lähteneet ja suomalaisiin sanomalehtiin kirjoittaneet maanmiehet ja -

²²⁹ Bernstein 2011, 30–68.

²³⁰ ”Kotiin Ambomaalta”. *Lasten lähetyslehti* 1.11.1919, 83; Hilja Haahti: ”Lähetyslapsi”. *Lasten lähetyslehti* 1.12.1919, 99–104.

²³¹ Alfred Jotuni. 1919. *Kansakoulun maantiede*. Porvoo: WSOY, 153.

naisetkaan eivät juurikaan kirjoittaneet Australian alkuperäiskansoista. Voikin arvella, että Swanin luoma kuva suomalaisia uhkaavista aboriginaaleista oli sekoitus vaikutteita ulkomaisista nuortenkirjoista, esimerkiksi intiaaniromaaneista ja hänen itsensä kääntämistä kertomuksista, kuten Henry Rider Haggardin *Kuningas Salomonin kaivoksista*, sekä maantieteen kirjojen aboriginaaleja koskevista esityksistä. Swan on siis omaksunut ajatuksia yleiseurooppalaisesta kolonialistisesta diskurssista ja luonut tältä pohjalta oman kontribuutionsa samaiseen diskurssiin. Aboriginaalit eivät sinänsä ole välttämättä olleet kuvauksen varsinainen kohde, vaan heitä on tarvittu korostamaan suomalaisten kokemusta, valkoisuutta ja hyvyyttä. Sivutuotteena on syntynyt ongelmallinen ja rasistinen kuva aboriginaaleista, joiden kokemusta tai asemaa Swan on tuskin juurikaan miettinyt 1920-luvulla. Vuosien varrella hänen ajattelunsa on selvästi muuttunut, koska vuoden 1949 romaaniversioon tarinaan on tullut mukaan viittauksia kolonialismiin ja aboriginaalien huonoon kohteluun. Myös aboriginaalien nimet vastaavat paremmin todellisuutta myöhemmässä versiossa. Tutkitulla ajanjaksolla on siis selvästi tapahtunut kehitystä vieraiden kulttuurien tuntemuksessa, rotujattelussa ja ”toisen” näkemisessä todellisena ihmisenä, ei vain karikatyyrinä.

Aawambojen ja Owambon kohdalla keskeistä on lähetystyön tarpeen perusteleva ja nuorten lukijoiden houkutteleva lähetysaatteen pariin. Tästä syystä lähetystyöntekijät ovat kirjoittaneet tekstejä aawambojen muutoksen tarpeesta ja kristillisyyden aiheuttamista ”parannuksista”. Toki tämän kuvauksen takana on ollut aito usko kristillisyyden parantavaan vaikutukseen. Aawamboista luotu kuva ei kuitenkaan ole mustavalkoinen tai yksioikoinen pimeydestä valoon -kertomus, sillä ”pakanoilla” kerrotaan olevan monia hyviäkin ominaisuuksia ja aawambolapsia nostetaan usein esiin esimerkkeinä suomalaislapsille. Tässäkin tapauksessa jo lyhyemmän aikavälin tarkastelussa tapahtuu muutosta. Aivan 1900-luvun alun kuvaukset aawamboista nojaavat vahvemmin pimeys-valo ja mustuus-valkoisuus –dikotomioihin ja kuvaukset vaikuttavat kaikkiaan mustavalkoisemmilta. 1920-luvulla paikallisen kulttuurin ymmärtäminen on selvemmin esillä, vaikka monia sen piirteitä tuomitaankin turhamaisuutena, syntinä tai sivistymättömyytenä. Tähän toki vaikuttaa lähetystyöntekijöiden ja siis kirjoittajien vaihtuminen ajan myötä, mutta nähtävissä on myös muutos mustavalkoisesta näkemyksestä kohti monimuotoisempaa ja ymmärtävämpää katsantoa.

Saamenmaata ja saamelaisia kuvaavissa nuorisromaaneissa kulttuurinen kolonialismi näyttäytyy ehkä selkeimmin tahattomana. Kirjailijoiden tarkoitus ei liene sinänsä ollut kuvata saamelaisia stereotyyppisesti, rodullistavasti tai kolonialistisesti, ainakaan 1960-luvun romaaneissa. Kolonialistiset ja rodullistavat ajatukset ja kuvaukset näyttävät perustuvan tiedostamattomaan kolonialistissävytteiseen suhtautumiseen Saamenmaahan ja sen alkuperäisasukkaisiin. Tämä ei tietenkään vähennä tekstien kulttuurikolonialistisuutta, mutta asettaa sen toiseen valoon ja kertoo jotain

aikansa ajattelutavasta. Saamelaishahmojenkin kohdalla tiedon lisääntyminen tuottaa monipuolisempaa kuvausta. Kuten Swanin aboriginaalit, Ingmanin kuollut ja kummitteleva saamelaismies on vähemmän todellinen henkilö, kuin uhkaa ja vaaraa henkivä jännityselementti poikien seikkailuromaanissa. Tähänkin hahmoon lienevät vaikuttaneet niin intiaaniromaanit kuin muutkin poikien seikkailuromaanit. Koska eteläisemmässä Suomessa ei tunnettu saamelaisia ja saamelaisuutta kovin hyvin 1910-luvulla, oli tällaisen kolonialistisen konstruktion rakentaminen hyvin mahdollista. 1960-luvun alussa kuvaus oli paljon ymmärtäväisempää ja hienovaraisempaa, vaikkakaan ei täysin ongelmatonta. Vuosikymmenten kuluessa saamelaiskuvaukset muuttuvat todenmukaisemmiksi siinä, että romaanien henkilöt ovat monipuolisempia, todellisia henkilöitä tunteineen ja ajatuksineen, eivätkä vain epämääräinen uhka valtaväestön suomalaisille. 1960 vuoden romaanien saamelaishahmot on varmasti kirjoitettu jo hyvää tarkoittaen, mutta tiedostamaton kolonialistinen diskurssi on muovannut hahmoja ja heidän kulttuurinsa kuvausta.

Toisen maailmansodan jälkeiset dekolonisaation vuosikymmenet Aasiassa ja Afrikassa muuttivat transnationaalia seikkailukirjallisuutta ja vaikuttivat sen hiipumiseen. Britanniassa, Kathryn Castle on esittänyt, lasten- ja nuortenkirjallisuuden kytkökset imperiumin ylläpitämiseen heikkeni jo maailmansotien välisenä aikana, mutta tämän kytköksen perintönä lasten- ja nuortenkirjallisuuteen jäi valkoisten brittien kansallisen ja yksilön identiteetin kietoutuminen rodulliseen ylemmydentuntoon. Sankareita ja konnia eroteltiin ”rodun” perusteella ja monet imperialismien ajan rakenteet jatkoivat elämäänsä vaikka imperiumia ei enää ollutkaan. Tämä kulttuurinen perintö siirtyi nuorille lukijoille vuosikymmenten ajan.²³² Vaikutus oli myös ylijäräinen, kuten vaikkapa Enid Blytonin tuotannon suosio esimerkiksi Suomessa todistaa. Lisäksi oma kirjallisuutemme noudatteli samankaltaisia trendejä.

Tutkimuksen alussa viittasin Philip Nelin huomioon siitä, että rakenteellinen rasismi jää useimmiten huomaamatta niiltä, jotka ovat tottuneet näkemään itsensä kaltaiset hahmot positiivisessa valossa esimerkiksi populaarikulttuurissa. Monet kolonialistista lastenkirjallisuutta lapsuudessaan lukeneet suomalaiseen valtaväestöön kuuluvat henkilöt ovat ottaneet rasistiset stereotyyppit annettuina, kyseenalaistamatta, niihin on niin totuttu. Suomi on aina ollut monikulttuurinen maa ja täällä on aina ollut monia etnisiä ja kulttuurisia vähemmistöjä, mutta 1990-luvulle asti väestön valtaosa identifioitui ”valkoisiksi” valtaväestön suomalaisiksi ja näki lähinnä itsensä kaltaiset ihmiset monipuolisesti representoituina kulttuurin tuotteissa. Tietoisuus ja ymmärrys stereotyyppisten, kolonialististen ja negatiivisten vähemmistökuvausten haitallisuudesta ei yltänyt kovin syvälle vielä viime vuosisadan lopullakaan, kuten esimerkiksi television ”nunnuka”-sketsit saamelaisista osoittavat. Tämän vuosisadan

²³² Castle 1996, 181.

Suomi on yhä monikulttuurisempi ja monietnisempi, mutta yhä monilta valtaväestöön kuuluvilta suomalaisilta puuttuu tietoa ja ymmärrystä rasismista, kulttuurisesta kolonialismista ja stereotyyppisten PoC- ja vähemmistökuvausten haitallisuudesta ja loukkaavuudesta, kuten hämmästelevät keskustelut makeispakkauksien muutoksesta ja Afrikan tähti -pelin kolonialistisuudesta todistavat. Zimbabwesta Suomeen muuttanut kulttuurintutkija Faith Mkwesha pitää outona, ”etteivät ihmiset [2020-luvun] Suomessa ole paremmin selvillä representaatioista ja etenkin mustiin ja ruskeisiin liittyvistä esitystavoista.”²³³ Kyse on syvälle juurtuneesta koloniaalisesta ajattelutavasta, joka tuottaa näkyville kulttuurisen kolonialismin manifestaatioita ja ilmenee arkipäivän rasismina, kuten EU-raportit afrosuomalaisten rasismikokemuksista osoittavat.²³⁴ Mkwesha kertoo itse keskustelleensa lastenkirjojen rasismista ja kolonialistisista representaatioista rodullistettujen lasten vanhempien kanssa ja pohtineensa heidän kanssaan, miten tukea rasismiin kirjassa törmäävään nuoreen lukijaan.²³⁵

Mkwesha kertoo myös huomanneensa, että valtaväestöön kuuluvien suomalaisten keskuudessa rodullinen lukutaidottomuus on yleistä. Hän selittää:

[Rodullisella lukutaidottomuudella] viitataan tilanteeseen, jossa valkoiset ihmiset sosiaalistuvat lukutaidottomiksi rodullisten kysymysten suhteen, eli he eivät osaa havainnoida omaa toimintaansa ja toimia muut ihmiset huomioon ottavalla tavalla tilanteissa, joissa on mukana eri tavoin rodullistettuja ihmisiä. He myös ajattelevat, että he ovat hyviä ihmisiä eivätkä siksi voi olla rasisteja. Rasistejahan ovat vain pahat ihmiset. Tällöin ei ymmärretä yhteiskunnan rakenteisiin sisältyvää rasismia ja sen toimintamuotoja.²³⁶

Kirjallisuudentutkija Philip Nel puolestaan toteaa, että rasismi on kestävä, koska se on rakenteellista: ”se on upotettu kulttuuriin ja instituutioihin. Yksi paikoista, joissa rasismi piileskelee – ja yksi parhaista paikoista vastustaa sitä – on nuorille lukijoille suunnatut kirjat.”²³⁷ Nel myös huomauttaa, että ystävälliset ja hyvää tarkoittavatkin yksilöt, edustavat he mitä ”rotua” tai etnisyyttä tahansa, saattavat toimia tavalla, jotka ylläpitävät rasistisia rakenteita.²³⁸ Siksi kolonialistisen ja rasistisen diskurssin tunnistaminen ja tunnustaminen historiallisissa – ja uudemmissakin –

²³³ Mkwesha & Huber 2021, 233.

²³⁴ European Union Agency for Fundamental Rights 2018 ja 2023.

²³⁵ Mkwesha & Huber 2021, 228.

²³⁶ Mkwesha & Huber 2021, 233.

²³⁷ Nel 2017, 1.

²³⁸ Nel 2017, 210.

kulttuurin tuotteissa on tärkeä tehtävä. Hyväksymällä tarpeen tietää ja kohdata ongelmallisetkin puolet kulttuurissamme voimme työskennellä kohti valheellisen viattomuuden diskurssin hylkäämistä.

Toivon tällä työlläni avaavani keskustelua en vain tietoisien, vaan myös *tiedostamattoman* rasismin ja kulttuurisen kolonialismin perinteestä Suomessa. Tämä keskustelu olisi toivoakseni avain rakenteellisen rasismin ja kulttuurisen kolonialismin purkamiseen. Itse aion jatkaa näiden teemojen ja vanhan suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden tutkimusta näistä lähtökohdista.

Lähteet

- Aerila, Juli-Anna. 2010. Fiktiivisen kirjallisuuden maailmasta monikulttuuriseen Suomeen. Ennakointikertomus kirjallisuuden-opetuksen ja monikulttuurisuuskasvatuksen välineenä. Turun yliopisto: Opettajankoulutuslaitos. Väitöskirja.
- Aerila, Juli-Anna & Lydia Kokkola. 2013. "Multicultural Literature and the Use of Literature in Multicultural Education in Finland." *Bookbird* 31 (2): 39–50.
- Aho, Mirja (toim.). 1984. Aamuruskosta Ällikkään: Lasten- ja nuortenlehdet Suomessa 1854–1977. Tampere: Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 6.
- Andersson, Rani-Henrik & Janne Lahti (toim.) 2022. Finnish Settler Colonialism in North America: Rethinking Finnish Experiences in Transnational Spaces. Helsinki: Helsinki University Press. DOI: <https://doi.org/10.33134>
- Arminen, Elina. 2020. "Seikkailu Jäämerellä – Kaarlo Hännisen *Jäämeren sankari* ja suomalainen kolonialismi." *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2020, 481–493.
- Ashcroft, Bill; Gareth Griffiths & Helen Tiffin. 2002. [1989]. *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. Second edition. London and New York: Routledge.
- Ashcroft, Bill; Gareth Griffiths & Helen Tiffin. 2007. *Post-Colonial Studies. The Key Concepts*. Second edition. London and New York: Routledge.
- Ballantyne, Tony. 2008. "Colonial Knowledge." Teoksessa Stockwell, Sarah (toim.): *The British Empire: Themes and Perspectives*. Blackwell Publishing.
- Balogun, Bolaji. 2018. "Polish Lebensraum: the colonial ambition to expand on racial terms." *Ethnic and Racial Studies* 41 (14): 2561–2579. <https://doi.org/10.1080/01419870.2017.1392028>
- European Union Agency for Fundamental Rights. 2018. *Being Black in the EU – Experience of People of African Descent*. <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/being-black-eu>
- European Union Agency for Fundamental Rights. 2023. *Being Black in the EU – Experience of People of African Descent*. <https://fra.europa.eu/en/publication/2023/being-black-eu>
- Bernstein, Robin. 2011. *Racial Innocence: Performing American Childhood from Slavery to Civil Rights*. NYU Press.
- Bhabha, Homi K. 2004. *The Location of Culture*. First published 1994. London: Routledge.
- Bradford, Clare. 2001. *Reading Race: Aboriginality in Australian Children's Literature*. Melbourne: Melbourne University Press.
- Bradford, Clare. 2007. *Unsettling Narratives: Postcolonial Readings of Children's Literature*. Wilfrid Laurier University Press.
- Bradford, Clare. 2010. "Race, Ethnicity and Colonialism". Teoksessa Rudd, David (toim.): *The Routledge Companion to Children's Literature*. London and New York: Routledge, 39–50.
- Bradford, Clare. 2011. "Multiculturalism and post-colonialism." Teoksessa Grenby, M.O. & Kimberley Reynolds (toim.): *Children's Literature Studies: A Research Handbook*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 162–169.
- Bratton, J. S. 2016 (1981). *The Impact of Victorian Children's Fiction*. London and New York: Routledge.
- Bristow, Joseph. 2016 (1991). *Empire Boys: Adventures in a Man's World*. London and New York: Routledge.

- Castle, Kathryn. 1996. *Britannia's Children: Reading Colonialism through Children's Books and Magazines* (Studies in Imperialism). Manchester and New York: Manchester University Press.
- Chakrabarty, Dipesh. 2000. *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Chen, Shih-Wen. 2016. *Representations of China in British Children's Fiction, 1851–1911* (Studies in Childhood, 1700 to the Present). London & New York: Routledge.
- Conrad, JoAnn. 2020. "The Pioneers of Sámi Children's Books: The 'Mothers' Who Made the Invisible Visible." *Barnboken – tidskrift för barnlitteraturforskning/Journal of Children's Literature Research*, Vol. 43: 1–33. <http://dx.doi.org/10.14811/clr.v43.511>
- Conrad, JoAnn. 2021. "Encountering Otherness in the Geographical Imaginary: Lapland Journeys in Early Swedish Children's Books." Teoksessa Hansson, Heidi; Maria Lindgren Leavenworth ja Anka Ryall (toim.): *The Arctic in Literature for Children and Young Adults*. London and New York: Routledge, 107–121.
- Daithota Bhat, Shilpa. 2017. *Indians in Victorian Children's Narratives: Animalizing the Native, 1830–1930* (Children and Youth in Popular Culture), Lexington Books.
- Doran, Lindsay Elizabeth. 2024. "“For Their Own Good”: Examining ‘Gentle’ Colonialism and Finnish Exceptionalism within Narratives of Finland's Indigenous Residential Schools." *Scandinavian Journal of History* 49 (2): 172–195. DOI: 10.1080/03468755.2023.2261446
- Fur, Gunlög. 2006. *Colonialism in the margins: cultural encounters in New Sweden and Lapland*. Leiden: Brill.
- Fur, Gunlög. 2016. Colonial Fantasies – American Indians, Indigenous Peoples, and a Swedish Discourse of Innocence. *National Identities* 18: 1, 11–33. <http://dx.doi.org/10.1080/14608944.2016.1095489>
- Fur, Gunlög & John Hennessey (toim.) 2020. *Historisk Tidskrift* 140 (3). Tema Svensk kolonialism.
- Goswami, Supriya. 2012. *Colonial India in Children's Literature*. New York & London: Routledge.
- Gubar, Marah. 2011. "On Not Defining Children's Literature." *PMLA* 126 (1): 209–216. <https://www.jstor.org/stable/41414094>
- Hakala, Hellevi. 2003. "1920- ja 1930-luvun nuortenromaani: pyryharakoita ja sankaripoikia." Teoksessa Huhtala, Liisi; Karl Grönn; Ismo Loivamaa & Maria Laukka (toim.): *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi, 74–85.
- Hall, Donald E. 1991. "“We and the World”: Juliana Horatia Ewing and Victorian Colonialism for Children." *Children's Literature Association Quarterly* 16 (2): 51–55.
- Hall, Stuart. 1992. "The West & The Rest, Discourse and Power." Teoksessa Stuart Hall ja Bram Gieben (toim.), *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press, 275–320.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi. 2000. *Kuokkavieraasta oman talon haltijaksi: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden instituutionalisoituminen ja kanonisoituminen 1940–1950-luvulla*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi. 2003. "Patikkamatka maalta kaupunkiin." Teoksessa Huhtala, Liisi; Karl Grönn; Ismo Loivamaa & Maria Laukka (toim.): *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi, 216–232.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi. 2003. "1940- ja 1950-lukujen klassikot." Teoksessa Huhtala, Liisi; Karl Grönn; Ismo Loivamaa & Maria Laukka (toim.): *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi, 166–176.
- Heikkilä-Halttunen, Päivi. 2013. "Lasten kuvakirjojen pitkä tie tasa-arvoisiin esitystapoihin." Teoksessa Rastas, Anna (toim.): *Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 27–61.
- Hennessey, John L. & Janne Lahti (toim.). 2023. *The Journal of Imperial and Commonwealth History* 51 (3). Special Issue: Nordics in Motion.
- Hirvonen, Vuokko. 2003. "Lasten- ja nuortenkirjallisuutta saameksi." Teoksessa Huhtala, Liisi; Karl Grönn; Ismo Loivamaa & Maria Laukka (toim.): *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi, 259–264.

- Howe, Stephen (toim.). 2010. *New Imperial Histories Reader*. London & New York: Routledge.
- Huhta, Aleksi. 2021. *Toward a red melting pot: The Racial Thinking of Finnish-American Radicals, 1900–1938*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2021. Papers on Labour History VIII.
- Huhtala, Liisi. 2003. ”Kasvun aika.” Teoksessa Huhtala, Liisi; Karl Grönn; Ismo Loivamaa & Maria Laukka (toim.): *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi, 38–46.
- Huhtala, Liisi & Katarina Juntunen. 2004. *Iloisaarten seutuvilta: lasten- ja nuortenkirjallisuuden historiaa ja tutkimusta*. Helsinki: Gummerus.
- Hulme, Peter. 1995. ”Including America.” *ARIEL: A Review of International English Literature* 26 (1), 117–123.
- Husa, Sari. 1995. ”Foucault’lainen metodi.” *niin & näin* 3/1995, 42–48.
- Häggman, Kai. 2003. *Avarammille aloille, väljemmille vesille. Werner Söderström Osakeyhtiö 1940–2003*. Helsinki: WSOY.
- Häggman, Kai. 2001. ”Kaunokirjallisuus: lähteitä ja inspiraatiota historian tutkijalle?” *Historiallinen Aikakauskirja*, 99 (1), 18–24. <https://journal.fi/haik/article/view/138804>
- Ihonen, Markku. 2003. ”Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla.” Teoksessa Huhtala, Liisi; Karl Grönn; Ismo Loivamaa & Maria Laukka (toim.): *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi, 12–19.
- Isaksson, Pekka. 2001. *Kumma kuvajainen: Rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalainen fyysinen antropologia*. Kustannus Puntsi.
- Jensen, Lars. 2018. *Postcolonial Denmark: Nation Narration in a Crisis Ridden Europe*. London and New York: Routledge.
- Julkunen, Lauri. 2021. *Kynällä ja Sanalla. Yrjö Karilas poikien kasvattajana 1910–1960-luvuilla*. Jyväskylän yliopisto, Suomen historia. Väitöskirja.
- Junka-Aikio, Laura. 2022. ”Jäämerenrata, pohjoiset identiteetit ja nykykolonialismi.” Teoksessa Kulaa, Rinna; Janne Lahti & Sami Lakomäki (toim.), *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*. Helsinki: Gaudeamus, 33–56.
- Kaartinen, Marjo. 2004. *Neekerikammo: Kirjoituksia vieraan pelosta*. Turku: K&H, Turun yliopisto.
- Kamissek, Christoph & Jonas Kreienbaum. 2016. ”An Imperial Cloud? Conceptualising Interimperial Connections and Transimperial Knowledge.” *Journal of Modern European History* 14 (2): 164–182.
- Kanto, Kati. 2022. *Pohjoisen nuorten tilat ja paikat Anna-Liisa Haakanan 1980-luvun nuortenkirjoissa*. Kirjallisuus Acta Univ. Oul. B 193, Oulun yliopisto. Väitöskirja. <https://urn.fi/URN:ISBN:9789526232270>
- Kemiläinen, Aira. 1993. *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa: rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Kemiläinen, Aira. 1998. *Finns in the Shadow of ‘Aryans’: Race Theories and Racism*. Helsinki: Finnish Historical Society.
- Keskinen, Suvi. 2019. ”Intra-Nordic Differences, Colonial/Racial Histories and National Narratives: Rewriting Finnish History.” *Scandinavian Studies* 91 (1–2): 163–181.
- Keskinen, Suvi. 2021. ”Kolonialismin ja rasismien historiaa Suomesta käsin.” Teoksessa Keskinen, Suvi; Minna Seikkula & Faith Mkvesha (toim.): *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 69–84.
- Keskinen, Suvi; Faith Mkvesha & Minna Seikkula. 2021. ”Teoreettisen keskustelun avaimet – rasismi, valkoisuus ja koloniaalisuuden purkaminen.” Teoksessa Keskinen, Suvi; Minna Seikkula & Faith Mkvesha (toim.): *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 45–68.
- Keskinen, Suvi; Salla Tuori, Sara Irni & Diana Mulinari (toim.): *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Aldershot: Ashgate, 2009.

- Kjerland, Kirsten Alsaker & Bjørn Enge Bertelsen (toim.). 2015. *Navigating Colonial Orders: Norwegian Entrepreneurship in Africa and Oceania*. New York and Oxford: Berghahn Books.
- Kirstinä Leena. 2007. ”Taikuutta ja tiedettä, arvoituksia ja eräelämää.” Teoksessa A. E. Ingman: *Rimpuun usvapatsas: Seikkailukertomus Pohjan periltä*. Helsinki: SKS.
- Koivunen, Leila & Raita Merivirta (toim.). 2024. *Colonial Aspects of Finnish-Namibian Relations, 1870–1990: Cultural Change, Endurance and Resistance*. Helsinki: Finnish Literature Society. DOI: <https://doi.org/10.21435/sfh.28>
- Koivunen, Leila & Anna Rastas. 2020. ”Suomalaisen historian tutkimuksen uusi käänne? Kolonialismikeskustelujen kotouttaminen Suomea koskevaan tutkimukseen.” *Historiallinen Aikakauskirja* 118 (4), 427–437.
- Kokkola, Lydia. 2016. ”An ‘Invisibling’ View of a Northern Landscape: Inga Borg’s *Plupp* Series.” *Bookbird: A Journal of International Children’s Literature* 54 (1): 42–47, doi.org/10.1353/bkb.2016.0011.
- Kovala, Urpo. 1992. *Väliin lankeaa varjo. Angloamerikkalaisen kaunokirjallisuuden välittyminen Suomeen 1890–1939*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 29. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kuivasmäki, Riitta. 1990. *Siiwollisuuden tuntoa ja ylewätä kauneuden mieltä. Suomenkielinen nuorisokirjallisuus 1851–1899*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kuivasmäki, Riitta. 1997. Ingman, Alfred Emil. *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004740>
- Kuivasmäki, Riitta. 2007. ”Lainalla täytyy alottaa’ – nuorisokirjallisuuden suomennokset.” Teoksessa Riikonen, H. K.; Urpo Kovala, Pekka Kujamäki ja Outi Paloposki (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia 1*. Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Kuivasmäki, Riitta & Sirkka Heiskanen-Mäkelä. 1989. *Aakkoset: Johdatus suomalaisen nuorisokirjallisuuden historiaan ja käsitteistöön*. Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutin julkaisuja 12. Tampere.
- Kullaa, Rinna & Janne Lahti (toim.). 2020. *Suomalainen Aikakauskirja* 4/2020. Kolonialismi ja Suomi erikoisnumero.
- Kullaa, Rinna; Janne Lahti & Sami Lakomäki (toim.). 2021. *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuokkanen, Rauna. 2007. ”Saamelaiset ja kolonialismin vaikutukset nykypäivänä.” Teoksessa Kuortti, Joel; Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.): *Kolonialismin jäljet: Keskustat, periferiat ja Suomi* Helsinki: Gaudeamus, 142–155.
- Kuokkanen, Rauna. 2022. ”All I See Is White: The Colonial Problem in Finland.” Teoksessa Hoegaerts, Josephine; Tuire Liimatainen, Laura Hekanaho and Elizabeth Peterson (toim.): *Finnishness, Whiteness and Coloniality*. Helsinki: Helsinki University Press, 291–314. DOI: <https://doi.org/10.33134/HUP-17-12>.
- Kurki-Suonio, Sirkka. 1970. ”Nuortenkirjallisuus.” Teoksessa Tarkka, Pekka (toim.): *Suomen kirjallisuus VIII. Kirjallisuuden lajeja*. Helsinki: SKS ja Otava.
- Kutzer, Daphne M. 2011 (2000). *Empire’s Children: Empire and Imperialism and Classic British Children’s Books* (Children’s Literature and Culture). London & New York: Routledge.
- Körber, Lill-Ann. 2019. ”Sweden and St. Barthélemy: Exceptionalisms, Whiteness, and the Disappearance of Slavery from Colonial History.” *Scandinavian Studies* 91 (1–2): 74–97.
- Lahti, Janne. 2021. ”Settler Colonial Eyes: Finnish Travel Writers and the Colonization of Petsamo.” Teoksessa Merivirta, Raita; Leila Koivunen ja Timo Särkkä (toim.): *Finnish Colonial Encounters: From Anti-Imperialism to Cultural Colonialism and Complicity*. Palgrave, 95–120.
- Lahti, Janne. 2022a. ”Jälkikoloniaalinen tutkimusote ja historia.” Teoksessa Danielsbacka, Mirikka; Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora (toim.): *Avaimia menneisyyteen: Opas historian tutkimuksen menetelmiin*. Helsinki: Gaudeamus, 179–195.
- Lahti, Janne. 2022b. ”Rajaseudusta kotiseuduksi: Kuuluminen ja kaipuu Petsamon muistamisessa.” Teoksessa Kullaa, Rinna; Janne Lahti & Sami Lakomäki (toim.), *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*. Helsinki: Gaudeamus, 201–219.

- Lahtinen, Toni. 2021. "Arctic Wilderness in Zachris Topelius's Fairy Tale 'Sampo Lappelill'". Teoksessa Hansson, Heidi; Maria Lindgren Leavenworth ja Anka Ryall (toim.): *The Arctic in Literature for Children and Young Adults*. London and New York: Routledge, 107–121.
- Lahtinen, Toni. 2011. "Sampon matka koukojen kotoon. Erämaan merkityksistä Zacharias Topeliuksen sadussa 'Sampo Lappalainen'". Teoksessa Laakso, Maria; Toni Lahtinen & Päivi Heikkilä-Halttunen (toim.): *Tapion tarhoista turkistarhoille: Luonto suomalaisessa lasten- ja nuortenkirjallisuudessa*. Helsinki: SKS, 63–75.
- Lappalainen, Irja. 1979. *Suomalainen lasten- ja nuortenkirjallisuus*. Espoo: Weilin + Göös.
- Lehtola, Veli-Pekka. 1997. *Rajamaan identiteetti. Lappilaisuuden rakentuminen 1920 ja 1930-luvun kirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2012. *Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2015a. *Saamelaiskiista: Sortaako Suomi alkuperäiskansaansa?* Helsinki: Into.
- Lehtola, Veli-Pekka. 2015b. "Sámi Histories, Colonialism, and Finland." *Arctic Anthropology* 52 (2): 22–36. <http://www.jstor.org/stable/26449413>
- Lehtola, Veli-Pekka. 2019. *Tunturin taika, korpien kirot. Vanhempi Lapin kirjallisuus 1901–1963*. Väyläkirjat.
- Lehtonen, Maija. 1958. *Anni Swan*. Porvoo: WSOY.
- Lehtonen, Sanna. 2014. "Tarzan of the Apes – The Bearman Tarsa: Discourses of National Identity and Colonialism in a Finnish Adaptation of an American Classic." In S. Geerts and S. Van den Bossche (eds), *Neverending Stories: Adaptation, Canonisation and Ideology in Children's Literature*, Ghent: Academia Press, 23–43.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko. 1991. "Lastenlehdistön avartuva maailma." Teoksessa: *Suomen lehdistön historia 9: Erikoisaiakauslehdet*. Jyväskylä: Gummerus, 125–155.
- Lindskog, Gerda Helena. 2005. *Vid svensklihetens nordliga utposter: Om bilden av samerna i svensk barn- och ungdomslitteratur under 1900-talet*. Lund: BTJ Förlag.
- Loftsdóttir, Kristín & Lars Jensen. 2012. "Introduction: Nordic Exceptionalism and the Nordic 'Others'." Teoksessa Loftsdóttir, Kristín & Lars Jensen (toim.): *'Whiteness' and Postcolonialism in the Nordic Region. Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*. Ashgate, 1–11.
- Loomba, Ania. 2015. *Colonialism/Postcolonialism*. 3rd edition. First published in 1998. London & New York: Routledge.
- Löytty, Olli. 2006. *Ambomaamme: Suomalaisen lähetyskirjallisuuden me ja muut*. Tampere: Vastapaino.
- Löytty, Olli. 2007. "Kun Ambomaa tuli Suomeen." Teoksessa Häggman, Kai (toim.): *Suomalaisen arjen historia 3: Modernin Suomen synty*. Weilin+Göös, 263–277.
- MacCann, Donnarae. 2001 (1998). *White Supremacy in Children's Literature*. New York & London: Routledge.
- MacKenzie, John M. 1984. *Propaganda and Empire: The Manipulation of British Public Opinion 1880–1960*. Manchester: Manchester University Press.
- Malmberg, Raili. 2003. "Lastenlehtien pitkä taival." Teoksessa Huhtala, Liisi; Karl Grönn; Ismo Loivamaa & Maria Laukka (toim.): *Pieni suuri maailma: Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*. Helsinki: Tammi, 138–142.
- Manninen, Kerttu. 1966. "Suomalaisen nuorten kertomakirjallisuuden vuosikymmenet." Teoksessa Lappalainen, Irja (toim.): *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt*. Porvoo ja Helsinki: WSOY. 31–47.
- Merivirta, Raita. 2019. "Stories from South West Africa for Young Finnish Readers." Teoksessa Kaartinen, Marjo; Leila Koivunen & Napandulwe Shiweda (toim.): *Intertwined Histories. 150 Years of Finnish-Namibian Relations*. Turku: University of Turku. <https://sites.utu.fi/intertwined-histories/>
- Merivirta, Raita; Leila Koivunen & Timo Särkkä. 2021. "Finns in the Colonial World." Teoksessa Merivirta, Raita; Leila Koivunen ja Timo Särkkä (toim.): *Finnish Colonial Encounters: From Anti-Imperialism to Cultural Colonialism and Complicity*. Cham, Switzerland: Palgrave, 2021.

- Merivirta, Raita; Leila Koivunen ja Timo Särkkä (toim.). 2021. *Finnish Colonial Encounters: From Anti-Imperialism to Cultural Colonialism and Complicity*. Cham, Switzerland: Palgrave.
- McKeough, Helena. 2014. *Suomalaisia seikkailujen mantereella: Suomalaisuuden ja afrikkalaisuuden representaatiot 1920–1960-luvun suomalaisissa, Afrikkaan sijoittuvissa poikakirjoissa*. Pro gradu –työ. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201501051055>
- Mickenberg, Julia, and Lynne Vallone. 2012. "Introduction". Teoksessa Vallone, Lynne & Julia Mickenberg (toim.): *The Oxford Handbook of Children's Literature*. Oxford Handbooks (2011; online edn, Oxford Academic, 18 Sept. 2012), <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780195379785.013.0000>.
- Miettinen, Kari. 2005. *On the Way to Whiteness: Christianization, Conflict and Change in Colonial Ovamboland, 1910–1965*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mignolo, Walter D. 2005. *The Idea of Latin America*. Malden, MA: Blackwell Publishing.
- Mkwesha, Faith & Sasha Huber. 2021. "Representaatioiden uudeleenaarviointia – rasisminvastaisuus ja taideaktivismi dekoloniaalista näkökulmasta." Suomentanut Anna Sinkkonen. Teoksessa Keskinen, Suvi; Minna Seikkula & Faith Mkwesha (toim.): *Rasismi, valta ja vastarinta: Rodullistaminen, valkoisuus ja koloniaalisuus Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 225–243.
- Moruzi, Kristine & Michelle J. Smith. (toim.) 2014. *Colonial Girlhood in Literature, Culture and History, 1840–1950*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Mäenpää, Jorma. 1958. *Sata vuotta sadun ja seikkailun mailla: Suomalaisen lasten- ja nuorisonkirjallisuuden vaiheita*. Helsinki: Valistus.
- Naum, Magdalena & Jonas M. Nordin (toim.) 2013. *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity. Small Time Agents in a Global Arena*. New York: Springer.
- Nayar, Pramod K. 2010. *Postcolonialism: A Guide for the Perplexed*. Bloomsbury Publishing.
- Nel, Philip. 2017. *Was the Cat in the Hat Black? The Hidden Racism of Children's Literature and the Need for Diverse Books*. New York: Oxford University Press.
- Nyyssönen, Jukka. 2013. "Sami Counter-Narratives of Colonial Finland: Articulation, Reception and the Boundaries of the Politically Possible." *Acta Borealia* 30 (1): 101–21.
- Nyyssönen, Jukka. 2018. "Narratives of Sámi School History in Finland: The Histories of Assimilation Made Visible." *Nordic Journal of Educational History* 5 (1): 97–114. doi:10.36368/njedh.v5i1.103.
- Oja, Outi. 2017. "Kolonialistit lintukodossa: Arvid Lydeckenin Sininen saari suomalaisen lastenkirjallisuuden robinsonadina." Teoksessa Laakso, Maria; Toni Lahtinen & Merja Sagulin (toim.): *Lintukodon rannoilta: saarikertomukset suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 197–209.
- Omi, Michael & Howard Winant. 2015. *Racial Formation in the United States*. Third edition. New York: Routledge.
- Paasi, Anssi. 1998. "Koulutus kansallisena projektina: 'Me' ja 'muut' suomalaisissa maantiedon oppikirjoissa." Teoksessa Alasuutari, Pertti & Petri Ruuska (toim.): *Elävänä Euroopassa: Muuttuva suomalainen identiteetti*. Tampere: Vastapaino, 215–250.
- Palo, Annbritt, Lydia Kokkola, and Lena Manderstedt. 2020. "Forced Removal of National Minority Children in the Swedish and Finnish Arctic through Schooling." *International Research in Children's Literature* 13 (2): 289–305. doi:10.3366/ircl.2020.0359.
- Peltola, Matti. 1958. *Suomen Lähetysseuran Afrikan työn historia*. Helsinki: Suomen Lähetysseura.
- Pesonen, Jaana. 2015. *Multiculturalism as a challenge in contemporary Finnish picturebooks. Remaining sociocultural categories*. Oulun yliopisto: Kasvatustieteiden tiedekunta, kasvatustiede. Acta Univ. Oul. E 158. Väitöskirja. <https://urn.fi/URN:ISBN:9789526210209>
- Pieterse, Jan Nederveen. 1992. *White on Black: Images of Africa and Blacks in Western Popular Culture*. New Haven & London: Yale University Press.
- Prakash, Gyan. 1990. "Writing post-orientalist histories of the Third World: perspectives from Indian historiography." *Comparative Studies in Society and History* 32: 383–408.

- Purtschert, Patricia; Francesca Falk & Barbara Lüthi. 2015. "Switzerland and 'Colonialism without Colonies'." *Interventions* 18 (2), 286–302, DOI: 10.1080/1369801X.2015.1042395
- Purtschert, Patricia & Harald Fischer-Tiné (toim.). 2015. *Colonial Switzerland: Rethinking Colonialism from the Margins*. Houndmills, Basingstoke and New York: Palgrave.
- Purtschert, Patricia & Harald Fischer-Tiné. 2015. "Introduction: The End of Innocence: Debating Colonialism in Switzerland." *Colonial Switzerland: Rethinking Colonialism from the Margins*. Palgrave Macmillan, 1–25.
- Pyykkönen, Miikka & Heli Valtonen. 2022. "Diskurssianalyttinen historiantutkimus." Teoksessa Ihalainen, Pasi & Heli Valtonen (toim.): *Sanat siltana menneisyyteen: Kielelliset lähestymistavat historiantutkimuksessa*. Helsinki: Gaudeamus, 39–64.
- Quijano, Aníbal. 2007. "Coloniality and Modernity/Rationality." *Cultural Studies* 21 (2 -3): 168–178. DOI: 10.1080/09502380601164353
- Quijano, Anibal. 2000. "Coloniality of Power, Eurocentrism, and Latin America." *Nepantla: Views from South* 1 (3): 533–80.
- Ranta, Kukka & Jaana Kanninen. 2019. *Vastatuuleen: Saamen kansan pakkosuomalaistamisesta*. Helsinki: S&S.
- Rastas, Anna. 2007. "Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikkaa." Teoksessa Kuortti, Joel; Mikko Lehtonen & Olli Löytty (toim.): *Kolonialismin jäljet*. Helsinki: Gaudeamus, 119–141.
- Rastas, Anna. 2013. Johdanto: "Kirjoja kaikille lapsille!" Teoksessa Rastas, Anna (toim.): *Kaikille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 7–23.
- Rastas, Anna. 2012. "Reading history through Finnish exceptionalism." Teoksessa Loftsdóttir, Kristín & Lars Jensen (toim.): *'Whiteness' and Postcolonialism in the Nordic Region. Exceptionalism, Migrant Others and National Identities*. Ashgate, 89–103.
- Ridanpää, Juha. 2005. *Kuvitteellinen pohjoinen: maantiede, kirjallisuus ja postkoloniaalinen kritiikki*. Oulun yliopisto. Väitöskirja.
- Richards, Jeffrey (toim.). 1989. *Imperialism and Juvenile Literature*. Manchester: Manchester University Press.
- Rouleau, Brian. 2021. *Empire's Nursery: Children's Literature and the Origins of the American Century*. New York: New York University Press.
- Rättyä, Kaisu. 2003. "Nuortenromaanin tutkimus 1960-luvulta 2000-luvulle". Teoksessa Heikkilä-Halttunen, Päivi & Kaisu Rättyä (toim.): *Nuori kirjan peilissä: Nuortenromaanin 2000-luvun taitteessa*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. 170–198.
- Rättyä, Kaisu. 2012. "Lastenkirjallisuuden lajikysymyksiä." *SKIDI* 1 (1): 2012, 52–56. issuu.com/skidi/docs/skidi1
- Saarinen, Pirkko; Kaija Salonen & Kaija Pakkanen. 1966. "Tutkimuksia nuorten lukemisharrastuksista." Teoksessa Lappalainen, Irja (toim.): *Nuortenkirja Suomessa ennen ja nyt*. Porvoo ja Helsinki: WSOY. 67–87.
- Sagulin, Merja. 2010. *Jälkiä ajan hiekassa. Kontekstuaalinen tutkimus Daniel Defoen Robinson Crusoen suomenkielisten adaptaatioiden aatteellisista ja kirjallisista traditioista sekä subjektikäsitteistä*. Itä-Suomen yliopisto: Filosofinen tiedekunta. Väitöskirja.
- Said, Edward W. 1994. *Culture and Imperialism*. London: Vintage.
- Said, Edward W. 2011. *Orientalismi*. Suomentanut Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus.
- Singh, Rashna. 2004. *Goodly Is Our Heritage: Children's Literature, Empire, and the Certitude of Character: Constructing the Colonial Child*. Lanham, Maryland; Toronto & Oxford: The Scarecrow Press.
- Smith, Michelle J. 2011. *Empire in British Girls' Literature and Culture: Imperial Girls, 1880–1915*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Smith, Michelle J.; Kristine Moruzi & Clare Bradford. 2018. *From Colonial to Modern: Transnational Girlhood in Canadian, Australian and New Zealand Children's Literature, 1840–1940*. Toronto, Buffalo & London: Toronto University Press.

- Soiri, Iina & Pekka Peltola. 1999. *Finland and National Liberation in Southern Africa*. Stockholm: Nordiska Afrikainstitutet.
- Stadius, Peter. 2022. "Elintilaa, elinvoimaa ja eteenpäin: Suomi siirtomaavaltana Petsamossa." Teoksessa Kullaa, Rinna; Janne Lahti & Sami Lakomäki (toim.), *Kolonialismi Suomen rajaseuduilla*. Helsinki: Gaudeamus, 141–161.
- Stahl, J. D. 1991. "Editor's Introduction." *Children's Literature Association Quarterly* 16 (2).
- Särkkä, Timo. 2015. "Imperialist without an Empire? Finnish Settlers in Late Nineteenth- and Early Twentieth-Century Rhodesia." *Journal of Migration History* 1 (1): 75–99.
- Tervonen, Miika. 2014. "Historiankirjoitus ja myytti yhden kulttuurin Suomesta." Teoksessa P. Markkola, H. Snellman, & A.-C. Östman (toim.), *Kotiseutu ja kansakunta: miten suomalaista historiaa on rakennettu*. (Historiallinen arkisto; Vuosikerta 142). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 137–162.
- Townsend, John Rowe. 1990. *Written for Children*. 25th Anniversary Edition. London: The Bodley Head.
- Voipio, Myrsky. 2015. *Emansipaation ja ohjailun ristivedossa: Suomalaisen tyttökirjallisuuden kehitys 1889–2011*. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Humanities 263. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja.
- Vuorela, Ulla. 2009. "Colonial Complicity: The 'Post-Colonial' in a Nordic Context." Teoksessa Keskinen, Suvijärvi; Salla Tuori, Sara Irni & Diana Mulinari (toim.): *Complying with Colonialism: Gender, Race and Ethnicity in the Nordic Region*. Aldershot: Ashgate.
- Vuorela, Ulla. 2013. "Lapsilukija vallan maailmassa." Teoksessa Rastas, Anna (toim.): *Kaikkille lapsille. Lastenkirjallisuus liikkuvassa, monikulttuurisessa maailmassa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura, 278–294.
- Walsh, Sue. 2016 (2010). *Kipling's Children's Literature: Language, Identity, and Constructions of Childhood*. London & New York: Routledge.
- Wekker, Gloria. 2016. *White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham and London: Duke University Press.
- Wilson, Kathleen (toim.). 2004. *A New Imperial History: Culture, Identity and Modernity in Britain and the Empire*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yenika-Agbaw, Vivian. 2008. *Representing Africa in children's literature: old and new ways of seeing*. New York; London: Routledge.
- Young, Robert JC. 2014. "Postcolonial Remains." Teoksessa Mendes, Ana Cristina & Cristina Baptista (toim.): *Reviewing Imperial Conflicts*. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

**TURUN
YLIOPISTO**
UNIVERSITY
OF TURKU

ISBN 978-951-29-9826-5 (Painettu)
ISBN 978-951-29-9827-2 (PDF)
ISSN 0082-6987 (Painettu)
ISSN 2343-3191 (Sähköinen)